

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KENTSEL ETİK:
TAMAMLANMAMIŞ ŞEHİRCİLİK VE AÇIK KENT SÖYLEMLERİ
ÜZERİNDEN GÜNCEL BİR İSTANBUL OKUMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hande TOMBAZ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

HAZİRAN 2019

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KENTSEL ETİK:
TAMAMLANMAMIŞ ŞEHİRCİLİK VE AÇIK KENT SÖYLEMLERİ
ÜZERİNDEN GÜNCEL BİR İSTANBUL OKUMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hande TOMBAZ
(502071025)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sinan Mert ŞENER

HAZİRAN 2019

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502071025 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Hande TOMBAZ, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “KENTSEL ETİK: TAMAMLANMAMIŞ ŞEHİRCİLİK VE AÇIK KENT SÖYLEMLERİ ÜZERİNDEN GÜNCEL BİR İSTANBUL OKUMASI” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Sinan Mert ŞENER**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Belkıs ULUOĞLU**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Zuhale ULUSOY
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Teslim Tarihi : **02 Mayıs 2019**
Savunma Tarihi : **11 Haziran 2019**

ÖNSÖZ

Uzun bir aradan sonra tekrar akademik hayata geri dönmem konusunda beni teşvik eden sevgili Yılmaz Değer'e, tezin felsefi arka planı konusunda tartışma şansı bulduğum ve bu kapsamda Heidegger felsefesine ilişkin sorularımı yanıtlayan arkadaşım Dr. Ali Sait Sadıkoğlu'na, yine tezin alan çalışması dahilinde tanıma şansı bulduğum Aura İstanbul Güz 2018 Dönemi stüdyo katılımcısı arkadaşlarıma, stüdyo yürütücüsü Sinan Logie'ye ve son olarak, süreç boyunca beni her zaman destekleyen tez danışmanım sevgili Prof. Dr. Sinan Mert Şener'e çok teşekkür ederim.

Mayıs 2019

Hande Tombaz
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET	xv
SUMMARY	xvii
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı	1
1.2 Tezin Kapsamı.....	2
1.3 Tezin Yöntemi.....	3
2. MİMARLIKTAKİ ETİK ALANA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER VE KENTSEL ETİK / ETHOS KAVRAMI	5
2.1 İnşa Etmek, İkamet Etmek, Düşünmek	5
2.2 Mimarlıkta Etik / Ethos Kavramı	8
2.3 Mimarlıkta Etik Alana İlişkin Değerlendirmeler	10
2.4 Kentsel Etik / Ethos Kavramı	14
2.5 Bölüm Sonucu	18
3. ELEŞTİREL BİR KENTSEL STRATEJİ OLARAK TAMAMLANMAMIŞ ŞEHİRCİLİK	21
3.1 Tamamlanmamış Şehirciliği Tanımlamak	23
3.2 Tamamlanmamış Şehircilik Söylemini İçinde Açık Kent Yaklaşımı	24
3.3 Tamamlanmamış Şehircilik Söyleminin Kentsel Pratiğe Yansıması.....	27
3.4 Bölüm Sonucu	31
4. TAMAMLANMAMIŞ ŞEHİRCİLİK SÖYLEMİ İLE İLİŞKİLİ OLARAK AÇIK KENT TEORİSİ	33
4.1 Açık Kent Teorisi	33
4.2 Açık Kent Tasarımına İmkan Tanıyan Beş Form	35
4.2.1 Eşzamanlılık.....	36
4.2.2 İşaretleme	37
4.2.3 Porozite / geçirgenlik	40
4.2.4 Tamamlanmamış form	43
4.2.5 Çoklu form	46
4.2.6 Açık kent tasarımına imkan tanıyan beş formun değerlendirilmesi	48

4.3 Açık Kent Tasarımında Sürece İlişkin Yöntemler	49
4.3.1 Katılımcı tasarım	50
4.3.2 Müştereklik.....	51
4.4 Bölüm Sonucu	53
5. AURA-İSTANBUL 2018 GÜZ DÖNEMİ ARAŞTIRMA PROJELERİ ÜZERİNDEN TAMAMLANMAMIŞ ŞEHİRCİLİK VE AÇIK KENT SÖYLEMLERİNE İLİŞKİN GÜNCEL BİR İSTANBUL OKUMASI	55
5.1 İstanbul'un Hafıza Haritası: Hatıradan İbarete Kalan Kent	58
5.2 İstanbul'u Anlamak?	60
5.3 Zaman Bağlamında Kent-Kıyı İlişkisi: İstanbul Boğazı	62
5.4 Yok Olmakta Olan Yeniköy	64
5.5 Kentsel Bir Eşik Olarak Kadıköy Pasajları	66
5.6 Kentsel Boşluğun Yeniden Üretimi.....	68
5.7 İstanbul'da Müphem Alanların İzini Sürmek.....	70
5.8 Kent Toprağına İnsanmerkezci Bakışın Eleştirisi	72
5.9 Kentsel Tarım: Yedikule Bostanları	74
5.10 Bir Katılımcı Tasarım Oyunu: Müşterek İstanbul.....	76
5.11 Kamusal Mekan-Avm İlişkisine Radikal Bir Müdahale	78
5.12 Evi Yitirmek: Metropol, Mesken, Beden	80
5.13 İstanbul Metrosunun Psikocoğrafı Bir Anlatısı: M2 Hattı	82
5.14 Beşiktaş'ta 12 Dakika: Kenti Yürüyerek Deneyimleme	84
5.15 Mimarlıkta Kullanım Dönüşümüne Yönelik Beş Yaklaşım	86
5.16 Bölüm Sonucu	89
6. DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	97
6.1 Tezin Değerlendirilmesi	97
6.2 Sonuç ve Öneriler	102
KAYNAKLAR.....	105
ÖZGEÇMİŞ.....	109

KISALTMALAR

AURA-Istanbul	: Architecture Urbanism Research Academy Istanbul
AVM	: Alışveriş Merkezi
SE	: Sitüasyonist Enternasyonal

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Planlanan ve yaşanan kent karşılaştırması (Helleman, 2018). 18

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 5.1:	Tamamlanmamış şehircilik ve açık kent söylemlerine ilişkin kavramlar (Tombaz, 2019).....	93
Şekil 5.2:	Aura İstanbul Güz 2018 araştırma stüdyosu projelerinin, kavramsal temalar aracılığı ile sınıflandırılması (Tombaz, 2019).	94
Şekil 5.3:	Aura İstanbul Güz 2018 araştırma stüdyosu projelerinin tamamlanmamış şehircilik ve açık kent kavramlarıyla ilişkilendirilmesi (Tombaz, 2019).....	95
Şekil 5.4:	Aura İstanbul Güz 2018 araştırma stüdyosu projelerinin kentsel etik bağlamında değerlendirilmesi (Tombaz, 2019).	96

KENTSEL ETİK:

TAMAMLANMAMIŞ ŞEHİRCİLİK ve AÇIK KENT SÖYLEMLERİ ÜZERİNDEN GÜNCEL BİR İSTANBUL OKUMASI

ÖZET

Etik kavramının mimarlık ve şehircilik disiplinleri içinden bir değerlendirmesini yapan bu çalışma; etik kelimesinin kökenindeki ethos (varoluş tarzı, yaşama biçimi) ile ilişkili bir felsefi söylem dahilinde, inşa etme eyleminin anlamını sorgular ve bu eleştirel düşünme biçimi çerçevesinde, bugün içinde yaşadığımız çağa özgü bir kentsel ethosun nasıl tanımlanabileceğini ifade etmeye çalışır. Heidegger felsefesinden hareketle; insan ve içinde yaşadığı çevre arasındaki varoluşsal diyalektik ilişki ekseninde kurgulanan bu değerlendirme; belirsizliğin ve öngörüleemeyenin çok daha yoğun hissedildiği günümüz dünyasında, bahsedilen nitelikleri birer potansiyel olarak ele alan güncel kentsel söylemleri konu edinecektir. Bu bağlamda, Richard Sennett'in 2018 yılında yayınlanan 'Building and Dwelling: Ethics for the City' kitabında, ayrıntılı olarak sözünü ettiği açık kent teorisi, William S. W. Lim'in eleştirel bir kentsel strateji olarak tanımladığı 'tamamlanmamış şehircilik' söylemi ile ilişkilendirilmiş ve her iki söylemin, çağımıza ait kentsel birer ethos olarak değerlendirilebilme imkanı sorgulanmıştır. Kavramsal ifadelerin ağırlıklı olduğu ve kentsel planlama pratiklerine yönelik birer planlama aracı olmaktan çok, eleştirel birer değerlendirme aracı olarak tanımlanan bu söylemlerin, İstanbul üzerinden yeni bir okumasının yapılması istenmiş ve bu amaçla AURA İstanbul 2018 Güz Dönemi araştırma stüdyosu çalışmaları tez kapsamına dahil edilmiştir. Güncel kentsel meselelerin İstanbul özelinde incelendiği ve on beş katılımcının farklı başlıklar altında ele aldığı bu çalışmalar, tamamlanmamış şehircilik ve açık kent söylemlerine ait kavramlar üzerinden yeniden değerlendirildiğinde, her bir çalışmanın bu kavramlarla doğrudan ilişki kurabildiği görülmüştür. Dolayısıyla, teze konu olan söylemlerin, güncel kent yaşamına dair eleştirel birer değerlendirme aracı olarak kabul edilmeleri mümkündür; ancak belirsizlik, uyumsuzluk ve değişebilirlik unsurlarının hakim olduğu bu söylemlerin, Heidegger'in tanımladığı biçimde kişinin kendi özgün varoluşunu inşasının birer ifadesi olup olamayacağı tartışmalıdır. Buna rağmen, değişim ve dönüşümün bu derece yoğun olduğu bir toplumsal yaşam içinde; farklı olanın kendi kimliğini koruyarak ötekilerle birarada yaşayabilmesi prensibi temelinde, bireyin kendini konumlandırmasına imkan veren bu söylemler hem bir çeşit yaşama biçimi (ethos) tanımlarlar hem de anlam ve deneyimi zenginleştirmeye yönelik tutumlarıyla çağdaş kent yaşamına dair oldukça güçlü bir eleştirel yaklaşım sergilerler.

URBAN ETHICS:

A CURRENT READING ON ISTANBUL THROUGH INCOMPLETE URBANISM AND OPEN CITY DISCOURSES

SUMMARY

This study, which aims to make an assessment on the notion of ethics from within the disciplines of architecture and urbanism, mainly questions the meaning of the act of building, on the basis of a philosophical discourse related to the notion of ethos (a mode of existence, a manner of life) and from this critical perspective tries to define an urban ethos that is valid for our period. Based on Heidegger's philosophy; this assessment deals with the existential dialectical relation between human beings and the environment they live in. In today's world, where uncertainty and unpredictability are deeply experienced, it will also address the current urban discourses that embrace these as potential conditions. In this context, the open city theory suggested by Richard Sennett and described in detail in his latest book, 'Building and Dwelling: Ethics for the City' (2018), was associated with the discourse of 'incomplete urbanism' defined by William S. W. Lim as a critical urban strategy. The possibility of evaluating these two discourses as an urban ethos of our age has then been questioned. In the case of Istanbul, a new reading of these discourses, which are defined as a critical assessment tool rather than a planning tool for urban planning practices, has been intended, and for this purpose, the studies of AURA Istanbul 2018 Fall Semester research studio were included in this thesis. When these urban studies -conducted by fifteen participants under different headings on Istanbul- were examined, it was seen that each study had a direct relationship with the concepts of incomplete urbanism and open city discourses. Therefore, the mentioned discourses can be considered as a critical assessment tool for the current urban life; however, it is controversial whether these discourses dominated by elements of indeterminacy, inconsistency, and changeability could be an expression of the construction of one's authentic being, as described by Heidegger. Nevertheless, these discourses based on the principle that differences with others can exist while preserving their own identities, allow the individual to position himself/herself in the context of a social life where change and transformation are so intense. Consequently, they define both a manner of life (an ethos) as well as a strong critical approach to contemporary urban life, by way of their attitudes towards enriching meaning and experience.

In accordance with the brief assessment stated above, the first chapter of the thesis covers an introduction about the purpose and scope of the research and its methodology; then the second chapter basically seeks to define the notion of ethics in the disciplines of architecture and urban design. As a main approach, this study claims that the notion of ethics is not related to any set of rules or norms defining how to act in a certain position. Instead, borrowing from existential philosophy, it defines ethics as a manner of life or in other words, as a mode of existence. As opposed to rationalist thought, this theoretical approach comes from the idea of accepting reason as an inadequate instrument to comprehend the depth and meaning of life. Its most prominent character is to emphasize the importance of personal experiences instead of rational abstractions, and in terms of spatial discourses, this approach generally refers to Heidegger's notion of dwelling as a poetic habitation. For this reason, the second chapter begins with a review of his famous writing called *Building Dwelling Thinking*, and associates it with many different approaches in the field of architecture and urban design. Despite their differences, what these approaches have in common is that they are all critical discourses questioning the meaning of the act of building.

The third chapter discusses 'incomplete urbanism' as a contemporary discourse questioning urban life, and aims to define its main characteristics. Through this critical discourse, the Singaporean architect William S. W. Lim argues the inadequacy of Western urban planning methods in the specific conditions of emerging economies, and proposes a more comprehensive planning approach that encourages complexity and contradiction in urban life for an enriching urban experience. He also defines indeterminacy, inconsistency, and changeability as the outstanding notions of this approach, and in this context addresses the incomplete urban forms in the 'open city' theory suggested by Richard Sennett. Within the scope of this discourse, another important concept proposed by Lim is the 'spaces of indeterminacy', which are defined as essential elements for urban sustainability and vitality despite their unplanned characteristics.

The fourth chapter provides a comprehensive explanation of the open city theory and emphasizes its direct relation to 'incomplete urbanism' in terms of revealing the concepts of complexity and contradiction. It also shares the approach to highlight the potential of existing complex urban life forms in developing countries and trying to understand the basic parameters of these non-static urban forms. The main purpose of this theory is to compensate for the rupture between the built environment (the physical structure of the city) and the lived environment (the social structure of the city). Therefore, Sennett proposes five open forms (synchronization, marking, porosity, incomplete form and multiple form) and claims that these forms can offer a model for an enriching urban experience. Although he defines this set of forms as a critical tool rather than a design tool, the following statement shows that it is possible to use them as a design approach. Public spaces that allow synchronous activities, porous structures that emphasize interaction, markings defining space by creating a sense of orientation, incomplete forms that provide variation and the potential for independent development of these incomplete forms in different urban conditions will form a complex image of the urban whole. In addition to these five conceptual forms, Sennett mentions two other important concepts for working with open forms. The first one is the concept of co-production, which refers to participatory design, and the second one is the concept of cooperation that defines a form of sociality. Both concepts are related to open city theory in terms of providing openness in the process of planning and at the same time enriching urban experience.

The fifth chapter covers a case study of this theoretical background and re-evaluates fifteen different critical research projects produced at the AURA Istanbul 2018 Fall Semester research studio. Although each of these studies deals with very different issues related to Istanbul's urban life, they share a common approach with the discourses of 'incomplete urbanism' and 'open city'. In this reassessment process, the studies were classified according to the theoretical concepts described in the previous chapters and they were grouped under five titles. These include open city forms, spaces of indeterminacy, urban experience, participatory design and sociality. The approaches under the title of open city forms are: the ability to produce future urban projections through memory spaces (research project 01), the need to address the city as a whole with its physical and social structures (research project 02), to seek alternative solutions to closed urban forms in urban coastal development (research project 03), urban thresholds as a model of social consensus (research project 05), the need for interactive urban spaces that allow spontaneity (research project 11), and the necessity of a physical structure that allows adaptation and transformation in the city (research project 15). The approaches under the title of spaces of indeterminacy are: making urban voids visible with suggestions for temporary uses (research project 06), appreciating the emancipative character of the unplanned in the conception of uncertainty (research project 07), and allowing spontaneity in urban landscapes in the process of shifting from anthropocentric to ecocentric view (research project 08). There are also three other approaches under the title of urban experience: proposing an evolutionary and dynamic urban space rather than a static and stable one (research project 12), raising awareness of the individual's urban experience through disruptive interventions in the routine of urban life (research project 13) and enriching the individual's urban experience through the act of walking (research project 14). In addition to these three titles, there are two more approaches under the title of participatory design; the need for a participatory and interactive planning strategy in the urban growth process (research project 04), providing spatial and social justice through architecture and urbanism (research project 10); and one other approach under the title of sociality is about urban agricultural areas in terms of providing an alternative platform for social relations (research project 09). This reassessment process has demonstrated that incomplete urbanism and open city discourses fulfill the claim of being a critical tool to discuss contemporary urban issues. However, this result does not correspond to the principal research question of the thesis about defining an urban ethos for our period.

The sixth and the last chapter focuses on this question after a brief evaluation of the entire study; and in the result section, it tries to analyze the potentiality of these discourses about being an urban ethos in terms of Heidegger's poetic character of dwelling. Although this study is highly skeptical about supporting the notion of uncertainty in terms of Heidegger's conception of dwelling, it still finds this effort meaningful to understand the spirit (Geist) of our age and makes some suggestions for further readings on the subject.

1. GİRİŞ

Yeni üretim ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla bilginin her an yeniden üretildiği günümüz dünyasında, insanın bu bilgiyi kullanma biçiminin ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel hayatla birlikte doğal çevre üzerinde yarattığı öngörülemeyen etkiler; hemen her alanda olduğu gibi mimarlık ve kentsel tasarım pratiklerinde de insanın kendi eylem biçimlerini sorguladığı etik bir tartışma alanı yaratır. Her ne kadar bu tartışma, genel çerçevesiyle mimar ya da kent planlamacının mesleki sorumlulukları üzerinden tanımlanıyor olsa da bu tez kapsamında ele alınan esas mesele, mekanın inşası ile bireyin kendi varlığını inşası arasındaki fenomenolojik ilişkidir. Martin Heidegger'in inşa etmek ve ikamet etmek (building and dwelling) eylemleri arasında kurduğu anlam ilişkisi ekseninde kurgulanan bu yaklaşım; mekana ait her türlü üretimin, aynı zamanda bireyin kendi varoluşsal deneyimine de ait bir üretim olduğu iddiasını taşır. Bu bağlamda, mimarlık ya da kent etiği olarak bahsedilen kavramın, mesleki pratikte uyulması gereken birtakım normların belirlenmesi ile ilişkili olmadığı; buna karşılık, etik kavramının kökeninde yer alan ve 'insanın dünyada var olma modu' olarak ifade edilebilecek 'ethos' kavramı ile ilişkili olduğu özellikle vurgulanmalıdır. O halde 'ethos' üzerinden bir değerlendirme yaptığımızda, bugün içinde yaşadığımız dünyada nasıl bir varoluş modu ya da diğer bir ifadeyle nasıl bir yaşama biçimi tanımlanabilir sorusu önem kazanır.

1.1. Tezin Amacı

Hızla değişen ve dönüşen bir dünya içerisinde, yaşadığımız çağa ait bir mimarlık ya da kent ethosunun ne olması gerektiği konusunda bir arayışa girilmesi; insanın bugün içinde bulunduğu çevrede, Heidegger'in bahsettiği anlamda kendini yeterince güvende ve huzurda hissetmeyişi, yaşadığı yeri benimseyememesi ve buna bağlı olarak kendi özgün varoluşunu inşa edememesi ile ilişkilidir. Kökeni, endüstri devrimi sonrası bütünüyle değişen yaşam dinamiklerine dayanan bu eleştirel değerlendirmenin mimarlık ve kentsel tasarımdaki karşılığı oldukça güçlü bir modernite eleştirisi olmuştur. Öyle ki postmodern döneme ait söylemlerin tamamı, esas olarak, bu tür bir

varoluşçu tavır üzerinden okunabilir. Bu anlamda, mimarlıkta postmodern söylemin en temel prensibi kabul edilen Robert Venturi'ye ait 'karmaşıklık ve çelişki' kavramları, bu tez bağlamında ele aldığımız, Richard Sennett'in 'açık kent' ve William S.W. Lim'in 'tamamlanmamış şehircilik' söylemlerinin de temel unsurlarıdır. Farklılıkların bir arada bulunabilmesi (yalnızca dil, din, ırk ya da cinsiyet anlamında değil; farklı düşünce sistemleri ya da farklı eylem biçimlerinin de bir arada bulunabilmesi) ilkesi temelinde, sözü edilen karmaşıklık ve çelişkinin yaşamdaki anlam ve deneyimi zenginleştireceği ve böylece insanın kendi 'otantik varoluş'¹ imkanlarını inşa edebileceği savunulur. Diğer taraftan, her yerin kendi özgün coğrafi, sosyal, kültürel ve ekonomik koşulları içinde inşa eyleminin de farklılaşacağı öngörüsüyle, kendi içinde de özgün olmaya izin veren bir mimarlık ya da kent ethosundan bahsedilmektedir. Bu çerçevede içerisinde, tezin amacı bugüne ait bir kent ethosunun nasıl tanımlanabileceğine ilişkindir ve tüm bu güncel söylemler bağlamında, **'tamamlanmamış şehircilik' ve 'açık kent' söylemlerinin, bugüne ait birer kentsel ethos olarak tanımlanması mümkün müdür** sorusunun cevabını arar.

1.2. Tezin Kapsamı

Tez kapsamında, öncelikle etik kavramının anlamı varoluş felsefesi içerisinde analiz edilmiş ve bu kavramın inşa etme eylemi ile olan ilişkisi üzerinde durularak; mimarlıkta etik yaklaşımlar ve kentsel etik başlıkları altında, bahsedilen kavramın mekansal üretim pratikleri içindeki yeri araştırılmıştır. Bu ekseninde yapılan okumalar, etik kavramının, inşa etme eyleminin anlamını sorgulaması itibarıyla, her türlü eleştirel mekansal söylemin konusu olduğunu gösterir. Dolayısıyla, mimarlık ve kent pratiğine eleştirel yaklaşan tüm söylemleri etik başlığı altında değerlendirmek mümkündür. Ancak bu çalışma kapsamında, özel olarak Richard Sennett'in 2018 yılında yayınlanan 'Building and Dwelling: Ethics for the City' (İnşa Etmek ve İkamet Etmek: Kent için Etik) adlı son kitabı ele alınmış ve Sennett'in, yine Heidegger'in

¹ Otantik varoluş Heidegger'in Dasein (dünyada bulunma) kavramı ile ilişkili olarak ortaya koyduğu bir ifadedir (yazarın notu). "Dasein, öz'ün tam karşısı olarak, 'varoluş' için kullanılan bir terimdir. Dasein, 'öz' ünü dünya' da yaşarken imar ve inşa eder. Hem 'dünya içindeki varlık' hem de 'ötekilerle birlikte varlık' tır. Modern bireyin "toplumsallık" içinde bilgisayarlar, gazeteler ve televizyonlarla "kendilik bilincini" kaybetmeye ve unutmaya başladığı bir dünyada sahici (otantik) bir varlık olma imkânına sahip olan tek varlık Dasein'dir. Bununla birlikte Dasein, kendi varlığını yığınlar içinde bilinçsizce ayakta tutmaya çalışırsa sahiciliğini kaybeder. Bu noktada Dasein'in nasıl daha fazla 'kendi' ve 'sahici' olabileceği meselesi çok daha önemlidir" (Tülüce, 2016).

tanımladığı felsefî çerçeve içinden yorumladığı kentsel etik kavramı, ‘açık kent’ teorisi üzerinden değerlendirilmiştir. Lineer olmayan bir süreç içerisinde, bilinmeyi ve öngörülemeyi de içine alabilen, keşfe dayalı bir açık sistem önerisinin, kentsel planlama alanına yansımaları olarak özetleyebileceğimiz bu teori; kentin fiziksel ve sosyal yapısının bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliği temelinde, anlam ve deneyimi zenginleştirecek bir mekansal üretim ihtiyacından bahseder. Güncel kent planlama yaklaşımlarını tartışmaya açan bu kavramsal kent önerisi, Singapurlu mimar William S. W. Lim’in eleştirel bir kentsel strateji olarak tanımladığı ‘tamamlanmamış şehircilik’ söyleminin de konusu olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerin; farklı sosyal, kültürel ve coğrafi koşullarının tanımladığı kentsel üretim süreçlerinde, Batı’nın ortaya koyduğu evrensel normlar içerisinde hareket etmenin mümkün olmadığından bahseden Lim’in eleştirel kentsel planlama stratejisi de **belirsizlik**, **uyumsuzluk** ve **değişebilirlik** öğeleriyle, ‘açık kent’ teorisi ile aynı kavramsal arka plana sahiptir. Bu açıdan, tez kapsamında ‘açık kent’ teorisi, ‘tamamlanmamış şehircilik’ söyleminin bir başka ifadesi olarak ele alınmış ve ‘açık kent’ tasarımına imkan veren formlar ve süreçle ilişkin yöntemler ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1.3. Tezin Yöntemi

William S.W. Lim’in ‘tamamlanmamış şehircilik’ ve Richard Sennett’in ‘açık kent’ söylemleri arasında kurulan kavramsal ilişkiye ait bir değerlendirmeden sonra; her iki söyleme konu olan kavramlar çerçevesinde, İstanbul’a ait güncel bir kent okuması yapılması amaçlanır. Bu bağlamda, Mimarlık ve Şehircilik Araştırmaları Akademisi AURA-İstanbul’un 2018 Güz dönemi araştırma stüdyosu, yazar tarafından tüm dönem boyunca takip edilmiş ve on beş katılımcının İstanbul’a ilişkin yürüttükleri bireysel araştırma projeleri, sözü edilen kavramlar aracılığı ile yeniden değerlendirilmiştir. Birbirinden oldukça farklı konularda güncel kentsel meseleleri ele alan bu çalışmalar, ortak bir söylem altında bir araya getirilebilir mi sorusu ekseninde değerlendirilirken, son derece geniş bir çerçevede kuramsal okumalar yapılmış ve bu arada araştırmalara konu olan mimari ya da kentsel kuramların her biri, oluşturulan çeşitli kavramsal tablolar aracılığı ile ‘kentsel etik’ kavramı bağlamında ‘tamamlanmamış şehircilik’ ve ‘açık kent’ söylemleri ile ilişkilendirilmiştir (Bkz. 5. Bölüm Sonu, Şekil 5.1, 5.2, 5.3 ve 5.4).

2. MİMARLIKTAKİ ETİK ALANA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER VE KENTSEL ETİK / ETHOS KAVRAMI

Bu bölümde, mimarlık disiplini içinde ‘etik’ kavramının yeri, bu kavramın hangi çerçevede tanımlanması gerektiği ve etik söyleme ilişkin bir değerlendirmenin mimari ve kentsel tasarım pratikleri üzerindeki yansımalarının neler olabileceği üzerinde durulacaktır. Bu tür bir değerlendirmenin günümüz mekansal üretim pratikleri içinde, mimarın kendi yerini tanımlayabilmesi, mimari pratiği ele alış biçiminde ne tür sorumluluklar taşıdığına bilincine varabilmesi ve mekansal üretimin toplumsal anlamda da dönüştürücü rolü olabilecek son derece güçlü bir ifade biçimi olduğunun farkındalığı içerisinde, bugüne ait bir üslubun nasıl inşa edilebileceği üzerine bir sözü olacaktır. Esasen tezin temel meselesi olan bu söylem arayışı öncesinde, mimarlıkta etik alana ilişkin değerlendirmelerin sıklıkla konusu olan ve Richard Sennett’in son kitabında da (Building and Dwelling: Ethics for the City, 2018) kentsel etik bağlamında yeniden ele aldığı, Martin Heidegger’in ‘İnşa Etmek, İkamet Etmek, Düşünmek’ metni ile ilgili kısa bir değerlendirme ile konuya başlangıç yapılması uygun bulunmuştur.

2.1. İnşa Etmek, İkamet Etmek, Düşünmek (Building, Dwelling, Thinking)

Martin Heidegger’in, 1951 yılında Darmstadt’da gerçekleştirdiği, aynı başlıklı konuşma metni mimarlığa ait etik düzlemdeki tartışmaların temel referanslarından biridir. Metnin ana teması, ikamet etmek ve inşa etmek eylemlerinin birbirleriyle kurdukları anlamsal ilişkidir. Bu ilişki, birinin diğerini açığa çıkardığı lineer bir ilişki değil; ikamet etme eyleminin kendisinin aynı zamanda inşa etmek anlamına da geldiği eşzamanlı bir ilişki durumudur.

‘İkamet etme’² (Dwelling) kavramı bir yerde yaşamak anlamıyla birlikte bir var olma biçimi (var olma tarzı / varoluş modu) tanımlar. İnsanın yeryüzündeki yerini tanımlamasına olanak veren bu var olma biçimi, aynı zamanda onun ikamet etme

² Heidegger, bu kavramı insanın dünyada var olma biçimi olarak tanımlar. “Dwelling is the manner in which we humans are on the earth.” (Heidegger, 1971, p. 146)

biçimidir ki, bunun yalnızca fiziksel değil, zihinsel düzlemde de bir karşılığı vardır. Durağan bir yer olgusuna ihtiyaç duymaz. Heidegger’e göre, bir kamyon sürücüsünün yoldayken kendini evinde hissetmesi durumu, tam olarak zihinsel anlamda bir ikamet etme biçimidir. Burada ikamet etme eylemini tanımlayan, kişinin kendisini ait hissettiği, ruhen beslendiği, huzur ve güven bulduğu bir ortamın varlığıdır. Bu tanımın inşa etme eylemi ile olan ilişkisini de Heidegger, dil aracılığı ile ortaya koyacaktır.

‘İnşa etme’ (Building) kavramı Almanca ‘Bauen’ ³kelimesi ile ifade edilir ve çağdaş dilde yalnızca inşa etme anlamına gelen bu kelimenin eski dildeki ilk anlamı ikamet etme, yani yaşamaktır. Aynı kelime ilgilenmek (care for), değer vermek (cherish), himaye etmek (protect), muhafaza etmek (preserve) ve yetiştirmek (nurture) anlamlarına da gelir (Heidegger, 1971). Dolayısıyla, inşa etme iki biçimde gerçekleşebilir. İlki, yaratıma / oluşuma (creation) imkan veren bir kültürün (yetiştirme, geliştirme) (cultivation), ikincisi ise konstrüksiyonun inşasıdır (construction). Yaratıma imkan veren bir kültürün inşası, dünya ile kurduğumuz araçsallık ilişkisinde (şeyler bizim için bir amaç doğrultusuna anlam kazanır, dolayısıyla birer imkandırılar), kendi özgün varoluşumuzu gerçekleştirebileceğimiz imkanların inşasıdır. Zamanla bu ilk anlamını kaybetmiş olmasına rağmen, Heidegger (1971) bu etimolojik araştırmanın üç temel şeyi ifade ettiğini söyler: İnşa etmek aslen ikamet etmek (yaşamak) anlamına gelir; ikamet etmek insanların dünyadaki var olma biçimidir ve mesken olarak inşa etmek hem insanın kendi özgün varoluş imkanlarının inşası (kültürün inşası) hem de yapısal anlamda inşa olarak açığa çıkar. Diğer taraftan, insanlar inşa ettikleri için ikamet etmez. İkamet ettikleri için inşa eder, çünkü insan asli anlamda ikamet edendir. Ancak, bu her binanın bir ikamet etme yani mesken tutma eylemi tanımladığı anlamına gelmez. İkamet etme, her şeyi kendi doğasında koruyan özgür dünya içinde barış halinde, huzur içinde kalabilmektir; dolayısıyla ikamet etmenin temel unsuru, bu tür bir himaye /esirgeme (sparing) ve muhafaza etme (preserving) durumudur (Heidegger, 1971).

Metnin ikinci önemli bir tartışma konusu da ‘dörtkatlılık’ (fourfold) kavramı ve ikamet etmenin temel bir yönü olarak bu kavramın ele alınmasıdır. Yeryüzü (earth) ve

³ İnşa etmek, ikamet etmek ve olmak eylemleri arasındaki ilişki orjinal metinde şöyle tanımlanmıştır: “Bauen originally means to dwell...The old word *bauen*, to which the *bin* belongs, answers: *ich bin, du bist* mean: I dwell, you dwell. The way in which you are and I am, the manner in which we humans are on the earth, is *Buan*, dwelling. To be a human being means to be on the earth as a mortal. It means to dwell.” (Heidegger, 1971, p. 145)

gökyüzü (sky); ölümlüler (mortals) ve ilahilikler (divinities) olarak tanımlanan dört ögenin yalın bir birlik oluşturması prensibine dayanan bu kavram bağlamında, ölümlüler olarak biz insanlar ancak bu birlik içerisinde ikamet edebiliriz. Bu birliğin ögelerine ayrılması mümkün değildir, herhangi bir ögenin varlığı ancak diğerleri de hesaba katıldığında mümkün olur. Heidegger'e göre (1971), dörtkatlılık ikamet etmeye imkan tanıyan bir çeşit bütünlüktür ve insan yalnızca dünya üzerindeki bir varlık değil, aynı zamanda bu dörtkatlı birliğin bir parçasıdır. İkamet edilen yer ise bu dörtkatlı birliğin koruyucusudur.

İlk dönem Heidegger felsefesi varlığın anlamını araştırır ve burada kendine özgü varlık modu zamansallık ya da diğer bir ifadeyle geçicilik kavramı üzerinden okunur. Sonraki dönem Heidegger'de ise insanoğlu en temelde meskende oluşur. Burada artık, “Varlığın anlamı nedir?” sorusu değil, “Varlık esasen nasıl ortaya çıkıyor?” sorusu araştırılır. Mesken tutma, ikamet etme insanın o yeri benimsemesi, kendini evinde hissetmesidir. Bu benimsemeye dayalı yer duygusu, Heidegger'in varoluşsal mekansallık kavramının temelinde yer alır. Böylece ikamet etme, ilk dönem Heidegger felsefesinde kendine özgü bir varolma modunu tanımlarken, sonraki dönemde aşına olunan bir dizi anlamlandırma pratikleri ve yapılarını da içine alır. Özgün varlığımız benimsediğimiz yerde açığa çıkar (Wheeler, 2011).

Heidegger felsefesindeki, ikamet etme eylemine dair bu yeniden yorumlama, onun dünyayı tanımlama biçiminde de görülür. ‘Dörtkatlılık’ kavramı bu yeni dünya yorumuna aittir. İnsan yalnızca yeryüzü üzerinde değil, aynı zamanda gökyüzünün altındadır; benzer biçimde, sadece ölümlüler arasında değil, ilahiliklerden (tanrısallıklar, kutsallıklar) de öncedir. Varoluş ve Zaman’daki dünya doğadan farklı kültürel olarak düzenlenmiş bir yapı iken, ‘dörtkatlılık’ kavramı ile tanımlanan dünya doğanın (yeryüzü, gökyüzü) ve kültürün (ölümlüler, ilahilikler) bütünleşik bir kombinasyonudur. Heidegger'e göre yeryüzü üzerinde ve gökyüzü altında ikamet etmek, bilimselden çok poetik bir yaşama tarzını ifade eder. Ölümlülerin arasında yaşamak “ölüm gibi ölüm yeteneğine sahip” olmaktır. İlahilerden önce mesken tutma kavramı da ayrıca Varlık ve Zaman'da oluşturulan bir temanın geliştirilmesine, yani anlaşılabilirliğin karakter bakımından kültürel ve tarihi olduğuna dikkat çeker. Buradaki ilahilik, dine ait bir kavramı değil, varlığın kendini bize açmasındaki, kutsal olana dair seküler bir duyguyu ifade eder (Wheeler, 2011).

Ana metine geri dönersek, Heidegger'in düşünme eylemini de inşa etme ve ikamet etme eylemleri ile ilişkili olarak değerlendirdiğini görürüz. Heidegger'e göre (1971) ikamet etmek (yaşamak), düşüncenin değişmesiyle birlikte değişen, öğrenilen bir süreçtir ve ölümlüler olarak hakkıyla yaşayabilmemiz için, bu dört katlı birliğin muhafaza edilmesi gerekir. Dünyadaki varoluşumuz, dörtkatlılığın koruyucusu yerin ve kendimize ait öznel deneyimin farkındalığı ile gerçekleşir. Bu farkındalık düşünme alanında açığa çıkar ve böylece inşa etme, ikamet etme ve düşünme eylemleri yine bir eşzamanlılık ilkesi içerisinde birbirine bağlanmış olur. Düşünme eylemi de tıpkı inşa etme eylemi gibi ikamet etmeye ilişkindir ve her iki eylem de kendi tarzlarında ikamet etme için kaçınılmazdır. Diğer taraftan, bu iki eylem (inşa etme ve düşünme eylemleri) birbirleriyle iletişime geçemedikleri sürece, yalnızca birinin varlığı ile ikamet etme, kısaca hakiki anlamda bir yaşama deneyimi gerçekleştiremez (Heidegger, 1971). Son olarak, inşa etmenin aynı zamanda zihinsel bir inşa sürecini de içerdiğini, diğer bir ifadeyle düşüncenin de inşasından bahsedilebileceğini ve bu bağlamda inşa etme, ikamet etme ve düşünme eylemlerinin bir bütün olduğunu söylemek mümkündür.

2.2. Mimarlıkta Etik / Ethos Kavramı

Karsten Harries mimarlığın etik fonksiyonundan bahsederken (The Ethical Function of Architecture, 1997); etik kavramının kökeni olan 'ethos' ile ilişkili bir değerlendirme sunar ve bahsedilen kavramı 'insanın dünyada var olma biçimi' olarak tanımlar. Harries, bu yaklaşımı Siegfried Giedion'un 1967 yılında yayınlanan "Mekan, Zaman ve Mimarlık" isimli kitabından referans alır. Giedion, adı geçen çalışmasında modernist mimarlığın ethos'unu, zamanımız için geçerli bir yaşama biçiminin yorumlanması şeklinde, mimara ait bir sorumluluk alanı olarak tanımlar. Bu bağlamda Harries başlıca iki temel soru etrafında çalışmasını biçimlendirmektedir.

1. "Mimarlığın görevinin, Giedion'un bahsettiği gibi zamanımıza ait bir yaşama biçiminin yorumlanması oluşu ne demektir? Bu tür bir yorumlama için mimarlar ne tür araçlara sahiptir?"
2. "Zamanımız için geçerli olan yaşama biçimi nedir? Herkes için geçerli olabilecek bir yaşama biçimi var mıdır?" (Harries, 1997)

Yukarıdaki sorular etrafında bir değerlendirmeye geçmeden önce, etik kavramını biraz daha ayrıntılı incelemekte fayda olacaktır. Günümüzde 'etik' konusu, hemen her

bağlamda dile getirilen bir tartışma ‘nesne’ sine dönüştürülerek, ‘ahlak’, ‘töreler/gelenekler’ ve ‘terbiye’ gibi sözlük anlamlarının yeterince karşılamadığı bir anlama bürünmüş, genel olarak kişisel ve toplumsal düzeydeki pratiklerin ‘nasıl olması gerektiği’ konusunda söz söyleyen, bu anlamda birtakım kurallar ve şablonlar belirleyen bir yapı haline gelmiştir. Bu noktada çağdaş olduğu varsayılan bir toplumda, o topluma ait olan genel geçer ahlak kurallarını güvence altına almakla yükümlü olan hukuk kuralları, yasalar, yönetmelikler vb. düzenlenmişken, ‘etik’ adıyla yeni bir formel kurallar seti hazırlamanın amacı sorgulanmalıdır (Nalbantoğlu, 2002). Tarihsel süreçte ortaya çıkan birtakım normlar ve bu normların duygusal ağırlık kazanarak değerlere dönüşmesi sürecinde toplumsal çatışmaların varlığı göz ardı edilemez. Adorno “Etik ahlakın vicdan azabıdır” derken, bu vicdan azabının bir yanda kendi içinde oldukça katı bir iç tutarlılık sergilemesi, diğer yanda ise dışındaki toplumsal gerçekliğe fazlasıyla ödün vermeye hazır bir uyumluluk barındırıyor oluşuyla, etik kavramına yeterince itibar etmediğini ifade eder. Bu içi boş katı kuralcılığa yol açan anlayışın ortaya koyacağı her türlü reçetenin sonunda işlerliğini yitireceğini bilir. Bunun yerine normların ötesine geçen, aşkın olanla ilişkili bir ahlaki bakış açısının kazanılması önerilmektedir. Bu çabanın esas amacı, her şeyin düzlendiği, sıradanlaştığı bir dünyada belirli bir duyarlılığı diri tutmak ve kişinin kendi kontrolü dışındaki bu akışa teslim olmadan ayakta kalabilmesini sağlamaktır (Nalbantoğlu, 2002).

Etik ve ethos kavramlarına ait bir başka değerlendirmeye Jacques Ranciere’nin ‘Estetiğin Huzursuzluğu’ (2012) kitabında da rastlarız. Ranciere estetiğin ve siyasetin etik dönemecinden bahsederken, etik kelimesinin, eski ahlak kelimesinin kulağa daha hoş gelen bir tercümesi biçiminde, moda bir ifade olarak anlaşıldığını söyler. Bu anlamda etik, yargı ve eylem gibi alanlarda işleyen uygulama ve söylemlerin geçerliliğine hükmetme yetkisine sahip, genel bir norm belirleyici olarak kabul görmektedir. Ranciere, etik kavramına yüklenen bu egemen tavrın, siyasal ya da sanatsal pratiklerin özgüllüğünün yitirildiği, olan/olması gereken ayrımının eridiği bir alan kurduğundan bahseder. Etik normun olguda erimesi, tüm söylem ve eylem biçimlerinin aynı ayrımlaşmamış bakış açısı altında toplanmasıdır. Oysa ‘ethos’ kelimesi, norm ve ahlak anlamına gelmeden önce iki durumu işaret eder. Ethos ikamettir ve bu ikamete karşılık gelen var olma tarzı, yaşama biçimidir (Ranciere, 2012). Bu yaklaşım içerisinde etik kavramının sıradanlığa yol açabilecek bir tutumu

işaret etmesine karşın, ‘ethos’ kavramının özgün olanla ilişkili olduğu vurgulanmaktadır.

Harries, mimarlığın ethos’unu sorgularken herkes için geçerli olabilecek ortak bir tutumun varlığına kuşkuyla bakmakla birlikte, giderek yön değiştiren bir dünyada yerimizi ve yönümüzü bulmaya yardımcı olacak bir üretim biçimi olarak mimarlıktan ve mimarlığın ethos’undan bahsetmekten çekinmez. Hatta bir var olma tarzı olarak ethos kavramını o kadar önemser ki, mimarlığın etik fonksiyonu olarak adlandırdığı çalışmada bahsedilen etiğin meslek etiği ile herhangi bir ilgisi olmadığını, araştırmasına konu olan kavramın esas olarak etik kelimesinin kökeni olan ethos ile ilişkili olduğunu özellikle vurgular (Harries, 1997).

2.3. Mimarlıkta Etik Alana İlişkin Değerlendirmeler

Etik kavramının mimarlık disiplini açısından önemi, mimarlığın amacının ne olduğu sorusu ile doğrudan ilişkilidir. Karsten Harries mimarlığın etik fonksiyonundan bahsederken, araştırmasını mimarlığının amacının zamanımız için geçerli bir yaşama biçiminin yorumlanması olduğu savı üzerine temellendirir (Harries, 1996). Buradaki temel bakış açısı, mimarlığın salt nesnel amaçlara yönelik teknik bir eylem alanı olmayışı ve insan yaşamı üzerindeki doğrudan etkisiyle birlikte daha geniş bir kültürel bağlam içinde değerlendirilmesi zorunluluğudur. İnsanın dünyada var olma biçimi olarak tanımlanabilecek ‘ethos’ kavramı ile ilişkili bu tür bir değerlendirmenin, mimarlık pratiğinin nasıl olması gerektiğine dair normlar ortaya koyan, meslek etiği kavramı gibi kısıtlı bir çerçeve içerisinde gerçekleştirilemeyeceği ise aşikardır.

Harries tarafından ortaya konan etik kavramının temeli Martin Heidegger’in fenomenolojik bakış açısı üzerine kurulmuştur (Leach, 2005). Burada, insana dünya üzerinde yaşama, ikamet etme imkanı sağlayan bir mimarlık eyleminden bahsedilmektedir. Modern dünyanın hızla değişen koşullarında, insanın bu belirsizlikler içerisinde kendi yerini tanımlamasını sağlayan özgün mimari koşulların gerekliliği, aynı zamanda mimarın sorumluluk alanını da tanımlamaktadır. Mimarlık etiği olarak bahsedilen, bu tür bir ortak dünya görüşünün (ethos) mimarlık vasıtası ile açığa çıkartılmasıdır. Bu yaklaşım, temel prensip olarak ‘genius loci’ (yerin ruhu) kavramına da yanıt verir nitelikte özgün (authentic) bir mimarlık ihtiyacını tarifler; ikincil olarak ise, postmodern döneme özgü estetik anlayışın yüzeyselliğine karşı sert

bir tutum sergiler (Leach, 2005). Ayrıca, çağdaş mimarlığın teknoloji ve estetik odaklı bakış açısı, bu tür bir yaklaşımla eleştirel bir değerlendirmenin konusu olur.

Mimarlıkta etik ve estetik arasındaki ilişkiyi irdeleyen ve yukarıda alıntılanan çalışmasında Neil Leach (2005), Harries tarafından ortaya konan etik yaklaşımın sorunlu yönleri olduğunu, daha doğru bir ifadeyle, mimarlığı biçimlendiren bazı temel koşulları gündeminden uzak tutarak, eksik bir bakış açısı tanımladığını öne sürer. Sosyal, ekonomik ve politik koşullardan bağımsız, yalnızca poetik bir yaklaşımla mimarlığın değerlendirilemeyeceğinin altını çizer ve bu tür bir yaklaşımın mimarlığı, yine bir başka biçimde ‘estetize etmek’ anlamına geldiğini özellikle vurgular. Diğer taraftan mimarlıkta bu tür bir estetize etme halinin yeni olmadığını, Piranesi’nin gravürlerinde tasvir edilen yaşamın dahi, hapisane yaşamının sert ve acımasız gerçekliğinden ziyade, romantik labirentleriyle düşsel ve fantastik bir durumu tanımladığını ifade eder. Mimarlık kültürü içerisinde buna benzer hayalperest (gerçeklerden kaçan) imgelemlerle sıklıkla karşılaşmaktadır, ancak bu imgelemlerin de eleştirel bir tutumun temsilleri olduğu göz ardı edilemez (Leach, 2005). Sonuç olarak Leach, Harries’in etik alana ait yaklaşımının, mimarlığa ilişkin ilgi çekici sorular ortaya koyduğunu kabul ederken; sosyal, ekonomik ve politik meselelerden kopuk, estetize edilmiş bir değerlendirmenin kısıtlayıcı yapısının da farkına varılması gerektiğini hatırlatır ve aynı çalışma içerisinde, bahsedilen bu kısıtlayıcı bakış açısına karşıt olarak, Fredric Jameson’a ait ‘bilişsel haritalama’ (cognitive mapping) metodunu ele alır.

Jameson, ‘Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiğı’ adlı kitabında, her şeyin imgelere ve metalara göre seçildiği bir toplum ve yine her şeyin görünümüne göre değerlendirildiği, derinlikten yoksun bir kültür tanımlamasıyla oldukça güçlü bir postmodernite eleştirisi yapar (Jameson, 1991; Leach, 2005). Bahsedilen eleştirinin en temel belirleyici yanı ise, hakim kültürün geç kapitalist dönemin yarattığı sosyo-ekonomik koşulların bir yansıması olarak betimlenmesidir. Yer ve yön duygusunun kaybolduğu imajlar dünyasında, Jameson’ın postmodern eleştirisinin benzer söylemlerden farklılaştığı nokta ise, estetik alana aynı zamanda potansiyel kurtarıcı bir rol tanımlamasıyla ortaya çıkar. Estetik alana ait bu imajlar aracılığı ile yapıli çevrenin okunması ve bir tür ‘bilişsel haritalama’ yöntemiyle, bireyin toplum içerisinde yeniden tanımlanması sağlanabilir. Bu anlamda Jameson’ın bakış açısı, Harries’in ifade ettiği gibi, mimarlığın bizlere dünya içindeki yerimizi

bulma imkanı verme nosyonu ile örtüşmekle birlikte; mimarlıkta etik yaklaşımı daha kapsamlı bir çerçeve içerisinde ele alır. Bahsedilen, yapılı çevreyi tüm sosyal, ekonomik ve politik boyutlarıyla ele alan bir teorik yaklaşım içerisinde mimari eylemin sorgulanması anlamına gelir. Jameson'ın dünyayı politik olarak okuma konusundaki ısrarı; deneyimden çok yorumu, süreçten çok temsili öne çıkaran bir yaklaşıma yol açması nedeniyle eleştiriliyor olsa da mimarlık söylemine olan müdahalesi, zamanlama olarak doğru bulunmaktadır. Yüzeysel olanın, derinlik üzerinde; biçimsel olanın içerik üzerinde hakimiyet kurduğu postmodern kültürün yapıcı bir eleştirisini kuran bu yaklaşım, mimarlık söylemi içinde uzun süredir sözü edilmeyen etik kavramını yeniden söyleme dahil eder (Jameson, 1991; Leach, 2005).

Mimari eylemin etik düzlemdeki karşılığını kuramsallaştırma çabalarından biri de Tom Spector'a aittir. Spector (2001), mimarlık tarihi boyunca, Vitruvius'un iyi bir mimarlık eserinin taşıması gereken temel değerler olarak ortaya koyduğu firmitas, utilitas, venustas (sağlamlık, kullanılışlılık, güzellik) kavramlarının, bir başka deyişle mimarlıkta strüktür, fonksiyon ve estetik bileşenlerin sürekliliğini koruduğunu ve mimarlıktaki esas değer tartışmasının bu bileşenlerin bir araya gelişleri ve birbirleri ile olan ilişkileri üzerinden kurulduğunu savunur. Onun 'çoğul değerler', 'değerler birliği' ve 'uzaklaşım' teorisi olmak üzere üç farklı başlık altında incelediği bu değerler tartışmasının her biri, mimari eyleme yön veren etik söylemlerin birer ifadesidirler.

Temel mimari değerlerin ele alınış biçiminde söz konusu olan ilk yaklaşım değerlerin biraradalığını savunan 'çoğul değerler' kuramıdır. Çoğul değerler denilince ilk akla gelen postmodern mimarlık söylemleridir. Robert Venturi, geleneksel Vitruvian öğeler olarak tanımladığı temel mimari değerlerin, çoğulcu yapısı nedeniyle, mimarlıkta zorunlu olarak karmaşa ve çelişki içeren bir durum yarattığını ifade ederken, bu ifadenin devamı niteliğinde Charles Jencks, postmodern ideolojinin en temel karakteri olarak pluralizmi tanımlar. Spector'a göre, mimarlıkta çoğul değerlerin benimsenmesi postmodern döneme özgü olmamakla beraber, Vitruvian değerlerin ondokuzuncu yüzyıl rasyonalizmi ile birlikte terk edilmesi ve bu sürecin modernist fonksiyonalizme kadar evrilmesi sonrasında, eleştirel bir tutum olarak, yeniden değerlerin çoğulculuğunun önemsenmesi fikri, muhafazakar bir tutumdan çok avant-garde bir yönelim olarak kabul görmektedir (Spector, 2001).

'Değerler birliği' olarak tanımlanan ikinci başlık altında ise, sözü edilen temel mimari değerler arasındaki çelişkilerin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak, bu değerlerin

birbirlerini destekler biçimde ele alındığı farklı yaklaşımlar ile görünürde çelişebilir olan bu değerlerin metafizik alanda ortak kavramlar altında bir araya getirilebileceğini öngören söylemler incelenmektedir. Temel olarak, bir üst anlatı kurma fikrinin benimsendiği bu yaklaşım içerisinde modern mimarlık söylemini konumlandırmak mümkündür.

Geleneksel Vitruvian değerlerin ele alınış biçiminde üçüncü bir kategori olarak ise ‘uzaklaşım’ teorisi yer almaktadır. Bu kategori altında mimarlık; strüktür, fonksiyon ve estetik kriterleri altında anlamlandırılan değer yüklü bir faaliyet alanı olarak değil; metin olarak okunup yorumlanabilen, değerlerden bağımsız bir eylem alanı olarak ele alınır ve bu tür bir okuma için yüksek derecede entelektüel bir mesafenin kurulması gerekliliği tartışılır. Mimarının temel değerlerinin sorgulanabileceği iddiasında bulunan uzaklaşım teorisi, bu niyetle mimari anlatıyı eleştirel bir tutum olarak araçsallaştırır (Spector, 2001).

Son olarak, mimarlıkta etik alana ait eleştirel yaklaşımlardan söz edildiğinde; mimarlık, etik ve estetik ilişkisi konusunda pek çok çalışması bulunan Alberto Perez Gomez’den de bahsetmek gerekir. Perez-Gomez mimarlığın en belirleyici yönünün insana kendisini bir bütün halinde tanıma imkanı sağlaması olarak ifade eder. Söylem dahilinde, insan bilincinin içerisinde bulunduğu çevre ile derinlemesine bir etkileşim halinde olduğu gerçeğinden hareketle, yapılı çevrenin kişinin zihinsel yaşamının aktif bir parçası olduğu vurgulanır. Bu bağlamda, mimari eylemin insanın var olma biçimi üzerindeki etkisi mimarlara belirgin bir sorumluluk alanı da tanımlamaktadır. Mimarlıkta etik kavramını, diğer pek çok kuramcının da belirttiği gibi, mimari eylemin anlamının sorgulanması ile ilişkilendiren Perez-Gomez, bir yorum bilgisi olan hermeneutik yaklaşımı günümüz teknolojik toplumu için geçerli olan mimarlık söylemi olarak ele alır ve hermeneutik yaklaşımın bireysel imajinasyon yoluyla etik bir pratiğe izin verdiği iddiasında bulunur (Perez-Gomez, 1997).

Mimarlık yalnızca pragmatik ihtiyaçlara karşılık gelen, teknik çözümlerden ibaret bir eylem alanı olarak tanımlanamaz. Tarihsel ve kültürel koşulların belirleyiciliğinin yanı sıra, insanın varoluşuna ilişkin temel sorgulamaların da mimarlığın oluşumunda etkin bir rolü bulunmaktadır. Alberto Perez-Gomez’in bu çerçevedeki temel önermesi, mimarlığın dil aracılığı ile insana dünya üzerinde yerini belirleyebilme ve böylece bir bütün olarak kendisini tanıma imkanı vermesidir. Bu tanıma yalnızca semantik bir düzlemde değil; tıpkı bir şiirin anlamının, o şiiri okuyan kişinin bireysel deneyiminden

bağımsız olamayacağı gibi, aynı zamanda deneyim alanında gerçekleşir. Çağdaş döneme özgü, mimarlık disiplinin epistemolojik temellerinin kısıtlandığı, anlamı indirgeyen ve kontrol altında tutan yapıya karşılık; deneyim içinde açığa çıkan bir anlamdan bahseden hermeneutik söylem, teknolojik toplum içerisinde mimarın rolünü yeniden tanımlayabilir (Perez-Gomez, 1997). Bu anlamda hermeneutik söylem teknolojinin baskın unsur olduğu ve kendi kültürel ortamını yarattığı içinde bulunduğumuz dönemde, inşa etme eyleminin anlamını yeniden sorgulayarak etik alanın konusu haline gelmektedir.

2.4. Kentsel Etik / Ethos Kavramı

Richard Sennett kentsel tasarımda etik yaklaşımı incelerken, ‘cité’ (lived environment / yaşanan çevre) ve ‘ville’ (built environment /yapılı çevre) kavramları üzerinden bir okuma yapar. Fransızca kökenli bu iki kavram, kenti fiziksel ve sosyal nitelikleri bakımından ayırıştırır. Kentin yalnızca yapılı bir çevre olarak kabul edilemeyeceğini, kent içindeki yaşantının da onu tanımlayan diğer bir temel unsur olduğunu vurgulayan Sennett, ‘kentsel etik’ kavramını bu birliktelik temelinde kurar. Esasen Türkçedeki ‘kent’ ve ‘şehir’ kavramlarının da benzer bir ayrışmayı tanımladığını söyleyebiliriz. Burada ‘kent’ rasyonel verilerle ifade edilebilen sosyal, ekonomik ve politik eğilimlerin fiziksel birer karşılığı iken, ‘şehir’ tüm bu yaşamın içinde geçtiği ve insanı etkisine aldığı atmosferdir. Kentsel nitelikler, çoğu zaman bireyin kendini tanımlamakta zorlandığı ve yabancılaştığı bir çevreyi ifade ederken; şehrin tanımladığı atmosfer, insana kendi varlığını inşa etmesine izin veren, deneyimlenebilen, diyaloga açık, dinamik ve üretken bir ortam sunar. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “*şehir inşa eder, kent ise imha*” ifadesi, bu tür bir varoluşsal inşa eylemi içinde okunmalıdır.

Kent (ville / built environment) ve şehir (cité / lived environment) arasındaki bu ayrım, Sennett’e göre, Batı’da 18. yüzyıl sanayileşme dönemi sonrasına rastlayan ‘toplum’ (society) ve ‘topluluk’ (community) ayrışımına dayanır. Köyden kente göçle birlikte, geleneksel değerlerin çözülmesine paralel olarak, daha samimi olan birincil düzeydeki ilişkilerin giderek daha mesafeli ikincil bir toplumsal ilişki düzeyine evrilmesi söz konusudur ve bu değişimle beraber, toplumsal yapı ve olguların rasyonelleşmesi ve bürokratikleşmesi sürecine girilir (Koyuncu, 2011). 19. yüzyıl Alman sosyoloğu Ferdinand Tönnies’in toplum ve topluluk karşılaştırmalarında, ‘toplum’ politik bir itici güce ihtiyaç duyan, kişisel olmayan ya da araçsal düzenlemelerle ittifakın sağlandığı,

soğuk ve mesafeli (blasé) bir kavramken; ‘topluluk’ sosyal bir itici güçle ortaya çıkan, uyum ve ahengin hakim olduğu, kişiselleştirilmiş karşılaşmalara imkan veren, sıcak ve yakın (friendly) bir kavramdır. Tönnies’in komşuluk, bir arada var olma anlayışı (neighbourliness); insanların birlikte çalışırken deneyimledikleri uyumu ya da kamusal mekanlarda deneyimlenen kişisel olmayan bir sosyalleşmeyi ele almaz. Bu nedenle, İkinci dünya Savaşı sonrası kenti yeniden tartışmaya açan araştırmacılar, topluluk (cemaat) ve toplum (cemiyet) kavramlarının bu derece ayrıştırılmasına şüpheyile yaklaşır(Sennett, 2018).

Burada kısa bir parantez açıp, şunu da belirtmek yerinde olur. Tönnies’in topluluk (cemaat) ve toplum (cemiyet) ayrımının doğu felsefesi içerisinde de bir karşılığı vardır. İnsanların ihtiyaçları için bir araya geliş şekilleri, onların oluşturdukları topluluk biçimlerini de etkilemektedir. Ünlü İslam filozofu Farabi, insanların oluşturdukları toplulukları iki temel kategoride inceler. İlki, tam anlamıyla toplum haline gelmiş olanlar (Kamil-Mükemmel Toplum), ikincisi ise henüz toplum haline gelmemiş olanlardır (Eksik Toplum). Buradaki ‘eksik / tam olmayan’ olarak nitelenen toplum tipi günümüzdeki cemaat toplumu, ‘eksiksiz / tam’ olarak nitelenen toplum tipi ise cemiyet toplumu olarak ele alınabilir (Demirel, 2014; Erkal, 2012).

Farabi, kırsal yerleşimlerdeki ya da mahallelerdeki toplulukların küçük birer birlik oluşturduğunu, ancak bahsi geçen bu birliğin eksik ve kusurlu olduğunu söyler. Diğer taraftan, en üstün iyilik ve en mükemmel birliğe ancak şehirde ulaşılabileceğini ve bundan daha küçük bir toplulukta insanın mutluluk ve erdeme ulaşamayacağını da sözlerine ekler (Demirel, 2014; Bayraklı, 2000). Kısacası, Farabi’nin on birinci yüzyılda ideal devlet modeli olarak tanımladığı ‘Erdemli Şehir’ (El Medinetü’l Fazıla) ütopyası, bu tür bir toplumsal model temelinde şekillenir. Erdemli şehir, birbiriyle iş birliği ve uyum içinde ahenkli bir biçimde çalışan organlarıyla canlı bir organizmaya benzer (Demirel, 2014; Farabi, 2004). Farabi, burada Aristoteles’in politika ve mutluluk arasında kurduğu ilişkiyi sürdürerek, bu birliğin amacını mutluluk olarak tanımlar ve ancak şehirde toplanmanın amacı mutluluk olduğunda şehrin erdeminden bahsedilebileceğini ifade eder. Başka bir ifadeyle, erdemli olan siyasi ve sosyal birliğin kendisidir (Demirel, 2014).

‘Kentsel etik’ başlığı altında sözü edilmesi gereken bir başka düşünür de Alman sosyolog Georg Simmel’dir. ‘Metropol ve Zihinsel Yaşam’ isimli makalesinde Simmel (1903), modern yaşamın en önemli problemini, kişinin toplumun egemen

güçleri, tarihsel mirasın ağırlığı, dışsal (yabancı) kültür ve yaşam tekniği karşısında bireyselliğini ve özgürlüğünü koruma çabası olarak tanımlar. Bu uzlaşmazlığı bir taraftan, ilkel insanın doğa karşısındaki bedensel varoluş mücadelesi ile özdeşleştirirken; diğer taraftan on sekizinci yüzyılda ekonomik, politik, dini ve ahlaki bağlarından kurtulan bireyin özgürleşmesi, devamında ise on dokuzuncu yüzyılda iş gücünün bölünmesi ve kişinin toplumun diğer üyelerinin tamamlayıcı faaliyetlerine olan bağımlılığın artması, buna karşılık bahsedilen bu toplumsal yapı içinde, bireyin kendine has nitelikleriyle biricik ve vazgeçilmez oluşunun açığa çıkardığı bir varoluşsal mücadele etrafında temellendirir. Bu mücadele, kişinin sosyo-teknolojik mekanizma içinde özgül niteliklerinden sıyrılıp, aynılaşıp kaybolmasına direnç gösterme halidir. Simmel, bu eksen etrafında, bireysel yaşam ile toplumsal yaşam arasındaki çatışmanın birey üzerindeki etkilerini araştırır.

Metropol yaşantısının en belirgin farkı, kişide yüksek bir zihinsel etkinlik seviyesi yaratmasıdır. Uyarıların oldukça yoğun ve kolaylıkla ayırt edilebildiği kent yaşamı içinde, bireyin bu uyarılar karşısındaki tepkileri de çeşitlilik gösterecektir. Burada Simmel, kırsal yaşam ile kent yaşamı arasındaki ikiliği de her iki ortamın yarattığı zihinsel etkiler üzerinden değerlendirir. Kırsal yaşama ait kanıksanmış sosyal hayat biçimleri içerisinde, çoğunlukla benzer yaşam görüşlerine sahip insanların, bu geleneksel ve alışıldık ortamdaki herhangi bir değişikliğe adapte olmaları oldukça kolaydır. Var olan düzende hiçbir zaman büyük dönüşümlere neden olmayan bu değişikliklerin, birey üzerindeki uyaran etkisi de oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla Simmel'e göre, kırsal yaşam zihinsel anlamda farkındalığın daha az olduğu ve daha çok bilinçaltının etkin olduğu bir yaşam formunu tanımlarken; buna karşıt olarak kent yaşamı, farklı yaşam biçimlerinin bir arada oluşunun yarattığı, çok sayıdaki ve çeşitlilikteki uyarıların, çok daha güçlü etkileri altında olan, dolayısıyla bilincin her an aktif olduğu bir ortam yaratmaktadır. Sonuç olarak, kırsal yaşamın duyuşsal ve duygusal deneyimine karşılık, bu derece uyaran karşısında bireyin kendi iç dünyasını duygusal çalkantılardan korumak adına, rasyonel bir zeminde karşılık aradığı metropol yaşantısı ayırt edici nitelikte zihinsel bir karakter taşır (Simmel, 1903).

Kırsal yaşam ve kent yaşamını ayırtıran ikinci önemli bir nitelik ise, kentlerin ekonomik faaliyetlerin sürekliliği için vazgeçilmez bir ortam oluşturmalarıdır. Ticari faaliyetlerin yoğunluğu ve çok yönlülüğü ile kentler, para ekonomisinin merkezini oluştururlar. Simmel, bu kentsel para ekonomisi ile daha önce bahsettiği kentin

zihinsel karakteri arasında oldukça yakın bir ilişki olduğunu öne sürer. Bütünüyle rasyonel bir zihnin, akla dayalı metotlarla açıklayamadığı her türlü ilişki ve tepki karşısında kayıtsız kalması hali; tüm nitelik ve kendine özgülüğün salt niceliksel bir seviyeye -parasal karşılığa- indirgenmesi durumu ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Kesinlik, hesaplanabilirlik ve dakiklik olgularının hakim olduğu bu ortamda, kişisel olana mesafeli bir yaşam biçimi tanımlanmasına rağmen, bu durumun insan üzerinde yarattığı etki son derece kişiseldir. ‘Blasé’ kavramı (bezgin, bıkkın, usanmış, hiçbir şeyden zevk almayan) ile açıklanan bu fiziksel olgu, kentli insanın içinde bulunduğu durumu en iyi tarif eden olgudur. Yeni uyaranlara karşı tepki verememe hali olarak da tanımlayabileceğimiz bu kavram, yalnızca yüzeysel bir algılamının konusu olabilir. Bezgin için hiçbir şeyin özel bir anlamı yoktur. Tek belirleyici kıstasın para olduğu bir düzende, zamanla her şey özgül değerini kaybeder ve sonunda bu öyle bir noktaya ulaşır ki, insanın kendi kişiliği de aynı değersizlik hissine mahkum olur (Koyuncu, 2011; Simmel, 1996).

Kişinin kendisine, diğer insanlara, içinde yaşadığı topluma ve doğaya karşı hissettiği yabancılaşma duygusu, bireyin kendi bilinci ile duygusal durumu arasında yaratılan bir mesafedir. ‘Yabancılaşma’ kavramı günümüz bireyini anlamak açısından irdelenmesi gereken temel kavramlardan biridir (Can, 2016). En genel tanımıyla yabancılaşma, bireylerin birbirlerinden ya da belirli ortam veya süreçlerden uzaklaşmalarını anlatır (Can, 2016; Marshall, 1999). Yabancılaşma kavramının ortaya çıkışı, özellikle sanayileşme sonrası kente göçle birlikte değişen ekonomik, sosyolojik ve siyasal olguların yarattığı karmaşık toplumsal yapılarla beraber 18. ve 19. yüzyıla kadar uzanır. İçinde yaşadığımız küreselleşme çağına özgü yeni kapitalist düzenin ve teknolojik gelişmelere paralel açığa çıkan yeni sosyolojik durumların yarattığı postmodern toplumda ise, yabancılaşma kavramı yeniden tanımlanmıştır. Temel nitelikler değişmemiş olsa da yeni kapitalist düzende yabancılaşma, bireyin çevresini tümüyle saran aldatıcı görsel bir yapı ile özdeşleşir. Bu durum, Baudrillard’ın yabancılaşmayı tüketim olgusu üzerinden açıkladığı ‘Tüketim Toplumu’ adlı eserinde ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır (Can, 2016).

Yukarıda son derece geniş bir çerçeve içinde ele aldığımız, kent yaşamına ait tüm bu eleştirel değerlendirmelerden sonra, Sennett’in çağdaş kent etiğini, kentin fiziksel ve sosyal yapılarının birlikteliği ya da bir başka ifadeyle planlanan ve yaşanan kentin bütünlüğü üzerinden tekrar okuyabiliriz. Gerben Helleman (2018), Sennett’in son

kitabı ile ilgili bir değerlendirme yazısında, onun esas olarak kentlerin inşa edilme biçimleri ile insanların bu kentlerde yaşama biçimleri arasındaki gerilimli ilişkinin ve karşılıklı etkileşimin izlerini sürdüğünü söyler ve aynı yazı içerisinde kendisinin 2015 yılında yaptığı bir çalışmaya referans vererek planlanan ve yaşanan kent ayrımlarına ilişkin bir tabloya yer verir (Bkz. Çizelge 2.1).

Çizelge 2.1: Planlanan ve yaşanan kent karşılaştırması (Helleman, 2018).

Planlanan kent	Yaşanan Kent
Yukarıdan aşağıya	Aşağıdan yukarıya
Sokaklar, meydanlar, binalar	Sosyal yapılar
Hükümetler, politikacılar, yöneticiler, kanun yapıcılar	İkamet edenler, kullanıcılar
Vizyonlar, idealler	Gerçeklik
Problem ve ihtiyaç odaklı	Çözüm ve talep odaklı
Tematik bilgi	Saha bilgisi
İstatistikler	Anlatılar
Kentsel ortalamalar için mücadele etme	Bir başlangıç noktası olarak yakın çevre kimliği
Dikey bürokrasiler, hiyerarşik olarak	Yatay korporasyon, iletişim ağı
Kent yapma	Kent olma
Yapılı, teşkilatlı	Kendiliğinden olan, spontane
Kent düzeyinde	Bireysel düzeyde
Düzenleme, tasarı	Organik, döngüsel süreç
Ev	Yuva

Planlanan, diğer bir ifadeyle profesyoneller tarafından tasarlanan bir kent ile, kullanıcıları tarafından deneyimlenen, yaşanan kent arasındaki bu ayrım, Sennett’in başlangıçta sözünü ettiğimiz ‘cité’ (lived environment / yaşanan çevre) ve ‘ville’ (built environment / yapılı çevre) kavramlarıyla ilgili karşılaştırmasına denk gelir. Bu noktada Sennett’in yaklaşımı, planlanan ve yaşanan kent bütünlüğünü sağlayacak açık bir sistem önerisi olarak özetlenebilir. Sözü edilen yaklaşımın en belirgin özelliği, başlangıçta bütünüyle tasarlanmış bir yapının, öngörülemeyen koşullar karşısında işlerliğini yitirebilmesine karşı; heran değişim ve dönüşüme açık, tamamlanmamış bir yapının, belirsizlikler ya da öngörülemeyen yeni koşullar karşısında da sürekliliğini koruyabilmesidir. Bu bağlamda, yalnızca Richard Sennett’in ‘açık kent’ teorisi değil, aynı ‘tamamlanmamış olma’ durumu üzerinden konuyu ele alan, William Lim’in ‘tamamlanmamış şehircilik’ söylemi de kentsel etik başlığı altında bu tezin konusu haline getirilmiştir.

2.5. Bölüm Sonucu

Mekansal üretim pratikleri ile ilgili etik alana ilişkin bir değerlendirme yaptığımızda, meselenin; “rasyonel soyutlamalardan çok, gerçekten var olan, maddesel ve kişisel

tecrübeler üzerinde duran” (Messerly, 2017) varoluşçu felsefe içinde bir karşılık bulduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir ifadeyle, “rasyonel aklın yaşamın derinlik, gizem ve manasını anlamak için yetersiz bir araç olduğunun kabulü” ve “yaşamın rasyonel bir biçimde çözülmesi gereken bir denklem ya da bilmece değil, daha çok yaşanması gereken bir gizem (hikmet) olduğu” (Messerly, 2017) önermesi üzerinden, varoluşçuların bireysel deneyimi öne çıkaran bu tavrı, güncel mekan teorileri içinde bir karşılık bulmaktadır. Özellikle Martin Heidegger’in yaşamak (ikamet etmek) ve inşa etmek eylemleri arasında kurduğu eşzamanlı ilişki bağlamında, **ancak deneyim ve anlamın zenginleştiği yapılı bir çevre içinde, bireyin otantik (sahici) varoluş imkanlarını da inşa edebileceği savunulur.**

Karsten Harries’in (1996) mimarlığın etik fonksiyonundan bahsederken, etik kavramının kökeni olan ve ‘insanın dünyada var olma biçimi’ olarak tanımlanan ‘ethos’ kavramı ile ilişkili değerlendirmesi, yukarıda sözü edilen yaşama ve inşa etme eylemlerinin de karşılık bulduğu bir alandır. Burada yaşamak (ikamet etmek), kişinin kendisini ait hissettiği, ruhen beslendiği, huzur ve güven bulduğu bir ortamın varlığını gerekli kılar. Diğer taraftan, insanların yaşam pratikleri ve bu pratiklere bağlı mekan üretimleri, içinde yaşadıkları döneme özgü olarak sürekli değişmektedir. İşte bu noktada Harries, mimarlıkta etik alana ilişkin değerlendirmeyi, ya da kendi ifadesiyle modern mimarlığın ethosunu, zamanımız için geçerli bir yaşama biçiminin yorumlanması olarak tanımlar. Özellikle bugünün şartları içinden değerlendirildiğinde; “her şeyin düzlendiği, sıradanlaştığı bir dünyada belirli bir duyarlılığı diri tutmak ve kişinin kendi kontrolü dışındaki bu akışa teslim olmadan ayakta kalabilmesini sağlamak” (Nalbantoğlu, 2002) adına inşa etme eyleminin anlamını sorgulayan her türlü yaklaşım etik alanın konusuna girer. Dolayısıyla, mekansal üretim pratiklerinde, etik alana ilişkin bir değerlendirme eleştirel bir söylem geliştirmeyi gerekli kılar.

Meseleyi kentsel mekan pratikleri üzerinden değerlendirdiğimizde, eleştirel bir söylem ortaya koymaları nedeniyle William Lim’in ‘tamamlanmamış şehircilik’ ve Richard Sennett’in ‘açık kent’ söylemleri bugüne ait birer kent ethosu olarak değerlendirilebilir mi? Tezin sonraki bölümlerinde, bahsedilen bu iki yaklaşım özelinde, kentsel mekanın tasarım ve üretim biçimleri yeniden sorgulanarak, bu sorunun cevabı araştırılacaktır.

3. ELEŞTİREL BİR KENTSEL STRATEJİ OLARAK ‘TAMAMLANMAMIŞ ŞEHİRCİLİK’

“Tamamlanmamış şehircilik, güncel kentsel ve mimari söylem ve pratiklerini destabilize etmeyi (istikrarsızlaştırmayı) amaçlayan dinamik ve etkileşimli bir kavramdır. En temel ayırt edici nitelikleri (1) belirsizlik (indeterminacy), (2) uyumsuzluk (inconsistency) ve (3) değişebilirliktir (changeability). Tüm bu niteliklerin, özellikle yeni dünya düzeni içerisinde ne kadar zorlayıcı olduğu ve aynı zamanda, Batı’dan ayrıştıkları kültürel fark ve değerler bağlamında, gelişmekte olan ekonomiler açısından ne derece önemli unsurlar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu da konunun içerik ve yapısal düzenlemesine ilişkin disiplinler arası ve yenilikçi bir yaklaşımı gerekli kılar” (Lim, 2012, s. I).

‘Tamamlanmamış şehircilik’ kavramını ortaya koyan William Lim’in aynı isimli kitabının önsözünde Leon Van Schaik, entellektüelin rolünü iktidarı elinde bulunduran güce karşı doğru olanı söyleyebilmek olarak tanımlar ve mimarlığın, toplumsal arzuları fiziksel ve mekansal olarak açığa vuran niteliği ile mimara da aynı sorumluluğu yüklediğini ifade eder. Bu bağlamda Singapur’lu mimar William Lim’in, bir entelektüel olarak, Asya’nın seçkinlerine içinde bulundukları koşulların yarattığı gerçeklikleri, yeni bir bakış açısı ile değerlendirme şansı verdiğini söyler. Sözü edilen gerçeklikler evrensel bilgeliğin doğruları aracılığı ile değil, yerel koşulların yarattığı aktüalite içinden okunmalıdır. Bu yaklaşım, bir başka yerde üretilen bilgiyi reddetmez, ancak daha önce üretilen bilgilere dayalı varsayımlarla hareket etmek yerine, esas olarak yerel koşulların ortaya koyduğu gerçekliğin, daha yakından gözlemlenerek, araştırılması gerektiğini savunur (Van Schaik, 2012). Bir anlamda Heidegger’in sözünü ettiği otantik (sahici) bir varoluş imkanından bahseder.

Van Schaik; Asya kentlerinin gelecekteki gelişim biçimleri konusunda Batılı öncüllerini referans aldığı bir ortamda, William Lim’in 1980 yılında yayınlanan ‘Alternatif Bir Kentsel Strateji’ kitabından başlayarak, bu duruma eleştirel bir yaklaşım geliştirdiğinden bahseder. Bu yaklaşımın en belirgin özelliği; planlama yoluyla mekansal adaletin kontrollü olarak uygulanmasının başarıya ulaşmayacağı ve yeni, kusurlu (imperfect) ama yerel olarak türetilen yöntemlerin bir araya getirilmesi

gerektiği fikridir. Van Schaik'a göre, bu düşünce biçiminin yankıları, kontrolsüz gelişimin, zaman içerisinde ve plancıların öngöremeyeceği bir biçimde, toplumsal eylemlerin bilgelikliğini açığa çıkarttığını savunan, özgürlükçü düşünür Robert Breugmann'ın çalışmalarında görülür; ancak Lim bu fikirleri sahiplenmez. Lim için, eğer mekansal ve sosyal adalet sağlanacaksa, seçkinlerin harekete geçmesi gerekmektedir (Van Schaik, 2012). Burada ifade edilen, yerel koşulların kendi özgün dinamiklerinin ve öngörülemedinin kent planlama stratejilerinde birer imkan olarak değerlendirilebileceği ancak bunun kontrolsüz bir gelişim biçimini destelemek demek olmadığıdır. Lim'in sözünü ettiği daha çok, başlangıçta planlamaya dahil edilmemiş ya da sonradan açığa çıktığı için kontrol dışında kalan unsurları da içine alabilecek, yeni bir planlama anlayışı ihtiyacıdır.

Van Schaik, aynı metin içerisinde, Lim'in Singapur'da Tang Guan Bee ile gerçekleştirdiği 'The Gallery Hotel' projesi üzerinden onun tasarım yaklaşımını da tarif etmeye çalışır. Bu proje, kendi 'kolaj kent' modelini yaratan bir mimari mikro kozmos önerisinde bulunmaktadır. *"Açık bir çeperi vardır, 'tamamlanmamış' niteliktedir ve ihlal edilebilir. Değişen programların yarattığı fikir ayrılıkları ve uyumsuzluklara açıktır"*. Burada Aldo Rossi'nin eski anıtların farklı ve öngörülemez kullanımlarla ele geçirilmesi fikrine olan yoğun ilgisi görülse de Lim kendisine herhangi bir atıfta bulunmaz (Van Schaik, 2012).

O halde, bütün bu bahsedilenler içerisinde yeni olan nedir? Van Schaik, burada üzerinde durulan yaklaşımları, Singapur özelinde değerlendirdiğinde oldukça önemli bulmakla beraber, çoğunlukla global bağlamda daha önce sözü edilmiş bazı fikirlerin, bir mekanın kendine has nitelikleri içinde teşvik edilmesi olarak yorumlar. Ancak ona göre, bu yine de William Lim'in katkısını azaltmaz. Mekansal ve sosyal adaletin, mimarlık ve şehircilik yoluyla temini konusunda gösterdiği etkin mücadele içinde; çalışmalarını değerli kılan unsur, bir bağlam içerisinde, en güncel tasarımlarla eleştirel olarak uğraşmasıdır. Lim, bu 'kritik olma hali' (criticality) uğruna mücadele eder. Dünyanın belli alanlarındaki bu tür mücadeleler, uluslararası ve metropoliten ölçekte alanımızın sınırlarını genişletecektir. Yerel gerçeklerin dirençleri ile düşünmekten başka hiçbir şey bu fikirleri metropol düzeyinde geliştiremez. Güncel uygulamada kendi alanımızdan ve diğer alanlardan gelen her türlü bilginin entegrasyonu sağlamak da entelektüelin sorumlulukları arasındadır ve Lim, bu keşifler ve entegrasyon

üzerinde hareket etmenin yollarını Asyalı seçkinlere sunarak, bu konuda üzerine düşeni yapmıştır diyebiliriz (Van Schaik, 2012).

3.1. Tamamlanmamış Şehirciliği Tanımlamak

Willim Lim ‘tamamlanmamış şehircilik’ söyleminin açığa çıktığı koşullardan bahsederken; özellikle gelişen ekonomilerin güncel kentsel planlama pratikleri içinde, eskinin hızla ortadan kaldırılması ve yoksulların yerlerinden edilmesi olgularından bahseder. Global kapitalizmin doyumsuz talepleri, evrensel kent imajları ve belirgin kapitalist-tanımlı gelir sınıfı bölünmesiyle uyumlu olan bu süreç içinde; tarihsel görsel hafızanın kaybı, kaybolanın ne olduğu dahi fark edilmeden, imgelerin silinip gitmesiyle gerçekleşmektedir. Diğer taraftan, uluslararası yatırım ve prestij amaçlı küresel hırsları olan kentler arasındaki aldatıcı rekabet ortamında, dünyanın en yüksek binasını inşa etmek ya da yüksek yapıların kompakt bir koleksiyonunu oluşturmak, modernliğin en etkileyici sembolü olarak kabul görmektedir (Lim, 2012). Bu genel çerçevede içerisinde Lim (2012), tamamlanmamış şehirciliği, *“günümüzün düzen ve kontrol ile karakterize edilen rijit, hiyerarşik kentsel pratiklerine alternatif uygulanabilir bir planlama aracı ihtiyacından doğan, dinamik hibritleştirilmiş interaktif bir strateji”* olarak tanımlar (s.61).

Kentler gelişen teknolojik, sosyal, mekansal ve kültürel bir araya gelişler arasındaki karşılıklı kompleks ilişkilerden oluşur. Bu yapının herhangi bir kısmında meydana gelen değişim ve türbölanslar, tüm yapı üzerinde öngörülemeyen etkilere ve belirsiz sonuçlara neden olacaktır. Tamamlanmamış şehircilik, bu zorlukla mücadele edebilecek son derece önemli stratejik bir araç olarak ortaya konur. Her an yapım halinde olmayı gerekli kılan bu yaklaşım, bitmemiş (yarım kalmış) olanın olumsuz çağrışımlarıyla eş tutulmamalıdır. Temel özellikleri olan belirsizlik, uyumsuzluk (tutarsızlık) ve değişebilirlik; gelecekteki eylemlere dair pek çok seçeneği imkanı kılmak adına yaşamsal unsurlardır (Lim, 2012).

Lim’in bu yaklaşım içerisinde önemli bulduğu bir diğer öge; ‘belirsizlik mekanları’ (indeterminate spaces) olarak adlandırdığı, kent içinde yer alan, yıkılması planlanmış eski gelişim alanları ve elden çıkarılabilir olduğu düşünülen artık alanlardır. Bu alanlar ve sahip oldukları kaotik düzen, kentsel canlılık için elzem öğeler olarak tanımlanır. Özellikle pazaryerleri ve parklar gibi eski geleneksel alanlar ve aktif kamusal mekanlar bu bağlamda değerlendirilmiştir. Kentin her noktasında rastlanabilecek, parçalı

yapıdaki bu tip alanlar; potansiyel anlamda, inanılmaz bir eylem, dinamik interaktif bir canlılık ve enerji barındırırlar. Bu ‘belirsizlik mekanlarının’ pek çoğu, kentsel eylemlerin merkezinde de yer alabildikleri için, sadece kent çeperleri ile sınırlı tutulamaz. İnanılmaz kaotik bir düzen ve kendiliğinden olan yerel bir ihtişamla işleyen, Taipei’deki muhteşem gece pazarları bunun bir örneği olarak gösterilebilir. Lim, modernleşme süreci içerisinde bilinçli olarak ya da farkına varmadan bu mekanları ortadan kaldıran kentlerin, daha sonraki yıllarda pişmanlık duyacakları pek çok şey olacağından bahseder. Fakat diğer taraftan, yeni belirsizlik mekanları da devamlı olarak üretilmektedir. Lim, Londra’da Saint Paul Katedrali ile Tate Modern arasında yer alan Milenyum Köprüsü bağlantısını ve Hong Kong’da bulunan ‘Central Mid-Levels’ yürüyen merdiven sisteminin durma noktaları bu mekanlara örnek olarak gösterir. Her ikisi de en beklenmedik biçimlerde, enformel kaynaşma, yeni işletmeler ve sosyal aktiviteleri teşvik eden ‘belirsiz mekanlardır’ (Lim, 2012).

‘Tamamlanmamış şehircilik’ stratejisinin gelişimine yönelik belirlenen dört önemli prensip şu şekilde özetlenebilir: (1) Farklı jeokültürel kökenlerden gelen uygarlıklara ait, yerel fiziksel ve mekansal altyapıların ve kentsel formların farklı kompleks yapılara sahip olduğu kabul edilmelidir. Dolayısıyla, yerel koşulların ortaya koyduğu gerçeklik, evrensel bilgeliğin doğruları aracılığı ile değil, yerel koşulların yarattığı aktüalite içinden okunmalıdır. (2) Mekansal ve sosyal adaletin mimarlık ve şehircilik yoluyla temini konusundaki yaşamsal gereklilik, inanç ve tutkuyla sürdürülmelidir. (3) Modern yaşam tarzının bir dayatması olan, tüketim kültürünün ve popüler kültürün ezici küresel ortaklığına rağmen, küresel kapitalizmin yıkıcı taleplerine meydan okunmalıdır. (4) Kentsel ekolojik sürdürülebilirlik desteklenmelidir; ancak sofistike ekolojik ve sürdürülebilir teknolojilerin hayranlık uyandıran uygulamaları; yalnızca yerel kültür, sosyal ve mekansal unsurlar hakkında daha derin bir bilgi ve anlayışla kabul edilebilir (Lim, 2012).

3.2. Tamamlanmamış Şehircilik Söylemini İçinde Açık Kent Yaklaşımı

William Lim ‘tamamlanmamış şehircilik’ stratejisini tanımlarken, kitabın bir bölümünde, Richard Sennett’in ‘açık kent’ kavramı ele alır ve aşağıda detaylı olarak ifade edildiği gibi bu kavramı, kendi söylemi ile ilişkilendirir.

‘Açık kent’ yaklaşımını bir tür modernizm eleştirisi olarak değerlendiren Lim, bu yaklaşımın ortaya çıktığı koşulları şöyle tanımlar:

20. yy. başında, Le Corbusier ve çağdaşlarının mimarlıkta başlattıkları Modern Hareket'in etkisinde bir kentsel vizyon görülür. Bu vizyon, Batı'nın kapitalist kent odaklı değerlerinden ilham alır ve 'Fordizm' olarak bilinen, kitlesel üretim sürecini standartlaştıran yeni teknolojilerin kullanılması prensibine dayanır. Başta Jane Jacobs olmak üzere, pek çok hümanist yazar ve kent plancısı, onlarca yıl bu sistemin aşırılıklarını tartışmaya açtılar ancak düzeltmeyi başaramadılar. Batı'nın küresel ölçekteki politik, ekonomik ve teknolojik hakimiyeti bu vizyonun evrenselliği konusunda ikna edici bir hal kazandı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bile, her ne kadar farklı kültür, gelenek ve farklı ekonomik gelişim seviyelerine sahip olsalar da eski sömürge bölgelerinde uygulanmaya devam etti. 20. yüzyılın son yıllarından itibaren, pek çok akademisyen ve entelektüel, yeni neslin çarpıcı bir biçimde değişen değerler ve özelemlerine cevap veren başarılı bir mücadeleye giriştiler. Süreç içerisinde, kentlerin tasarımında Modern mimari ve sanata olan inanç; açığa çıkan iklimsel krizler, küresel güçlerin yeniden dengelenmesi ve kentleşmedeki inanılmaz büyümeyle birlikte bir hayli azaldı. Batının kentsel vizyonu ve uygulanabilirliği bugün her kademedede tartışmaya açılmıştır. Buna karşın, pek çok ana akım meslek uzmanları ve devlet kurumları halen ortaya konan fikirlerin gerçek dışı ve hatta anarşizan olduğu düşüncesindedirler (Lim, 2012, s. 40).

Yukarıda bahsedilen süreç içerisinde, eleştirel bir kentsel planlama aracı olarak ortaya konan yaklaşımlardan biri de Richard Sennett'in 'açık kent' olarak adlandırdığı kompleks kavramdır. Sennett, bu kavramla modern şehirciliğin pek çok önemli meselesini tartışmaya açar. Düzensiz yaşamın yatay düzlemde ortadan kaldırılması, imar düzenlemelerinin (zoning regulations) yaygınlaşması ve kente ait fiziksel form ve sosyal işlevlerin aşırı determinasyonu gibi konuları gündeme getirir. Bu süreç boyunca modernizm, avangard fikirlerin ayrışlaştırıldığı, riskten kaçınan bir kültür anlayışını teşvik ederek, açığa çıkan yeni düşünce ve deneyimleri reddeder. Buna karşılık, Sennett özel olarak, etkili vatandaş katılımı problemi (katılımcı tasarım anlayışı) ve insanların, yabancılar da dahil olmak üzere, ötekilerle nasıl ve nerede iletişim halinde hissedebileceği konularıyla ilgilenir. Kaos, şaşırtıcı durumlar ve düzensizliğin gerekliliğini, tarihi kent simgeleri ve dikkate değer mimari eserler çevresinde açığa çıkan hareketliliği teşvik eden, 'tamamlanmamış bir kentsel form' ihtiyacı ile birlikte şiddetle savunur. Jane Jacobs'ın 'eğer yoğunluk ve çeşitlilik yaşam veriyorsa, ürettikleri yaşam düzensizliktir' ifadesini destekler. Otoritenin düzensizlik korkusunu kınayarak; sürekli değişikliklere ve binaların büyük ölçüde değişimine ve genişletilmesine olanak veren tasarım kurallarının arayışına girer. Kısaca, 'büyümenin çatışma ve uyumsuzluğu kabul ettiği açık bir sistem' tanımlar. Sennett'a göre büyüme süreci, denge ve dengesizlik arasındaki sürekli bir mücadeledir ve form olarak sabit, program olarak statik bir çevre zaman içinde kaybolmaya mahkumdur (Lim, 2012).

Bugünün çağdaş toplumunda, bilgi ve iletişim teknolojileri devrimi, toplumun ve dünyanın her köşesinden insanlar arasında bağlantılar kurmakta ve karmaşık bilgi ağları üretmektedir. Gelenek, kültür ve değerler, benzeri görülmemiş hızda teknolojik değişimler ve dinamik bilgi aktarımları yoluyla sürekli gelişmekte ve yeniden tanımlanmaktadır. Lim'e göre (2012), tarihte muhtemelen olağanüstü ve benzersiz olan bu durum, büyük beklenti ve heyecanın yanı sıra belirsizlik, karışıklık ve hatta umutsuzluğa da neden olmuştur. Bilgi teknolojileri, çalışma ve yaşam tarzlarımızdaki mevcut zamansal ilişkilerini sorgulatmış ve yapıları çevremizin gelişim ve idaresinde yeni bilgi ve yaratıcı buluş vaatlerini açığa çıkarmayı mümkün kılmıştır. Örneğin bugün, mekansal yakınlık temelinde düzenlenmiş olan gökdelenlerin kent merkezine hükmeden silueti, yeni medya iletişim teknolojileri vasıtasıyla sorgulanabilmektedir. Simgesel olarak, düzenli ızgara planları ve çok derin iç boşluklarıyla kapsayıcı ve tektipleştirici bir düzeni yansıtan ve empoze eden bu yüksek yapılar; genellikle kullanım değişikliği açısından esnek olmayan, inşası pahalı ve aslında tüm yapı tipleri içinde en ekolojik olmayanlardır. Benzer şekilde, çok sayıda pahalı kongre tesisleri ve dev alışveriş merkezlerinin inşası da tartışmalı kamusal söylemler yaratmakta ve çoğunlukla kuruluş safhasındaki potansiyel işletmelerin büyüme olanaklarını kısıtlamaktadır. Oysa günümüzde evden çalışma, düzensiz iş saatleri ve küçük işletmelerin artışına yönelik durdurulamayan eğilimle birlikte, bağımsız çalışanlar ve sanatla ilgili faaliyetler işyeri tipi taleplerini ve konumlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Genç nesil, çoğunlukla küçük dükkanların ve ilginç yeme içme mekanlarının bulunduğu enformel, az katlı ve kompakt çevrelerde ofis sahibi olmayı tercih etmektedir. Dahası bu alanlar, kuruluş aşamasındaki yeni iş kolları ve deneysel sanat grupları için çok daha uygun fiyatlı alternatifler sunmaktadır. Bu bağlamda, Sennett ve diğer kent teorisyenlerini, yeni ve canlı bir kent vizyonu oluşturmak adına radikal analizler yaptıkları, cevaplanmamış olsalar da pek çok önemli soruyu gündeme getirdikleri için takdir edebiliriz (Lim, 2012).

Her ne kadar burada belirtildiği gibi Lim, Sennett'in 'açık kent' vizyonunun, güncel kentsel zorlukların kapsamlı bir değerlendirmesini yaptığını ve bir takım radikal çözüm önerilerinde bulunduğunu kabul etse de bu teorisinin kentsel pratiğe ne şekilde yansıtılacağı konusunda herhangi bir söz söylemediği iddiasında bulunur. 'Açık kent' teorisini inceleyen bir sonraki bölümde bu iddianın geçerliliği tartışılacaktır, ancak

öncesinde ‘tamamlanmamış şehircilik’ söyleminin kentsel pratik içindeki yerinden bahsetmek gerekir.

3.3. Tamamlanmamış Şehircilik Söyleminin Kentsel Pratiğe Yansıması

William Lim (2012) ‘tamamlanmamış şehircilik’ söyleminin en önemli gündeminin güncel kentsel teori ve pratiklerine karşı mücadele etmek olduğunu belirtir ve bu söylemin kentsel pratiğe yansımasını; yüksek yapılar, kentsel formlar, ulaşım, kaos ve canlılık ve son olarak, etik ve mekansal adalet başlıkları altında incelediği bazı temel meseleler üzerinden tartışmaya açar.

Yüksek yapılar: Tek başlarına birer kent simgesi iken, 20. yüzyılın ortalarından itibaren kapitalist sermayenin baskısıyla, yüksek yapıların kent merkezlerinde birbirlerine oldukça yakın konumlarda inşa edilmeye başladığı ve kendilerine atfedilen görsel kent simgesi etkisinin de kaybolduğu görülür. Standart plan şemaları ve derin iç hacimleriyle öne çıkan bu yeni yapılaşma tipinin en belirgin tasarım kriteri pazarlanabilirliktir. Güçlü bir devlet desteğini de arkasına alan bu eğilim, kompleks ve zengin kent dokularının kaybına neden olmuştur. Diğer taraftan, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, küresel iklim krizleri bağlamında bu yapı tipinin sürdürülebilirliği tartışmaya açılmış; karbon ayak iziyle birlikte inşaat ve bakım maliyetleri de son derece yüksek olan bu yapıların yoğun olarak inşa edilmesinin bugünün şartları içinde halen gerekli olup olmadığı sorgulanmıştır.

Tarihsel olarak, kentlerin gelişim süreçleri kademeli ve yavaştır. Ayrıca, bu kentler büyük oranda, kendi özgün karakter ve mekansal karmaşalarıyla öne çıkan, konut yapılarından oluşur. Buna karşılık, Asya kıtası özelinde değerlendirildiğinde, özellikle Seul’daki büyük savaş yıkımı, Singapur ve Hong Kong’daki acil konut stoğu ihtiyaçları sonrası, son yıllarda çok daha sıkı bir bütçe kontrolü içinde, verimliliği maksimize etme çabasında ve oldukça sınırlı tasarım opsiyonlarıyla, birbirini tekrar eden yüksek sosyal konut blokları inşa edilmeye başlandığı görülür. Benzer toplu konut proje denemeleri bugün gelişmekte olan ekonomilerin birçok kentinde uygulanmaktadır. Ancak, artık bizler bu tekrar eden yüksek konut bloklarına alternatif, farklı cephe önerileri ya da plan çözümlerinin ötesinde, yenilikçi bir takım tasarım opsiyonlarının geliştirilebileceği bilgisi ve farkındalığına sahibiz. Özellikle yeni jenerasyonun mekansal olarak daha heyecan verici ve kompleks yaşam alanlarına olan ilgisi; bu alternatif çözümlerin, farklı sosyal ve ekonomik koşullar içerisindeki

uygulanabilirliği konusunda daha ayrıntılı araştırmalar yapılmasını gerekli kılar (Lim, 2012).

Kentsel formlar: Günümüzde, yalnızca gelişmekte olan ekonomilerin kentleşme partiklerinde değil; yeni dünya düzeninin getirdiği yaşam biçimleri etkisinde, büyük kentlerde de merkezde yoğunlaşan finansal yapının çeperlere kayması gibi farklı kentleşme pratikleri açığa çıkmıştır. Bir diğer önemli değişim ise; hızla gelişen ekonomilerdeki kentsel yoğunluğun arttırılma ihtiyacıdır. Lim (2012) yoğunluğun arttırılması konusundaki yaklaşımını kitabın bir başka bölümünde şöyle aktarır:

Bu noktada, tamamlanmamış şehirciliğin eleştirisel stratejisi, emsal oranlarını arttırırken, bunun büyük arazi parçalarına (anayollarla çevreli bölgeler, anayollar ya da su kenarları boyunca uzun arazi şeritlerine ya da coğrafyanın tanımladığı belirli bölgeler ve büyük kentlerin genişleyen alanlarına) eşit oranda uygulanmasıdır. Her bir alan içerisinde, projelere, izin verilen emsal oranını önemli ölçüde aşacak esneklik verilir, ancak yatırımcılar yetkililerden ekstra emsal oranı satın almak zorundadır. Binalar kamu yararı açısından korunduğunda ya da bina sahipleri mevcut yapıları tutmaya karar verdiklerinde, daha iyi duruma getirmek adına, ekstra arsa oranı için toplanan para bina sahiplerine tahsis edilebilir. Bu mekanizma eski ve tarihsel değeri olan yapıları koruyacaktır. Zararlı ve kaçınılmaz yıkımı engellemekle beraber yeni ve deneyimsel olana imkan sağlayacaktır. Diğer taraftan, kentsel tarihi çevrelerin ve seçilmiş önemli mimari yapıların çoğu yıkımdan kurtarılabilir. Süreç içerisinde, bitişik binalar kompleks, heyecan verici ve kaotik bir düzen içerisinde bir arada var olabilir. Bu binalar farklı ölçekler, yükseklikler ve kullanımlarla beraber eski ve yeni dönemlerin ilginç bir karışımına sahip olacaktır. İzin verilir emsal oranlarındaki revizyonlar, yeni yollar ya da demiryolu kapasitesi gibi altyapının iyileştirilmesi faktörlerine cevap verir nitelikte, devam eden bir süreç olabilir. Bu yaklaşım, her bir bölgenin diğerinden açıkça ayırt edilebileceği karakterde kompleks, açık uçlu ve gelişen kentsel formlar meydana getirecektir (s. 64).

Buradaki güçlük, hem tarihsel sürekliliği sağlamak hem de geçmiş, bugün ve geleceği içine alan gelişimsel bir süreç içerisinde kentlerin yeniden yapılandırılmasını imkan tanımaktır. Lim'e göre, gelenek ile bugünün yaratımı birbirine karşıt olgular değildir. Önemli olan, rejeneratif bir süreç içerisinde, kültürel öz ve köklülük bilincinin, yeni ve yaratıcı bir çağdaşlığa evrilmesi için gerekli olan disiplinlerarası anlayışa bağlılıktır (Lim, 2012).

Ulaşım: Mobilite (hareket kabiliyeti) ve finansal anlamda karşılanabilirlik, kentsel ulaşımında işlevselliğinin iki önemli ayağıdır. İşe gidiş süresi uzadıkça, işteki performansın da düşeceği ve bu uzun yolculuk sürelerinin yaratacağı stresin, kent çeperlerindeki dingin yaşam imkanlarıyla telafi edilemeyeceği bilinmelidir.

Dolayısıyla, bireylerin yaşama ve çalışma mekanlarının birbirlerine yakın konumda olması tercih edilir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde, düşük gelirli grubun kent çeperlerinde iskana zorlanması ve bu bölgelerde yeterli iş imkanının bulunmayışı üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur. Bir diğer önemli konu ise, düşük gelir grubu ve işçi sınıfı yaşlı vatandaşlar için ulaşım imkanlarının finansal anlamda da karşılanabilir olmasıdır. Bu noktada, bisikletle ulaşım imkanlarının teşvik edilmesi önerilir.

Gelişmekte olan ekonomilerdeki kritik meselelerden biri, hızlı ekonomik büyüme ile ani nüfus artışı olgularının karşılıklı etkileşimidir. Bu şartlar altında, ulaşımındaki aksaklıklar hem üretim performansını hem de yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyecektir. Dolayısıyla, özellikle toplu taşıma sektöründe yenilikçi olanakların değerlendirilmesi büyük önem taşır. Tamamlanmamış şehircilik söylemi, bu alandaki çalışmaların desteklenmesi ve önceden yerel bazda denenmiş birtakım önerilerin, farklı bölgelerde de uygulanabilirlik olanaklarının araştırılması önerisinde bulunur. Ancak, bunun geçici bir önlem olacağının bilincinde, esas hedeflenmesi gerekenin, hususi araç kullanımının azaltılması ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi yoluyla tüm vatandaşlar için mekansal adaletin sağlandığı, sürdürülebilir bir kent yaşamı olması gerektiğini ifade eder (Lim, 2012).

Kaos ve canlılık: Bugünün yeni dünya düzeni içerisinde, rijit birtakım kurallardan oluşan ve yukarıdan aşağı doğru işleyen güncel kentsel planlama teori ve pratiklerinin işlerliği tartışmaya açılmıştır. Lim'e göre ihtiyaç duyulan, 'tamamlanmış şehircilik' söyleminin ortaya koyduğu açık bir sistemdir. Çelişki, kaos ve karmaşayı içine alan bu sistem, beklenmedik toplumsal değişimlere, yeni bilgilere ve yenilikçi gelişimlere açıktır. (Yazar, bu açık sistem fikrinin Sennett'in açık kent teorisinin doğrudan bir ifadesi olduğunu hatırlatmak ister.) Sürdürülebilir ve canlı bir kent yaşamı için demokratik kamusal mekanların oluşturulması ve vatandaşların aktif katılımcı olması adına çaba gösterilmelidir. Aynı zamanda, bugün gelişmekte olan ekonomilerin, yaşadıkları oldukça dramatik birtakım değişikliklere rağmen, halen geleneksel olarak sahip oldukları kent canlılığını, karmaşa ve kaotik düzeni sürdürme çabaları dikkate alınmalıdır.

Bugün, İkinci Dünya Savaşı sonrası geliştirilen planlama stratejilerine bağlı oluşturulan, büyük kentlerdeki otomobil odaklı ticari akslar, bölgelerin lokal ihtiyaçları doğrultusunda büyük oranda değişikliğe uğramaktadır. Örneğin, Rem

Koolhaas'ın Singapur'u tanımlarken kullandığı, *“eğer kaos varsa, bu yaratılmış bir kaostur; eğer çirkinse, bu tasarlanmış bir çirkinliktir; eğer anlamsız ise, bu istenen bir anlamsızlıktır”* ifadesi, bu kent devletinin bahsedilen rijit kontrol mekanizmalarını gevşetme çabalarının bir sonucudur. Buna rağmen, bilinçli olarak oluşturulan, düzenlenmiş bir kaosun doğası, kentin belirsiz (tanımsız) mekanlarındaki çok yönlü kullanımlarının yarattığı düzensizlikten oldukça farklıdır. Bu düzensiz alanlar kendi kaotik düzenleri tarafından üretilirler. Benzersizdirler, ani kullanım değişikliklerine, parçalanmış tasarım ifadelerine ve irrasyonel mekansal düzenlemelerine açıktırlar. En önemlisi, yeniye yer açmak için geleneksel olanın haksız yere yıkılıp, ortadan kaldırılmasına ihtiyaç duymazlar (Lim, 2012).

Etik ve mekansal adalet: Tamamlanmamış şehircilik, deneyimsel ve yaratıcı fikirler için heyecan verici esnek bir platform ve açık bir sistemdir. Bu sistem içerisinde, bugünün global kapitalist şirketlerinin tüketime dayalı ve sürdürülebilir olmayan gelişim modelleri reddedilmeli ve bu modellerin gelişmekte olan ülkelere aynen aktarılmasının önüne geçilmelidir. Lim; kanun yapıcılar, entellektüeller ve düşünceli vatandaşların etik bir sorumluluk taşıyarak, özellikle düşük gelir grubunun ihtiyaçlarına yönelik hareket edilmesi gerektiğini savunur. Ayrıca bu anlamda, tamamlanmamış şehircilik stratejisinin, yalnızca sürdürülebilir olmayan kentleşme modellerine alternatif önerilerle değil; insan odaklı yaklaşımın esas alındığı, eleştirel bir kent etiği ile de ilişkilendirilmesini önemli bulur. Tamamlanmamış şehircilik söyleminin bir başka yönü, gelişmekte olan ekonomilerin acil ihtiyaçlarına çözüm bulabilecek şekilde, yeni bilgi ve metotların uygulanmasına imkan tanıyan esnek bir yapı sunmasıdır. Örneğin, Çin'de yükseltilmiş bir platform üzerinde hareket eden çift yönlü otobüs hattı uygulaması, yüksek taşıma kapasitesi ile, maliyet oranları oldukça yüksek olan yeraltı ulaşımına alternatif olarak geliştirilmiştir.

Lim'in bu başlık altında ele aldığı bir başka mesele ise, ilk olarak Henri Lefebvre tarafından ortaya konan ve ardından David Harvey tarafından yeniden canlandırılan 'kent hakkı' kavramıdır. Son yıllarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde özellikle üzerinde durulan bu kavram, tamamlanmamış şehircilik söyleminin de bütünüyle içinde değerlendirilmelidir (Lim, 2012).

3.4. Bölüm Sonucu

Tamamlanmamış şehircilik söyleminin en belirgin ifadesi, her bir kentin, kendi özgün koşulları içinde canlılık üreten, sürdürülebilir ve benzeri olmayan bir kentsel yaşam imkanı sunabilmesidir. Çelişki, kaos ve karmaşa nosyonlarını içine alan bu yaklaşım; yeni olanı açığa çıkartırken, mevcut yapının bütünüyle ortadan kaldırılması yerine, değiştirilip, dönüştürülmesi prensibi içinde hareket eder. Esasen, modern kent planlama pratiklerinin statik, düzen odaklı ve tektipleştirici toplumsal ve mekansal söylemlerine karşıt olarak ortaya konan bu söylem; belirsizlik, uyumsuzluk ve değişebilirlik ilkeleri temelinde eleştirel bir kentsel strateji ortaya koyar.

William Lim tarafından ortaya konan bu söyleme ilişkin, buraya kadar bahsedilen niteliklerin, Richard Sennett'in 'açık kent' teorisi ile de birebir örtüştüğünü söylemek mümkündür. Ancak yazara göre Sennett, 'deneyim ve anlamın zenginleştiği yapıli çevre içinde, bireyin kendi otantik varoluş imkanlarını da keşfedebileceği' önermesi üzerinden, 'açık kent' teorisini etik bir yaklaşım olarak değerlendirirken; Lim, 'tamamlanmamış şehircilik' söylemini, bu derece geniş bir felsefi çerçeve içinde tanımlamak yerine, daha çok evrensel doğruların yerel koşullardaki geçerliliğini sorgulayan ve geliştirmekte olan ekonomilerin güncel planlama yaklaşımlarının nasıl olması gerektiğini araştıran, pratik alana yönelik bir söylem olarak değerlendirir. Dolayısıyla bu iki kavramı birbirinden bağımsız olarak ele almak yerine, birbirlerini tamamlayıcı söylemler olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda tezin bir sonraki bölümünde, 'açık kent' teorisi 'tamamlanmamış şehircilik' söyleminin bir başka ifadesi olarak ele alınmıştır.

4. TAMAMLANMAMIŞ ŞEHİRCİLİK SÖYLEMİ İLE İLİŞKİLİ OLARAK AÇIK KENT TEORİSİ

‘Tamamlanmamış şehircilik’ söylemi, bir önceki bölümde de ele aldığımız gibi, ‘açık kent’ teorisi ile doğrudan ilişki kuran bir söylemdir. Özellikle, Sennett’in ‘tamamlanmamış form’ arayışı ile William Lim’in ‘tamamlanmamış şehircilik’ yaklaşımı; değişim ve dönüşüme açık, dinamik bir sürece işaret etmeleri dolayısıyla aynı kavramsal yaklaşımın farklı ifadeleri olarak değerlendirilebilir. Ancak her ne kadar William Lim, ‘açık kent’ teorisine ‘tamamlanmamış şehircilik’ söylemi içinde yer vermiş ve bu teorinin cevap aradığı soruları son derece değerli bulmuş olsa da bahsedilen yaklaşımların pratik alana aktarım imkanlarını yetersiz bulur. Oysa, yazara göre Sennett’in 2018 yılında yayınlamış olduğu son kitabı (Building and Dwelling: Ethics for the City), bu teorinin hayata geçmesine yönelik de pek çok ipucu barındırmaktadır. Yine de Sennett’in ‘açık kent’ teorisini bir planlama aracı değil, eleştirel bir tasarım yaklaşımı olarak tanımladığını hatırlatmak gerekir. Bu bölümde ‘açık kent’ teorisinin genel çerçevesi ile birlikte; açık kent tasarımına imkan tanıyan formlar ve sürece ilişkin yöntemler, Sennett’in 2017 yılındaki aynı başlıklı konuşması ve sözü edilen son kitabı referans alınarak, ayrıntılı bir biçimde ifade edilecektir.

4.1. Açık Kent Teorisi

2017 yılı Ekim ayında Harvard Tasarım Okulu’nda yaptığı konuşmasında Richard Sennett, ‘açık kent’ teorisini, kentin deneyimi zenginleştiren bir yer olması gerektiği temelinde tartışmaya açar. *“Kentler olanaklar açmalı, insanları yeni insanlarla iletişime geçirmeli, geleneklerin dar sınırlarından kurtarmalı; kısaca kent deneyimi derinleştirmelidir”*.⁴ Kente ait fiziksel ve sosyal yapıların bütüncül olarak ele alınması fikri ve kentin hem ekonomik hem de sosyal ve psikolojik olarak elverişli durumlar (olanaklar) yaratması gerekliliği, ‘açık kent’ kavramının en temel ifadeleridir. Kent bu

⁴ Richard Sennett’in ‘açık kent’ konuşmasının tanıtım metninden alınmıştır. GSD Talks. (2017). Retrieved from <https://www.gsd.harvard.edu/event/richard-sennett/>.

karmaşıklığın yönetilebildiği ve deneyimin zenginleştiği bir yer olmalıdır. Bu bağlamda, fiziksel ve sosyal olarak kenti açabilmek, böylece insanların deneyimlerini daha kompleks hale getirerek, onların zorluk ve karmaşa ile baş edebilme becerilerini geliştirmek için ne yapılabilir sorusunun cevabı aranır. Ancak bu değerlendirme öncesinde, ‘açık kent’ kavramının bir kentsel planlama aracı değil; kenti fiziksel ve sosyal yönleriyle bir bütün olarak değerlendirme konusunda, insanların fikir alışverişinde bulunabilecekleri bir dizi önerme olarak ortaya konduğu belirtilmeli ve kente atfedilen ve talep edilen karmaşıklığın ne olduğu üzerinde durulmalıdır (Sennett, 2017).

Sennett, karmaşayı Aristoteles’in ‘synoikismos’ kavramı ile ele alır. Eski Yunan’da kent devletlerin oluşum sürecinde, birbirine yakın -komşu- toplulukların politik bir bütünlük oluşturacak şekilde bir araya gelmesini tarif eden bu kavram; farklı insan grupları arasında, kendinden farklı olanı tanımayı, anlamayı, mücadele etmeyi ve birlikte çalışmayı gerekli kılan bir çeşit zanaat olarak tanımlanabilir. ‘Komşu olma’ (neighbour) kavramını Levinas aracılığı ile açıklamaya çalışan Sennett, bir araya gelen insanlar arasında ilişki kurulamaz bir farklılık olduğu ve bu bir araya gelişlerde, insanların bir topluluk oluşturmaktan çok birbirlerine komşu oldukları fikrini benimser. Sennett’in kentsel durum kavrayışı, bu tür bir yabancı (farklı) olanın bir anlamda yabancı (farklı) kalmayı sürdürebildiği bir komşu olma nosyonu ile örtüşmektedir.

‘Açık kent’ kavramını kurgularken, yakından takip etme şansı bulduğu ‘MIT Media Lab’ bünyesindeki çalışmaların temellendiği açık sistem teorisinden ilham alan Sennett, bilimsel araştırma yöntemleri olarak açık ve kapalı sistemlerin bir karşılaştırmasını yapar. Kapalı sistemler, bir hipotezin test edilmesi için sonuçların öngörülebileceği bir izlek oluştururken; açık sistemler keşfe dayalı ve lineer olmayan bir araştırma sürecine sahiptir. Kapalı sistem içinde hataya yer yoktur, her zaman bir sonuç üretilmesi beklenir; oysa açık sistem sonuçtan çok süreçle ilgilenir, hata yapabilmeye izin verir, çünkü bilinmeyene açıktır ve hatadan öğrenebilme nosyonunu benimser. Bu tür bir açık sistem teorisinin kente tercüme edilebileceği savunan Sennett; sosyal, ekonomik ve politik olmak üzere üç farklı yönden konuyu ele alır. Ona göre, açık kent teorisinin temel nitelikleri, kentin sosyal açıdan diyalojik (diyalog zemininde incelenen), ekonomik açıdan senkronize (eşzamanlı) ve politik açıdan sol

eğilimli (muhalif) olmasıdır. Aşağıda bu temel niteliklerin her biri kısaca anlatılmaya çalışılmıştır.

Açık kent teorisinde diyalojik olma, değerler arasında karşılıklı bir değişim sürecini tarif eder ve bitmiş bir söylem oluşturmak yerine, sürekli olarak kendini gözden geçiren ve yenileyen bir nitelik taşır. Diğer bir ifadeyle sosyal açıdan diyaloga açık olma durumu; tepeden inmece, statik ve eylemi sonlandırmaya yönelik bir söylem arayışıyla ilgilenmez. Ekonomik açıdan senkronize olma ise, pek çok eylemin eş zamanlı olarak gerçekleşmesi anlamına gelir. Bu eylemler arasında herhangi bir tutarlılık ya da eylemleri birbirine bağlayan kapsayıcı bir ilke yoktur. Aristoteles’e göre bu kavram, koordine olmamış, ancak birbiriyle ilişkili ve karşılıklı etkileşimde bulunan eylemler arasında, ekonomik fırsat alanı yaratan boşlukları (çatlakları) ifade eder. Ekonomik planlamadaki tutarlı bütünlüğün kentin ölümü anlamına geldiğini savunan Aristocu bakış açısından hareketle, açık kent kurgusunda, senkronizasyon aracılığı ile bu boşluklara izin veren, enformel ve plansız bir kurgu içinde ekonomik tutarsızlıklar yaratılması amaçlanır. Son olarak, açık kent politik anlamda muhalif olmalıdır. Günümüzün ulus devlet anlayışında, tüm koşullara uygulanan kanunların oluşturulmasıyla, kentin enformel yapısının ve kendini yenileme sürecinin önü kapatılmıştır. Açık kent, var olan sosyal ve ekonomik hiyerarşiye karşı sorgulayıcı bir politik tutum sergilemek durumundadır ve bu anlamda sol eğilimlidir (Sennett, 2017).

Bugün içinde bulunduğumuz kentsel koşullar içinde bir senkronizasyon kaybı vardır. Onun yerine bir çeşit standartlaşma hakimdir. Kapitalizmin tekelinde, katılımın kısıtlandığı bu ortamda, ekonomik anlamda yerel denemeler daha az ve özellikle gelişmekte olan ekonomilerde, ulus devletlerin elinde, yerel yönetimlerin gücü çok daha sınırlıdır. Giderek kendi içine kapanan bu sistemi yeniden açabilmek için kentsel tasarım disiplini içinden ne yapılabilir? Sennett’in cevabını aradığı soru budur, ancak burada çok önemli bir noktaya dikkat çeker. Tasarım aracılığı ile kapitalist düzeni değiştirmenin mümkün olmadığına bilincindedir; ancak gerekli ekonomik ve politik araçlara sahip olunsaydı ne yapılabilirdi fikrinden hareketle, tasarımın mevcut düzene karşı bir mücadele cephesi oluşturabileceğini savunur (Sennett, 2017). Bir sonraki bölümde ele alınan başlıkların her biri bu tür bir tasarım yaklaşımı içerisinden okunmalıdır.

4.2. Açık Kent Tasarımına İmkan Tanıyan Beş Form

2018 yılında yayınlanan ‘Building and Dwelling: Ethics for the City’ adlı kitabında Richard Sennett, açık kent deneyimine imkan veren beş açık form tanımlar. Eşzamanlılık, işaretleme, porozite / geçirgenlik, tamamlanmamış form ve çoklu form başlıkları altında incelenen bu formlar, açık kentin kompleks yapısını ortaya koyan beş temel unsurdur ve Sennett, bu formlar aracılığı ile açık kent deneyimine imkan sağlayan bir kent modelinin oluşturulabileceğini savunur. Aşağıda her bir başlık, kitapta sözü edilen kavramlar ve örnekler üzerinden ayrıntılı olarak ifade edilmiştir.

4.2.1. Eşzamanlılık (senkron mekanlar oluşturma)

Senkron (eşzamanlı) mekanlar kurgulama farklı eylemlerin aynı anda gerçekleşmesine imkan tanımadır. Senkronizasyon kişinin mekan deneyimini zenginleştirir. Farklı olanla karşılaşmasını sağlar. Statik değildir. Her an yeniden oluşur.

Kentin kendine özgü siyasetinin temelinde farklı kimliklerin ve farklı eylemlerin bir araya gelişinden bahsedilir. Sennett ‘fark’ kavramını; ırk, cinsiyet ya da sınıf gibi bir kimliği tanımlamak yerine, Aristoteles’in bu tanımın ötesine geçen ifadesiyle, farklı şeyler yapabilme ve farklı biçimlerde hareket edebilme deneyimi olarak ele alır. Aristoteles, çeşitliliğin fazla olduğu kompleks bir çevre içerisinde yaşamaya alışan insanın, kendisine yabancı ya da karşıt bir durumla karşılaştığında sert bir tepki göstermeyeceği umudunu taşır ve böylesi bir çevrenin, birbirinden farklı ya da tümüyle çelişen düşünce ve eylemlerin tartışılması için elverişli bir uzlaşma zemini sunabileceği fikrini savunur. Hemen hemen tüm çağdaş kent planlamacıları da bu prensibe göre hareket eder. Diğer taraftan, aynı mekan içerisinde sadece farklı insanlar ve eylemler yoğunlaştırılmış, ancak birbirinden ayrıştırılmış ve izole edilmişse, bahsedilen çeşitlilik etkisini kaybedecektir. Burada önemli olan, bir zorunluluk haline getirilmeden, karşılaşmalara imkan veren bir mekan kurgusu içinde, farklılıkların etkileşim halinde bulunabilmesidir (Sennett, 2016).

Sennett kent merkezinde eylemlerin iki farklı biçimde planlandığından bahseder. Bunlardan ilki, insanların bir araya gelerek aynı anda pek çok farklı eylemde bulunmasıdır ki, senkronik mekan olarak tanımlanan bu kavram Antik Yunan kentindeki Agora’ya karşılık gelir; diğeri ise insanların belli bir zamanda belirli tek bir aktiviteye dahil olması durumudur ve ardışık mekan olarak tanımlanan bu kavramın Antik Yunan mimarisindeki karşılığı Pnyx’tir. Agora bireyin aktif katılımcı olduğu ve

dolaysız bir biçimde farklılıklara maruz kaldığı kentin ana meydanı iken; kentle ilgili tartışmaların yapıldığı, kolektif kararların alındığı ve kimi performansların sergilendiği Pnyx, bireyin daha çok izleyen konumunda olduğu kentin ana tiyatrosudur. Pynx aynı zamanda, argümanların anlamlarının açılabilmesi için gerekli, dikkatin yoğunlaştığı disiplinler bir mekanı tanımlar. Senkron mekanda, hareket halindeki birey için kelimeler fragmantasyon (parçalanma) durumundayken; eylemlerin birbirini izlediği sıralı mekanlarda izleyici konumundaki pasif birey için kelimeler uzun ve doğrusal açılımlar gösterirler. Bu nitelikler, ilk örnekte, bilişsel anlamda bezdirici bir ortam yaratarak entelektüel anlamda bir parçalanma riski taşır; ikinci örnekte ise, retoriksel olarak bezginlik yaratarak duygusal bir hegemonyaya neden olabilir. Bu ayrımı modern kent deneyiminde de gözlemlemek mümkündür.

Senkron mekan, kişinin mekan algısını zenginleştirmekle beraber, Simmel'in ifade ettiği gibi, pek çok farklı uyaranla karşılaşan kentli için bu deneyim harekete geçirici olmakla beraber, aynı zamanda kafa karıştırıcıdır. Bu durum kentlinin geri çekilmesine ve kayıtsız bir tutum içine girmesine yol açar. Senkron mekan tasarımıdaki temel mesele bu uyaran etkisini maksimize ederken, kafa karışıklığını da azaltabilmektir ve Sennett (2018), mekanı tanımlamaya yönelik işaretlemeler ile bahsedilen bu olumsuz etkinin önüne geçilebileceği savunur

4.2.2. İşaretleme (anıtsal ya da olağan işaretler)

Farklı aktivitelerin aynı anda gerçekleştiği bir yerde, kişinin mekan içindeki oryantasyonunu sağlayabilmesi ve içinde bulunduğu çevreyi anlamlandırabilmesi için bazı ayırt edici işaretlere ihtiyaç vardır. Bu anlamda, tıpkı yazılı bir metindeki noktalama işaretlerinin metnin anlamındaki ve bu anlamın aktarımındaki doğrudan etkisi gibi; yapılı çevre içerisindeki anıtsal ya da sıradan, rastlantısal kimi öğeler, o mekanı anlamlandırmanın birer aracı haline dönüşürler. Bu aynı zamanda, birbirinin yerine geçebilen öğelerden oluşan homojen bir yapılı çevre (built environment) yerine, kendi özgün mekansal karakterini o bütün içinde koruyabilen öğelerden oluşan heterojen bir yapılı çevre ortaya koyar. Kentsel etik bağlamında değerlendirildiğinde, anlamın zenginleşmesi de ancak bu tür bir heterojen çevre içerisinde sağlanabilir.

Sennett, noktalama işaretleri ile kentsel tasarım öğeleri arasında farklı biçimlerde analogiler kurar. Örneğin, cümle sonundaki ünlem işaretinin anlamı vurgulamak istemesi gibi, kent içindeki anıtsal öğelerin benzer bir nitelik taşıdığını; cümleyi

sonlandırmadan anlamın yönünü değiştiren noktalı virgölün kent içindeki kavşaklar gibi akışı durdurmadan yönünü değiştirdiğini ve yine benzer biçimde kentsel duvarların cümleyi sonlandıran noktalar gibi işlev gördüğünü öne sürer. Daha dolaysız görünen bu analogiler dışında, bir de içine aldığı söz dizisinin anlamını yeniden sorgulatan tırnak işaretini ele alır. Tırnak işareti; durup, üzerine tekrar düşünebilme eylemini temsil eder ve bu anlamda, kent içindeki küçük ölçekli, gündelik müdahalelerin tamamı -kent kimliğinin oluşmasında önemli öğelerden biri olarak kabul edilen her türlü kentsel donatı- bu grup içinde değerlendirilir.

Noktalama işaretleri arasından ünlem işareti, noktalı virgöl ve tırnak işareti Sennett tarafından, aşağıda ifade edileceği gibi, daha ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Ünlem işareti: 1585-1590 yılları arasında Papa V. Sixtus tarafından, Roma'nın Hristiyanlığın merkezi olarak planlaması esnasında kullanılan dikilitaşlar, kentin hac yolculuğu üzerindeki yedi farklı kutsal bölgesini doğrudan birbirine bağlamaktadır. Dikilitaşların her biri, bu yolculuk esnasında hacıların yönlendirilmesi için kullanılan birer işaretler ve dinsel yolculuğa bir çağrı vazifesi yüklenmişlerdir. Sixtus'a ait kent planında, bu anıtlar yalnızca tek bir ayin rotası belirlemez, aynı zamanda kentliye farklı biçimlerde bu rotayı takip ederek, kenti farklı biçimlerde deneyimleme şansı tanır.

On dokuzuncu yüzyılda büyük anıtsal yapı öğeleri ya da kent meydanlarında sıklıkla kullanılan heykeller ise artık belli bir fonksiyona hizmet etmezler, daha çok görsel ilgiyi üzerlerine çeken dekoratif öğeler durumundadırlar. Oysa Sennett'in sözünü ettiği işaretleme, dikkate değer bir şeye işaret etmek anlamında kullanılmaktadır.

Noktalı virgöl: Ünlem işareti kapsamında bahsedilen anıtsal öğelere göre daha sıradan (gündelik, olağan) birer kentsel öge olan kavşaklar, noktalı virgöl ile temsil edilirken; bu imleme biçimi iki farklı öge arasındaki geçiş alanını ve bu alandaki akışı tarif eder. Mimar ve kent plancısı Manuel de Sola-Morales, kesişen yolların boyutlarını değiştirerek -New York'un bulvar/cadde ve sokak birleşimlerinin birer geçiş zonu oluşturması gibi- bu imlemenin bilinçli olarak yaratılabileceğine inanır.

New York kentinde caddeler ara sokaklara göre daha büyük ve yüksek yapıları barındırırlar ve bir anlamda caddeler ticari faaliyeti, sokaklar ise ikamet edilebilir alanları temsil eder. Benzer biçimde, Shanghai kentinde dar sokakların geniş yollara bağlanıyor olması da aynı ilkeye dayanır. Bu yapı içerisinde, kentlinin mekan deneyiminde değişim yaratan geçiş alanları olarak, köşeler birer imleç vazifesi

görürler. Morales'e göre Cerda'nın Barselona grid planındaki pahlı köşelerinde de aynı zıtlık mevcuttur, çünkü köşenin gerisinde ne olduğunu, harekete geçmeden sezebilmek mümkün değildir.

Sola-Morales gibi birleşim noktalarının (köşelerin, kavşakların) sahip olduğu potansiyelleri önemseyen planlamacılar, bu noktalarda aktiviteyi arttırmaya yönelik olarak hareket ederler. Örneğin büyük bina girişlerinin köşelere konumlandırılması, yaya trafiğinin bu noktalarda yoğunlaştırılması, kesişen sokak ve caddelerin barındırdığı eylemlerden farklı eylemlerin bu noktalara taşınması gibi planlama kararları ile, köşenin algıda yarattığı bu şaşırtıcı etki vurgulanarak, kentsel deneyimin zenginleştirilmesi hedeflenir. Bu anlamda kavşaklar, farkındalığımızın arttığı alanlar yaratarak, Bachelard'ın tarif ettiği gibi bir epistemik kırılma (epistemic break) hali yaratırlar.

Tırnak işareti: Bir diğer mekansal imleme biçimi olarak tırnak işareti, tıpkı köşe noktaları gibi dikkatin yoğunlaştırılmasını sağlar, ancak burada doğrudan bir farkındalık yaratma yerine, üzerinde düşünülmesini gerektiren daha anlaşılmas bir işaretleme söz konusudur. Sennett özellikle yoksul bölgelerde, kamusal mekanın bir takım küçük müdahalelerle canlandırılabilceğini bu başlık altında ele alır. Kentsel donatıların birer dekoratif öge olmanın ötesinde, bulundukları mekana değer kazandırarak belli bir anlam empoze ettiklerinden bahseder. Örneğin, sıradan bir binanın önüne bir bank yerleştirildiğinde, o mekan değer kazanır, çünkü artık orası herhangi bir yer değil, oturup dinlenilebileceğiniz bir yerdir. Kaldırım kenarlarında oluşturulan bir dizi ağaç da yine aynı şekilde, yaya ve trafik akışı arasında ayırıcı olmasının yanı sıra, ekolojik ve estetik değerlerle de yüklüdür. Burada kritik olan, bahsedilen bu değerlerin mevcut bağlam içerisinde kendiliğinden ortaya çıkması değil, bilinçli olarak o yere empoze edilmiş olmasıdır. Yazı dilinde, tırnak işareti içine alınan bir sözcüğün olağan anlamının dışında bir anlam taşıdığına da dikkat çekmek istenebilir. Benzer biçimde bir zen bahçesinde sıradan bir kaya parçasının konumlandırılışı bile orada üzerinde düşünölmeye davet eden bir değer yaratır. Kyoto'daki Ryoan-ji Tapınağı'nda on beşinci yüzyılda planlanmış, beyaz bir çakıl yatağı üzerinde çeşitli boy ve şekillerde on beş kayanın konumlandırıldığı, bahçe tasarımının bütünüyle tinsel bir anlam taşıması da bu bağlamda örneklendirilebilir.

Özet olarak, kentsel düzlemde ünlem işaretleri (dikilitaşlar) o yerin önemini vurgularken, noktalı virgüller (kavşaklar) mekan deneyiminde şaşırtıcı bir etki

yaratarak farkındalığını arttırmayı hedefler; son olarak tırnak işaretleri ise (bank, ağaç dizisi ya da zemine yerleştirilen taşlar) rastlantısal ve tartışmaya açık karakterlerine karşılık, bulundukları yerde bir değer yaratma (anlam kazandırma) niteliği taşırlar (Sennett, 2018).

4.2.3. Porozite / geçirgenlik

Ne tümüyle kendini ifşa eden ne de tümüyle kapalı olan bir sistem içerisinde iletişimin sürekliliğini vurgulayan bu yaklaşım, karşılaşmalara imkan veren bir sınır kavramından bahseder. Kendi içine kapalı, dışarıyı ile, diğer bir ifadeyle farklı olanla iletişim kurmayan bir mekan deneyimi yerine, iç ve dış arasındaki akışın sürekliliğinin sağlandığı, ancak bu akış esnasında, tıpkı gözenekli yapısı dolayısıyla suyu içine çekmesine rağmen formunu değiştirmeyen bir sünger gibi, kendine ait biçim ve fonksiyonlarını koruyan bir yapı öngörülmektedir.

Giovanni Battista Nolli tarafından 1748 yılında hazırlanan Roma haritası kentsel ölçekte ‘porozite’ kavramını açıklamak için iyi bir örnektir. Nolli tarafından yürütülen on iki senelik bir kentsel araştırmanın sonucu; ilki on iki adet gravürün bir araya gelmesiyle oluşan büyük bir harita, ikincisi ise Piranesi ile birlikte üretilen daha küçük bir gravür olan iki farklı versiyon oluşturulmuştur. Daha önceki Roma haritalarında sanatçılar, doğuya doğru uçan bir kuşun gözünden, binaları üç boyutlu olarak temsil ediyorlarken; Nolli ilk defa, kuzey doğrultusunda yerleştirilmiş bir haritada, kentsel dokuyu siyah ve beyaz kontrast lekeler halinde iki boyutlu olarak ifade etmiştir.

Dolu ve boş arasındaki gözenekli ilişkiyi temsil eden bu haritadaki grafikler aynı zamanda birer sosyal temsildirler. Örneğin, yalnızca tepesindeki tek bir noktadan ışık alan Pantheon tapınağı, Nolli zamanında kilise olarak kullanıldığı ve kamusal bir mekan olduğu için, haritadaki gösteriminde yapı, noktasal taşıyıcı sütunları ve merkezinde beyaz bir boşlukla ile temsil edilir. Burada daireler, kareler, noktalar ve gri gölgeler ile tanımlanan beyaz alanlar açıklığın ifadesidir. Keskin hatlar ve yekpare siyahla ifade edilen mekanlar ise daha çok özel mülkiyete ait konutlar ya da sıradan Romalıların erişimine kapalı olan Vatikan’daki belli alanları temsil eder. Kısaca, siyah herkes tarafından erişime açık olmayan alanlara, beyaz ise erişilebilir olanlara karşılık gelir. Sennett bunu modern döneme uyarladığında, 1920 Paris’inde Plan Voisin’in siyah bir leke ile gösterilecekken, Marais’nin beyaz rengin yoğun olduğu, oldukça gözenekli yapıda bir bölge olarak temsil edileceğini söyler.

Sennett, kentsel etkileşimi olanaklı kılmak için bir taktik olarak eşiklerin oluşturulmasından bahseder. Bu bağlamda, her ikisi de sınır anlamına gelmekle beraber, ‘boundary’ ve ‘border’ kavramları arasındaki nüansı şöyle tanımlar. ‘Boundary’ geçişe izin vermeyen (gözenekli olmayan), etkileşime kapalı, düşük yoğunlukta bir sınırı tariflerken, ‘border’ gözenekli yapısıyla iki farklı alan arasında etkileşime imkan tanıyan bir ara yüzü işaret eder. Çeşitliliğin yoğunlaştığı ve etkileşime geçtiği alanlar olarak, ‘border’ kavramı ‘eşik’ kavramı ile özdeşleştirilebilir ya da iki kavram arasındaki zıtlık, açık sınır (border) ve kapalı sınır (boundary) kavramları ile de ifade edilebilir.

Modern kentin temel problemlerinden biri, bu kapalı sınırların kent planlamasındaki egemen rolleridir. Birbirinden bütünüyle izole edilmiş kent parçaları arasındaki etkileşimin giderek azalması hem kişinin bireysel yaşam deneyimini sıradanlaştırır hem de farklı olana tahammülün giderek azaldığı bu zeminde toplumsal uzlaşmayı imkansız kılar.

Açık sınırlar bütünüyle kontrolsüz bir geçişe izin vermezler. Porozite daima direnç (karşı gelme) hali ile birlikte var olur. Birbiri ile etkileşime geçen iki farklı değer kendine has niteliklerini koruyabilmesi buna bağlıdır. Bütünüyle açık sınırlarda bu ayırt edici nitelikler kaybolacağı gibi, yine tamamen kapalı sınırlarda, herhangi bir etkileşim gerçekleşmeyeceğinden, yeni ve farklı olanın açığa çıkması mümkün olmaz. Buradaki açıklık seçime bağlı bir açıklıktır.

Kent planlaması açısından bakıldığında porozite ve direnç gösterme kavramları arasında dinamik ilişkiyi Nolli’nin Roma haritası üzerinden okumak mümkündür. Burada Venedik’teki gettolaşmaya bütünüyle karşıt bir durum söz konusudur. Gece boyunca dışarıya açılan tüm geçişlerin kapatıldığı ve etrafını saran kanalın kontrol altında tutulduğu bu yapı, kent içinde kapalı bir sınır oluşturmaktadır. Toplumsal ayrışmanın fiziksel karşılığı haline gelen bu sınır, kentlinin bireysel yaşam deneyimini kısıtlayacak ve bu yaşamı anlamlandırabilme çabasını da sekteye uğratacaktır.

Sennett yukarıda bahsedilen açık sınırları ‘kentsel membran (zar)’ kavramı ile özdeşleştirir ve kent planlamacıları tarafından bu tür membran yapıların bilinçli olarak kurgulanması gerektiğini savunur. Kentsel membranlar gözenekli ve geçirgen bir yapıyı temsil etmelerine rağmen mutlaka hafif ya da geçici bir strükture sahip olmak durumunda değildir. Aksine taş bir duvarın üzerinde boşluklar oluşturarak da bu

duvara membran fonksiyonu kazandırmak mümkündür. Kent plancısı Jan Gehl'in boş duvarlarda yeni kapı ve pencereler oluşturarak sokak yaşamını canlandırma çabası bunun iyi bir örneğidir. Yapı ölçeğinde değerlendirildiğinde ise, bir gökdelen yapısının düşey kurgusunda dahi gözeneklilik bir tasarım kriteri olarak kabul edilebilir. Gensler'in Shanghai kulesi ile yine aynı firmanın iç mekan tasarımını yaptığı Renzo Piano'nun New York Times kulesinde, birbirinden izole edilmiş katlar arasında hizmet veren tek bir merkezi çekirdek yerine, farklılaşmış asansörlerle beslenen, çok katlı kamusal mekanlar ve dağılan koridorlar ile birlikte birer düşey sokak kurgusu planlanmıştır.

Geleneksel planlama anlayışında, toplumsal yaşam daha çok kent merkezinde yoğunlaşmıştır. Bu durum çeperlerin ihmal edilmesine ve dolayısıyla farklı toplumsal yapıların karşılaşmasına olanak tanıyabilecek potansiyellerin göz ardı edilmesine yol açar. Toplumsal faaliyetlerin kent merkezinde toplanması sınırlayıcı bir yaklaşımken, çeperlere de taşınan kaynaklar etkileşime açık, gözenekli bir yapının temsilcisi haline gelirler.

Merkezde gerçekleşen toplumsal etkileşim ile çeperde açığa çıkan etkileşimin karakterleri birbirine benzemez. Çeperde olan daha keskin, daha risk taşıyan bir yapıdadır. Bu durum bir başka membran tipi tanımlar. İkinci Dünya Savaşı sonrası, Aldo van Eyck tarafından Amsterdam'da tasarlanan oyun parklarının en dikkat çekici özelliği, tasarımcının çocukların oyun oynama biçimleri hakkındaki yenilikçi yaklaşımıdır. Güvenlik kaygısıyla duvarlar ya da çitlerle sokaktan tamamen kopartılmış kapalı bir oyun alanı yerine, çocuğun trafiğe açık alan ile oyun alanı arasındaki farkı kendiliğinden öğrenmesi teşvik edilmiştir. Böylece Eyck, yalnızca kaldırım taşı ile ayrılan bu iki farklı alan arasında, 'liminal' (belli belirsiz) bir sınır oluşturur. Benzer biçimde, daha büyük kent ölçeğinde de farklı toplumsal gruplar arasındaki etkileşim bu liminal sınırlar vasıtası ile sağlanabilir.

Bir başka gözenekli yapı olarak kente ait ses olgusu ele alınmalıdır. Her ne kadar kentin gürültüsü kaçınılması istenen bir durumsa da sesin var olmadığı bir ortam da aynı derecede rahatsız edicidir. Akustik uzmanı R. Murray Schafer, duymanın belli mesafeden bir dokunma biçimi olduğunu söyler. Teknik olarak, işitilebilir bir ses 20 hertzden daha fazla bir titreşime sahipse, bu dokunsal bir duyum olarak hissedilebilir. Gece duyulan ayak sesleri ya da gün içindeki korno sesleri başkalarının varlığının habercisidirler.

Kentsel sesi tanımlayan iki faktör vardır. Bunlardan biri sesin yoğunluğu, diğeri ise anlaşılabilir oluşudur. Richard Sennett ve kent plancısı John Bingham-Hall tarafından Paris'in dış mahallerindeki yaya altgeçitleri üzerine yapılan bir araştırma göstermiştir ki, yalnızca belli altgeçitler insanlar tarafından günlük ihtiyaçlarını satın almak ya da vakit geçirmek için tercih edilmektedir. Buradaki ayırt edici kriter dışarı yansıyan sesin anlaşılabilir olma düzeyidir. Pürüzlü (dalgalı, eğri büğrü) yüzeylerden oluşan geçitlerden dışarı yayılan sesler daha anlaşılırdır ve böylece dışardaki insanın dikkatini çekebilir, buna karşılık, yalın ve net biçimde üretilmiş bir geçitte yüksek yoğunluktaki düz sesler hakimdir ve dışarı yalnızca anlaşılmaz bir gürültü yansır.

Kısaca özetlemek gerekirse, açık bir kent tasarımında dışarıya bütünüyle kapalı bir sınır kavramıyla hareket edilemez. Geçirgen olma ve buna direnç gösterme arasındaki gerilimin desteklendiği yeni bir sınır tipine ihtiyaç vardır. Porozite kavramı altında incelenen bu yaklaşımda bahsedilen sınır tipi tıpkı biyolojik bir hücre zarı (membran) gibi işlev görür. Kendi sınırlarını korurken, ihtiyacı olanı dışardan seçerek içine alır. Sennett bu bölümde, üzerinde boşluklar oluşturulan duvar yüzeyleri, sokak dokusunda oluşturulan değişiklikler ve anlaşılabilir sosyal seslerin oluşturulması gibi üç farklı kentsel membran önerisinde bulunur. Temel amaç ise farklı fonksiyon alanlarının ya da farklı toplumsal grupların bir araya gelerek etkileşime girmesini sağlayabilmektir (Sennett, 2018).

4.2.4. Tamamlanmamış form (kabuk ve tip-form)

Tamamlanmamış bir yapının dönüşüm ve adaptasyona açık oluşu, bir tasarım kriteri olarak bu kavramın imkanlarını sorgulatır. Bu bağlamda, fonksiyon alanlarının net olarak tanımlanmak zorunda olmadığı bir kabuk formun oluşturulması ya da prototip kavramından bütünüyle uzak bir tip-form anlayışının mimarideki ve kent planlamadaki potansiyellerinin araştırılması bu başlık altında ele alınacaktır. Burada kabuk form, farklı kullanımlara imkan tanıyan esnek bir yapı formu iken; tip-form, müzikal bir temanın varyasyonlarıyla farklı melodiler oluşturulması gibi, aynı form aracılığı ile farklı mekansal tasarımlara olanak sağlayan bir yapıyı temsil eder.

Tamamlanmamış yapı tiplerinin en belirgin örneği, düşük gelir grubu tarafından inşa edilen gecekondular yerleşmeleridir. Sennett, ekonomik şartların iyileşmesi ya da mekansal ihtiyacın artması gibi değişen koşullara bağlı olarak, çeşitli müdahalelere imkan verebilen bu tamamlanmamış yapı anlayışının, mimarlar tarafından bir

tasarım kriteri olarak ele alınıp alınamayacağını sorgular. Bir başka ifadeyle, bir formun zorunlu olarak değil, bilinçli olarak tamamlanmaması mümkün müdür sorusunun cevabını arar ve tam bu noktada, kabuk (shell) ve tip-form (type-form) olarak tanımladığı iki farklı yapı biçiminden bahseder.

Kabuk: Pritzker mimarlık ödülü sahibi Şilili mimar Alejandro Aravena'nın, Santiago'nun kuzeyindeki Iquique bölgesinde tasarlamış olduğu sosyal konut projesini (2003) bu başlık altında incelemek mümkündür. Tasarımın çıkış noktası, düşük standartlarda bütünüyle tamamlanmış bir konut projesi yerine; minimum ihtiyaçları karşılayan, yüksek standartlarda ancak yalnızca yarısı inşa edilmiş bir yapılaşma önerisidir. Diğer yarısı, kullanıcıların imkan ve ihtiyaçları doğrultusunda gelecekte inşa edilmek üzere bilinçli olarak tamamlanmamıştır. Aravena'nın eklenerek büyümeye izin veren grid sistemi, daha büyük ölçekte çözümlere imkan vermekle beraber, kullanıcıyı da kendi yaşam alanının yapıcılarından biri haline getirir. Bu model içerisinde, Jane Jacobs'ın yaklaşımının aksine, ölçeği büyütme konusunda herhangi bir endişe yaşanmaz. Ayrıca, Sennett'in kabuk tip olarak tanımladığı bu yapı biçimi sadece düşük gelir grubuna yönelik değildir. İleri yapım teknolojilerinin imkan verdiği her türlü kabuk yapı da mekansal esneklik sağlar ve başlangıçta belli bir kullanım biçimini empoze etmeyerek, bir başka tip tamamlanmamış olma durumu yaratır. Japonya'daki Fukuoka Dome ve Londra'daki Millenium Dome projeleri bu bağlamda ele alınabilir.

Tip-form: Tip-formlar farklı koşullar içinde farklı biçimler alan bir çeşit kentsel DNA olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşımı, müzikteki tema ve varyasyon ilişkisi üzerinden okumak mümkündür. Müzikteki temalar ne kadar kusursuz ve tamamlanmış görünürse görünsün, her zaman bestecinin ahenkli ve melodik olarak küçük kopmalar, varyasyonlar yaratmasına izin verir. Tip-formların kentsel tasarım içindeki kurgusu da buna benzerdir. Bahsedilen bu kentsel temalar, tıpkı müzikteki gibi varyasyonlar oluşturabilecek biçimde, bütünüyle tamamlanmamış yapıdadırlar.

Sıradan bir basamağı ele aldığımızda, bu basamağın tasarımında kullanım biçimi ve yerine göre pek çok sınırlayıcı ölçüt varken (basamağın yüksekliği, genişliği, eğimi ile ilgili kabul edilen normlar), yine de merdivenin genişliği, yapım malzemesi ya da nasıl konumlandırıldığı gibi değişkenler aracılığı ile farklı varyasyonlar yaratmak mümkündür.

Tip-formlar fiziksel oluşun dışında sözsel bir varlık da gösterebilirler. Gaston Bachelard, poetik imgenin özünde varyasyonel yapıda olduğunu ifade ederken; metafor, metonimi ve tekerlemelerin yapısal bir temanın çeşitlemeleri olduğunu anlatır. Roland Barthes da şairin kurduğu bir 'imge repertuarından' bahseder. Bütünüyle yeni bir imge oluşturmak yerine, temel bir imgede değişiklik yapmanın ve emprovizasyonun (doğaçlama) daha zorlu bir iş olduğunu ifade eder.

Tip-formlarda biçim ve fonksiyon arasında gevşek bir bağ olmasına rağmen hala ikisi de bağımlıdır. Kentsel mühendislik alanında bu gevşek uyum, sıhhi ve elektrik tesisatlarında hazırlık niteliğinde ihtiyaç fazlası çıkışlar bırakılarak sağlanır. Böylece yapının yeni koşullara adapte edilebilmesi mümkün hale gelir. Bu özellikle konuta dönüştürülen eski ofis yapıları açısından önemlidir. İlk tasarımda çok sayıda strüktürel olmayan bölücü duvarlar ile gereksiz sirkülasyon ve teknik donanımlar mevcut ise yapının dönüştürülmesi oldukça güçleşir.

Kabuk ve tip-formların her ikisi de bir tamamlanmamışlık durumunu tarifler, ancak kabuk içi boş olma özelliğini taşıırken, tip-form bu kabuğun içindeki salyangoz olarak temsil edilebilir. Hem sınırlayan hem değişimi destekleyen bir yapısı vardır. Tip-formlar bu anlamda prototiplerden farklıdır. Tip-form henüz gerçekleşmemiş olası formların da şartlarını oluştururken, prototip tüm özellikleri kararlaştırılmış ve bitmiş bir yapıyı temsil eder. Prototip olasılıklar içinden bir tanesinin kararlaştırılması ve diğer ihtimallerin elendiği bir kırılma noktasıdır.

Tip-formların eleştirel olarak değerlendirilmesi gereken tarafı, varyasyonların her zaman kaliteyi arttırma yönünde olmayışıdır. Günümüz dünyasında varyasyonlar daha çok yeni ürünlerin satışını arttırma amaçlı ortaya çıkmaktadır. Kent planlamacı Gordon Cullen, çeşitliliğin bu ticari biçimine karşı koyar ve uzun dönemli mekan kullanımına yönelik tasarım kurallarının oluşturulmasını destekler. Diğer taraftan bu mantıksal eleştiri, akademideki konservatif tutuma (farklı bir şey yapma korkusuna) da karşı çıkar. Bahsedilen bu iki kutup arasında, kentsel tip-formların nasıl kalite odaklı hale getirilebileceğini Barcelona örneği üzerinden değerlendirilebiliriz.

Cerda tarafından tasarlanan Barselona grid planı, yüz elli yıl sonra yeniden ele alınır. Kentteki araç sayısının artışı ve buna bağlı gelişen hava kirliliği, Pekin ya da Delhi'deki kadar olmasa da tehlikeli boyuta ulaşmıştır. Sokaklardaki sosyal yaşam, araç yoğunluğu nedeniyle, grid blokların pahlı dönemeçleri ile kısıtlı kalmış; en

önemlisi, yeşil alanlar büyük ölçüde azalmıştır. Diğer taraftan kentteki turist yoğunluğu, yayalaşmış sokakların kentli tarafından kullanımını olanaksız hale getirmekte ve kentin kamusal mekan ihtiyacı giderek artmaktadır. Çözüm önerisi olarak, Cerda'nın tasarlamış olduğu kent blokları statik ve rijit bir form olarak korunmak yerine, birer tip-form olarak yeniden ele alınır. Bu bağlamda, yaya ve araç trafiğinin sağlandığı üç paralel ve üç yatay yoldan oluşan dokuz blokluk alanın tek bir blok haline dönüştürülmesi önerilir. Süper-blok olarak tanımlanan bu öneri ile, araç trafiği blok dışında bırakılarak, aradaki yolların yayalaştırılması mümkün kılınmıştır. Temel prensip alandan araçların tahliyesi değil, köşelerde (pahlı dönemeçler) biriken sosyal ve ekonomik faaliyetlerin bütüne yayılmasını sağlamaktır. Her ne kadar bu öneri Jane Jacobs'ın bakışı ile örtüştürülüyor olsa da burada esasen onun belirttiği gibi, aşağıdan yukarıya doğru bir planlama anlayışı yoktur. Süper-blokların işleyişi üst ölçekte bir koordinasyonu zorunlu kılar.

Barselona'daki planlama önerisi, tip-formların boyutlarını büyüterek, o yerin karakterinin olumlu yönde geliştirilebileceğini gösteren önemli bir örnektir. Tıpkı küçük organizmaların büyük organizmalara evrimi sürecinde olduğu gibi, şeyler büyüdükçe daha çeşitli ve daha kompleks hale gelirler. Yapılı çevrede, genellikle küçük ölçekli yerlerin büyük olanlara göre daha fazla karaktere sahip olduğuna inanılır, ancak bu günümüz büyük ölçekli yapılarının ortak niteliği haline gelen aynılıktan ve nötr karakterlerinden kaynaklanmaktadır. Barcelona'nın süper-bloklarında olduğu gibi, bazı durumlarda daha büyük daha kalitelidir (Sennett, 2018).

4.2.5. Çoklu form (kök-planlama)

Karmaşa ve çelişkiye imkan tanıyan senkron mekanlar kurgulamak, bu mekanlar içinde kişinin fiziksel ve zihinsel oryantasyonunu sağlayacak işaretlemelere yer vermek, etkileşimi sağlayan gözenekli ara yüzler oluşturmak ve adaptasyona olanak veren tamamlanmamış formlar tasarlamak açık kent yaklaşımına ilişkin temel formlar olarak sıralanabilir. Ancak yine de açık kent kavramını belli formlarla sınırlamak ve tek bir model olarak tanımlamak mümkün değildir. Kabuklar ve tip-formlar, sınırlar ve işaretler, tamamlanmamış mekanlar; müzikal tema ve varyasyon modelinde olduğu gibi farklı kurgular oluşturabilirler. Bu gelişimin yine açık uçlu bir biçimde

sürdürülebilmesi Sennett'in 'çoklu form' ya da 'kök-planlama'⁵ (seed-planning) olarak isimlendirdiği bir prensibi tanımlar.

Aynı tohumdan, farklı toprak ve iklim koşullarında birbirinden oldukça farklı karakterde bitkilerin yetişebilmesi gibi; bahsedilen bu formların farklı çevresel koşullardaki biçimlenişi ve işleyişi de farklı olacaktır. Örneğin sokak pazarlarının kentin değişik bölgelerinde değişik biçimlerdeki gelişimi, yani başlangıçtaki tek bir formun çoklu biçimde ifadesi, bu bağlamda değerlendirilebilir. Sennett, burada bahsedilen işleyişin bir planlama stratejisi haline dönüştürülebileceği önerisinde bulunur ve Medellin örneğinde, kentin düşük gelirli semtlerinde inşa edilen kütüphane yapılarını, bu tür bir planlama anlayışının temsili olarak sunar. Bu örnekte, genel komisyon tarafından belirlenen maksimum maliyet ve minimum inşa koşullarının dışında, kütüphanelere ilişkin tüm tasarım kararları o bölgeyi temsil eden özel komisyonlara ve mimarlara bırakılmıştır. Sonuç, birbirinden oldukça farklı işleyen programlar ve aynı zamanda birbirinden oldukça farklı mimari üsluplardır.

'Çoklu form' ya da 'kök-planlama' açık kent tasarımı açısından bir büyüme ve gelişim taktiğidir. Buradaki temel prensip, önerilen belirli bir modelin, kent içindeki o yere ait özgün koşullar ve öngörülemeyen etkilerle birlikte, başlangıçta planlanandan çok farklı bir biçimde gelişim gösterebileceği gerçeğidir. Bu kimi yerde hiç işlemeyen bir modele dahi dönüşebilir. Önemli olan öngörülemeyen ve kontrol edilemeyen şartların var olduğu bilincinde hareket etmektir. Planlama, kentin gelişim biçimini kontrol altına almaya değil, kentin kendi dinamikleri içinde gelişimine izin verip, bu süreci koordine etmeye yönelik olmalıdır. 'Smart City' teknolojileri dahi, kent işleyişindeki kompleks yapıyı basit bir verimlilik standardına indirmek yerine, değişken bu kompleks yapıyı besleyip, koordine edebildiği sürece açık bir kent modeli olarak tanımlanabilir.

Geleneksel bakışta; yalnızca Baron Hausmann, Albert Speer ya da Robert Mose'in sergiledikleri gibi kullanıcının talep ve ihtiyaçlarını hiçe sayan planlama yaklaşımları değil, aynı zamanda Mumford'ın bahçe kent önerisinde olduğu gibi herkesin eşit biçimde iyi bir konut, iyi bir iş ve kamusal hizmetlere erişebildiği ideal kent tanımı da problemlidir. Her iki tepeden inmeci planlama örneğinde insanların stabil ve dengeli

⁵ Sennett'in seed-planning olarak ifade ettiği kavram, yazar tarafından kök-planlama olarak dilimize çevrilmiştir.

bir yaşam beklentisine sahip oldukları varsayılmış ve kent yalınlaştırılmıştır, ancak sonuç beklenildiği kadar iyi olmaz. Kök-planlama ise bir yeniden üretim metodu olarak, o yere özgü olanın gelişimine imkan tanıyan bir açık tasarım yöntemidir. Bütünü tanımlamak yerine, nasıl olabileceğine dair bir yol haritası çizer. Dolayısıyla yenilikçi oluşumlara ve varyasyonlara açıktır.

Esneklik arayışında olan ve karmaşık (kompleks) bir yapı sunan kök-planlamanın önündeki en belirgin engel ise, mekanın kolaylıkla okunabilir, net bir görsel kimliğe sahip olması gerektiği kanısıdır. Planlama alanında, bu düşünce büyük ölçüde Kevin Lynch'e aittir. Kentin imgesi üzerine yaptığı araştırma sonucunda, okunaklılığı pozitif bir sosyal değer olarak tanımlayan Lynch, mekan ne kadar tanımlı ise, kişinin o derece kendini bulunduğu yere ait hissedeceğini önermesinde bulunur. Kentsel tasarımı da net bir model oluşturarak, bu tür belirgin bir imaj ve kimlik oluşturma biçiminde tanımlar. Bu bakış açısı, bizim kentsel etik bağlamında değerlendirdiğimiz 'güçlük, muğlaklık ve karmaşa' kavramlarını öne çıkaran Robert Venturi'nin bakış açısı ile bütünüyle karşıttır.

Belirgin bir görsel kimlik oluşturma'nın sosyal açıdan en önemli sakıncası, çoğunluğu tanımlayan baskın bir kimliğin, toplumsal azınlıkların kendilerini ifade etmelerine engel olabileceği gerçeğidir. Buna karşın, açık öğelerin kurgulanıp, ardından kök-planlama ile çoğaltıldığı bir yapıyı çevrede, açığa çıkan net bir imajdan çok bir kolajdır. Sennett burada Colin Rowe ve Fred Koetter 'ın 'Kolaj Kent' çalışmasına atıfta bulunur, ancak onların önerdikleri kolaj metodunun katmanların üst üste gelişi ile oluştuğunu ve bunun da imajın okunurluğunu bütünüyle imkansız kıldığı eleştirisinde bulunur. Açık kenti tanımlayan kolaj yöntemi, Braque ve Picasso tarafından geliştirilen bir yan yana gelme halidir. Bu yan yana geliş hem kenarları (çeperleri) vurgularken hem de zıtlıkları belirginleştirir. Böylece tıpkı gözenekli ses etkisinde olduğu gibi, farklı olanın ayırdına varmayı imkanı kılar (Sennett, 2018).

4.2.6. Açık kent tasarımına imkan tanıyan beş formun değerlendirilmesi

Sennett'a göre, açık kentin kompleks yapısı beş form ile ifade edilir. Farklı kullanım biçimlerine imkan tanıyan senkron mekanlar (kamusal mekanlar), kapalı sınırlar yerine etkileşimi öne çıkaran gözenekli yapılar, tanımsız alanlara dikkat çekmek için kullanılan basit işaretlemeler, varyasyonu sağlayan tip-formlar ve son olarak bu formların kentin çeşitli noktalarında, özgün koşullar içinde bağımsızca gelişmesini

sağlayacak çoklu form (kök-planlama) stratejisi ile kentsel bütünün kompleks bir imajı oluşturulacaktır. Açık kent kurgusunda tekrara ve statik formlara yer yoktur. Amaç kolektif yaşam deneyimini çoğaltan ve derinleştiren bir kent yaşamının maddesel koşullarının oluşturulmasıdır (Sennett, 2018).

Yukarıda bahsi geçen kriterlerin her biri çağdaş kent tasarımında, birbiri ile bağdaşmaz görünen farklılıkta çeşitli öğeleri, kendi özgün karakterlerini de koruyacak biçimde içine alabilen ve bu anlamda kompleks yapılar içerisinde anlamın zenginleştiği bir etik yaklaşımın yöntemi haline gelirler. İnsanın içinde yaşadığı dünyada özgür bir birey olarak kendi yerini ve yönünü tanımlaması ihtiyacına karşılık, modern kentin zamanla kendiliğinden oluşan bir kent yapısından çok, artan nüfusa bağlı olarak, büyük ölçekli müdahalelere maruz kalmak durumunda olması, tüm bu tasarım kriterlerinin yukarıdan aşağıya doğru gelişen planlama projelerindeki uygulanabilirliğini araştırmayı gerekli kılar. Sennett, kent planlamasında büyük ölçekteki müdahalelerin kaçınılmazlığını kabul etmekle beraber, bu projeler dahilinde halen anlamın zenginleştirilebileceği mekan kurgularının da imkanı olduğunu savunur. Burada önemli olan planlama sürecinin koordinasyona izin vermesi ve ürünün adaptasyona açık olmasıdır.

Diğer taraftan, Sennett'in 2017 yılında Harvard Tasarım Okulu'nda yaptığı konuşma sonrasında gelen bir soru, üzerinde tartışılması gereken başka kavramları da hatırlatır. Her ne kadar, entelektüellerin, kent tasarımında karşılaşmalara imkan tanıyan eşik durumlar, eşzamanlı eylem alanları, değişim ve gelişime açık bitmemiş formlar, anlamlandırmaya yönelik rastlantısal işaretlemeler yaratma isteklerine ve her koşulda öngörülemeyen durumların var olacağı ve bunun bir imkan olarak kullanılabileceği düşüncelerine karşılık; pek çok kişi form ve fonksiyon arasında rijit bir ilişkinin kurulduğu, karmaşadan uzak ve anlamın net olduğu modern yapıları çevreler içerisinde yaşamayı tercih eder. Burada tasarımcının (ya da entelektüelin) tutumu ne olmalıdır?

Sennett sürecin konu edildiği bu noktada, yalnızca mekansal kurguların değil, tasarım süreçlerinin de açık olması gerektiğini hatırlatır ve bu bağlamda, katılımcı tasarım ve müştereklik kavramlarını da açık kent teorisine dahil eder. Aşağıda, sürece yönelik nitelikler olarak bahsedilen bu iki kavram ayrıntılı olarak incelenecektir.

4.3. ‘Açık Kent’ Tasarımında Sürece İlişkin Yöntemler

Yapılı çevre (built environment) ile yaşanan çevre (lived environment) arasındaki boşluğu ele alan açık kent teorisi, planlama sürecine yönelik de birtakım yöntemler tanımlar. Burada en önemli prensip, açık kente ilişkin formların birer sonuç ürün değil; tasarım sürecine yön veren referanslar olarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Bahsedilen; hem katılımcı tasarım yaklaşımı içerisinde kullanıcının da sürece dahil olduğu hem de müştereklik kavramı ile ilişkili olarak katılımcı mekan kurgularına izin verir nitelikte bir tasarım sürecidir.

4.3.1. Katılımcı tasarım (birlikte üretmek / açık formlarla çalışmak)

Katılımcı tasarım, konuya ilişkin teknik donanıma sahip uzman kişi ile aynı konuda yaşam deneyimine sahip kullanıcının birlikte yürüttüğü bir süreçtir. Teori, farklı olasılıklara izin veren açık formların çizdiği bir yol haritası üzerinde, sonuç ürüne ilişkin kararın birlikte oluşturulmasıdır. Bu birliktelik hem demokratik bir yaşam anlayışının gereği hem de tasarım olasılıklarının artışı ile deneyimi de zenginleştiren bir yaklaşımın ifadesidir. Sennett, katılımcı tasarım sürecinde tartışılması gereken asıl meselenin, bu katılımın nasıl daha etkin bir hale getirilebileceği olduğunu söyler ve çeşitli yöntem önerilerinde bulunur.

Katılımcı tasarımda en önemli prensip, bu sürecin bir birlikte üretim (co-production) süreci olduğu ve tasarımcının buradaki rolünün danışmanlık değil; yalnızca süreci koordine eden kişi olarak, katılımcı taraflardan biri olarak kabul edilmesi gerektiğidir. Bu temel prensibi esas alan Sennett, birlikte üretim sürecine ilişkin üç yöntem tanımlar. Bunlardan ilki modellerle çalışarak (burada özel olarak strafor modellerden bahseder) kullanıcının da tasarım önerisinde bulunabilmesini sağlamaktır. Başlangıçta tasarımcı tarafından belirlenen bazı açık form önerilerinin, kullanıcının ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda dönüştürülebileceği ve böylece kullanıcının yeni bir form önerisinde bulunabileceği öngörülür. İkinci olarak, tasarıma ilişkin farklı katmanların (farklı verilerin) üst üste getirilmesi ile farklı olasılıkların açığa çıkabileceği savunulur. Örneğin saydam plastik katmanlar kullanılarak, farklı tasarım yaklaşımları arasındaki ilişkinin katılımcılar tarafından keşfi sağlanabilir. Bu da bir anlamda, açık kente ait geçirgen (gözenekli) form anlayışının sürece ait bir yansımasıdır. Son olarak, tüm parçaları birarada sunan bir katalog sisteminden bahsedilir. Sennett’a göre, Rem Koolhaas’ın 2014 Venedik Bienali’ndeki ‘Mimarlık Elemanları’ (Elements of

Architecture) sergisi bu tür bir katalog çalışmasının sofistike halidir. Katılımcılara farklı malzeme ve bileşen olasılıklarını sunan bu yöntem, başlangıçtaki strafor modellerle ilişkili olarak tasarımı açık bir yönde ilerletme ve tasarım kararlarını detaylandırma şansı verir. Kısaca; modelleme, katmanlaştırma ve katalog oluşturma, katılımcı tasarımın üç temel yöntemi olarak ifade bulur. Tek bir doğru model yerine, alternatif modeller sunan bu üç yöntemin karşılık bulduğu etik değer ise ‘müşterekler’ prensibidir.

Müşterekler meselesine geçmeden önce, Sennett’in yukarıda sözü edilen katılımcı tasarım süreci içerisinde, konuyla ilgili uzmanların kimi zaman bu sürecin dışında bırakılması gerektiği önerisinden de bahsetmek gerekir. Kendisinin de katılımcı olduğu kimi planlama deneyimleri göstermektedir ki, uzmanın ortamda bulunmayışı sürecin aksamasına neden olmamış; aksine katılımcıların daha fazla sorumluluk alarak, daha aktif bir biçimde sürece dahil olmalarını sağlamıştır. Sennett, bu imkanın bilinçli bir tercih olarak sürece dahil edilebileceği önerisinde bulunur.

Bir başka önemli değerlendirme, katılımcı tasarım anlayışının; Karl Marx, Emile Durkheim ve Marcel Mauss’un kuramsal yaklaşımları çerçevesinde, ‘paylaşılan kaynakların üretimi arttıracak’ prensibine dayanmasıdır. Bu kaynaklar, yalnızca fiziksel değil; sistem teknolojisinde ‘dijital müşterekler’ olarak adlandırılan açık kaynak veritabanlarını da içerir. Sennett, sözü edilen bağlam içinde ‘smart city’ teknolojilerinin de kolektif üretimin bir parçası haline getirilebileceğini söyler. Ancak, tüm form ve fonksiyonların başlangıçta tanımlandığı, kullanımı kolay (user-friendly) olmasına karşın, kullanıcıyı pasif konumda bırakan, kural koyucu (prescriptive) bir sistem yerine; gerçek zamanlı veriler aracılığı ile hem kullanıcıya kentle ilgili kullanım olanakları sunan hem de kentin planlanmasına yönelik alternatif formlar oluşturmaya imkan sağlayan koordine (coordinative) bir sistem önerisinde bulunur. Kısacası, kullanıcı dostu (user-friendly) yerine, kullanıcıya yabancı (user-strange) bir sistem önerisini, aktif katılımın temel gerekliliklerinden biri olarak tanımlar. Bu sistem, yabancı (farklı) olana da varolma imkanı tanıyan ve bireyin yabancı olanla karşılaşmasını sağlayan açık kent teorisinin bir gereği olarak okunabilir (Sennett, 2018).

4.3.2. Müştereklik (işbirliği ve sosyallik / toplumsallık)

Açık kent teorisinin temellendiği, insanların yeni insanlarla iletişime geçebilmesi meselesi, aynı zamanda yukarıda bahsi geçen yabancı olanla karşılaşma durumunun bir başka ifadesidir. Burada kritik olan, öteki ile kurduğumuz ilişkide kendi mesafemizi nasıl koruyabileceğimiz sorusudur ve Sennett bu soruya verilebilecek cevaplardan birinin ‘faydacılık’ (utilitarianism) olduğunu söyler. Faydacı düşünce sistemi içinde, insanların birlikte etkin bir biçimde hareket edebilmeleri için ortak bir amacı paylaşımları gerekir. Daha da önemlisi, harekete geçmeden önce bir fikir birliğine varılması beklenir. Ancak Sennett’a göre (2018), “Bu fayda hesabı, samimi olmayan ya da olmayacak insanlar arasındaki işbirliğini canlandıran sosyal dürtüyü kaçıır”. Kişi öteki gibi olmadan, hatta ondan hoşlanmadan bile bir başkası ile birlikte çalışabilir. Sennett, işbirliğinin bir fikir birliğine bağlı olmak zorunda olmadığını ve sosyalliğin diğerleri ile kurulan sınırlı bir çeşit ‘birlik ve beraberlik’ (fraternity) bağı olduğunu ve bu bağın birlikte olmaktan çok, birlikte bir şey yaparak açığa çıktığını söyler. Her ne kadar bu bölümde doğrudan sözü edilmese de bahsi geçen sosyal bağın kentsel müşterekler bağlamında da açığa çıktığı söylenebilir. Dolayısıyla, yazar açık kent teorisi içinde müşterekler olgusunun bu tür bir kavramsal çerçeve içinde değerlendirilmesi gerektiği önerisinde bulunur.

Yeniden Sennett’in sosyallik (sociality) kavramına ilişkin değerlendirmesine geri dönersek, onun sosyal deneyim ile politika arasında kurduğu ilişkiden de bahsetmek gerekir. Bu konuda, Fransız düşünür Alexis de Tocqueville (1805-1859) tarafından iki farklı anlamıyla değerlendirilen demokrasi kavramını ele alır ve açık kent deneyimi içinde, demokrasinin ne şekilde anlaşılması gerektiği konusunu inceler. İlk olarak, ‘çoğunluk ilkesi’ temelinde şekillenen demokrasi anlayışının azınlıklar üzerinde baskı kurma ve kendi taleplerini zorla kabul ettirme çabaları; ikinci olarak ise ‘bireysellik’ ile eş tutulan bir demokrasi anlayışı içinde, kişinin diğerleri ile olan bağını koparma eğilimi, bahsedilen yaklaşımların sosyal yapı üzerindeki olumsuz etkileridir. Aynı zevk ve inançlara sahip, yaşamın mümkün olduğu kadar basit ve kolay anlaşılır hale getirildiği bir sistem içinde, toplumun harekete geçme enerjisi düşecektir. Tocqueville, gönüllülük organizasyonlarının, insanları harekete geçmeye teşvik eden yapılar olarak, bu tip bir tehdite yanıt olabileceğine inanır. İşbirliğine dayalı bir sistem içinde, ortak bir amaca yönelik bir araya gelen insan toplulukları arasında kurulan bu sosyal bağ,

Sennett'in sözünü ettiği birlik (fraternity) bağıdır ve açık kent tasarım süreçlerinde deneyimlenmesi gereken katılımcı sürecin de bu tip bir bağ kurması gerektiğine inanır.

Kısaca, kent planlama süreçleri açısından değerlendirildiğinde, işbirliği ve sosyallik kavramlarının açık kent deneyiminin bir parçası olduğu ve ihtiyaç duyulunun, insanları harekete geçirmeye teşvik edecek nitelikte etkileşime açık platformlar olduğu söylenebilir. Birbirinden bütünüyle farklı yaklaşımların aynı platformda kendini ifade etme şansı bulması, belki oldukça muğlak ve pek çok kişiyi memnun etmeyecek bir sonuç ortaya çıkarabilir; ancak yine de otoriter ve kapalı bir sisteme göre çok daha demokratik ve çok daha dürüst bir yaklaşımdır (Sennett, 2018).

4.4. Bölüm Sonucu

Kente dair fiziksel ve sosyal yapıların bütünlüğü arayışında olan 'açık kent' teorisi, açık bir sistem önerisini hem fiziksel hem de sosyal alanda değerlendirmeye alır. Sennett'in özellikle beş açık form aracılığı ile tanımlamaya çalıştığı bu kent teorisi, her ne kadar kentin fiziksel yapı tasarımına yönelik görünüyor olsa da esas tanımlamaya çalıştığı olgu, açık kente ilişkin sosyal yapının fiziksel izdüşümünün nasıl oluşturulabileceğidir. Diğer bir ifadeyle, yaşanan kent ile planlanan kent arasındaki bağın ne şekilde kurulabileceğini araştırır. Eşzamanlılık, işaretleme, geçirgenlik, 'tamamlanmamış form' ve 'çoklu form' başlıkları altında ele alınan her bir yaklaşım; farklı varoluş imkanlarına da izin veren ve tıpkı varlığın kendisi gibi her an değişen, dönüşen ve yeniden oluşan dinamik bir söylemin ifadeleridir.

Benzer şekilde, açık kent teorisinin pratiğe yansıma süreci de bu tür bir dinamizm taşır. Katılımcı tasarım ve müştereklik söylemleri temelinde, kullanıcının da yaşadığı kent hakkında söz söyleyebilme hakkından ve ortak bir amaç uğruna biraraya gelen insanlar arasındaki sosyal bağın teşvik ettiği eylem olasılıklarından bahsedilir. Bilinmeyene açık, hata yapmaya izin veren ve öngörülemezliği de bir imkan olarak değerlendiren, keşfe dayalı bu sistem, Sennett'in açık kent teorisinin ana eksenini olarak tanımlanabilir. Son olarak yeniden ifade etmek gerekirse, sözü edilen bu eksen; birbiri ile bağdaşmaz görünen farklılıkta çeşitli öğeleri, kendi özgün karakterlerini de koruyacak biçimde içine alabilen ve bu anlamda kompleks yapılar içerisinde anlamın zenginleştiği etik bir yaklaşımın da temsilidir.

5. AURA-İSTANBUL 2018 GÜZ DÖNEMİ ARAŞTIRMA PROJELERİ ÜZERİNDEN TAMAMLANMAMIŞ ŞEHİRCİLİK VE AÇIK KENT SÖYLEMLERİNE İLİŞKİN GÜNCEL BİR İSTANBUL OKUMASI

Tez kapsamında ‘kentsel etik’ kavramı ile ilişkilendirilen ‘tamamlanmamış şehircilik’ ve ‘açık kent’ söylemleri, bu bölümde İstanbul’a yönelik farklı araştırma konuları aracılığı ile yeniden değerlendirilecektir. Bu bağlamda, mimarlık ve şehircilik araştırmalarının eşzamanlı olarak ele alınması gerektiği prensibine dayanan ve İstanbul özelinde kent ve mimarlığa dair yeniden düşünebilmek adına alternatif bir araştırma ortamı sunan, AURA İstanbul’un Güz 2018 dönemi stüdyo çalışmaları, tezin alan araştırması kapsamına alınır. Sinan Logie yürütücülüğünde on beş katılımcı ile gerçekleştirilen bu stüdyo süreci, yazar tarafından tüm dönem boyunca takip edilmiş ve zaman zaman farklı okuma önerileriyle, araştırmacıların burada bahsedilen kavramsal temalarla tanışıklığı sağlanmıştır. Çalışmanın bu bölümü, kentsel etik söylemine paralel olarak, bahsedilen araştırma projeleri aracılığı ile aşağıdaki soruların da cevabını aramaktadır.

1. Kent ve mimarlığa dair tartışmaya konu olan güncel meseleler, hangi kriterler ışığında değerlendirilmelidir?
2. Araştırma konularının çeşitliliğine rağmen, tüm bu farklı bakış açıları bugüne ait ortak bir kentsel söylem altında toplanabilir mi?
3. İstanbul gibi kendi özgün dinamikleri olan, hızla gelişen kentlerde, geleceğe ait bir kent vizyonunun oluşturulmasında bugüne ait tutum ne olmalıdır?
4. ‘Tamamlanmamış şehircilik’ söylemi, yukarıda bahsedilen anlamlarda, bağlayıcı bir yaklaşım -bir kentsel planlama stratejisi- olarak ele alınabilir mi?

Benzer sorular, sadece kapsayıcı kuramsal bir üst başlık oluşturmak için değil, içinde bulunduğumuz zamana ait, bugün için geçerli bir kent ethos’unun (kente dair yaşama biçiminin / varoluş tarzının) nasıl tanımlanması gerektiğini anlamak için de son derece önemlidir. Bu bağlamda mimarlık ve kent etiği, etik kavramının temelindeki ‘ethos’

(zamana özgü yaşama biçimi / varoluş tarzı) ile ilişkilendirilerek, bugüne ait bir kentsel etik çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu bölüme geçmeden önce teze konu olan ‘tamamlanmamış şehircilik’ ve ‘açık kent’ söylemlerinin temel prensiplerine ilişkin kısa bir hatırlatma yapmanın faydalı olacağı düşünülmüştür.

Singapurlu mimar William Lim’in dile getirdiği ‘tamamlanmamış şehircilik’ söylemi, mimarın 2012 yılında yayınlanan aynı isimli kitabı ile ortaya konmuş bir kavramdır. Batı hegemonyasında, Batı’ya ait değerler ve kentsel pratikler üzerinden yapılan bir değerlendirmenin, gelişmekte olan ekonomilere ait kentsel gelişimi anlamakta yeterli olmayacağı; aksine bu yerlerin kendine özgü planlanmamış, enformel yaşam biçimlerinin, Batı’nın giderek tek tipleşen, ayrıştırıcı ve ötekileştirici kentsel pratiklerine alternatif bir bakış açısı sunabileceği iddiasında bulunur. Esas itibarıyla, modern kent plancılığının, sıklıkla eleştirilen ve yukarıdan aşağıya doğru etki eden karar mekanizmalarının aksine; aşağıdan yukarıya doğru gelişen, farklılıkları içine alan ve heterojen kent yaşamına izin veren bir planlama stratejisinin, büyük ölçekli planlama kararlarında da etkin olabileceğini öne sürer.

‘Tamamlanmamış şehircilik’ söylemini açığa çıkaran dört önemli prensipten bahsedilir (Lim, 2012). Bunlardan ilki, farklı jeokültürel kökenlerden gelen uygarlıklara ait, yerel fiziksel ve mekansal altyapıların ve kentsel formların farklı kompleks yapılara sahip olduğunun kabulüdür. Yerel koşulların ortaya koyduğu gerçeklik, evrensel bilgeliğin doğruları aracılığı ile değil, yerel koşulların yarattığı aktüalite içinden okunmalıdır. İkincisi, mekansal ve sosyal adaletin mimarlık ve şehircilik yoluyla temini konusundaki yaşamsal gerekliliğin inanç ve tutkuyla sürdürülmesidir. Üçüncüsü, modern yaşam tarzının bir dayatması olan, tüketim ve popüler kültürün ezici küresel ortaklığına rağmen, küresel kapitalizmin yıkıcı talebine meydan okumak ve dördüncüsü, kentsel ekolojik sürdürülebilirliğin desteklenmesi; ancak sofistike ekolojik ve sürdürülebilir teknolojilerin hayranlık uyandıran uygulamalarının, yalnızca yerel kültür, sosyal ve mekansal unsurlar hakkında daha derin bir bilgi ve anlayışla kabul edilebileceğidir (Lim, 2012). Eleştirel bir kentsel söylem tanımlamayan bu prensiplerin dayandığı üç temel nitelik ise **belirsizlik** (indeterminacy), **uyumsuzluk** (inconsistency) ve **değişebilirlik** (changeability) olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda bahsedilen stratejik söylem, geleceğe dair eylem

olasılıklarını da içine alan, dinamik ve interaktif bir süreç olarak tanımlanır (Lim, 2012).

Yukarıda bahsedilen üç kavramsal nitelik; ‘farklılıkları içine alan, karmaşa ve çelişkiye imkan tanıyan’ bir başka bütünleyici yaklaşımın da temsili kabul edilebilir. O da yerin kendine ait özgün varoluşunun, insanın kendine ait özgün varoluşunu inşa etme sürecindeki belirleyici rolüdür. Bu yaklaşım, Heidegger felsefesinde ikamet etme ve inşa etme eylemleri arasında kurulan eşzamanlı ilişkinin ifadesidir. Yer, kendi özgün nitelikleri ile farklılıklarını ve gerçekliğini ortaya koyamadığı sürece, insanın da imkanların kısıtlı olduğu bir dünyada, kendi özgün varoluşunu gerçekleştirme şansı kalmaz. Dolayısıyla söylem dahilinde bahsedilen prensipler en temelde, Heidegger’in ifade ettiği gibi varoluşun koruyucusu olan yerin merkeze alınması fikridir. Tüm bu düşünsel arka plan içinde, ‘tamamlanmamış şehircilik’ söylemi global bağlamdaki fikirlerin yerel çerçevedeki geçerliliklerini test etme ihtiyacı duyan şüpheli bir tavır içine girer ve bu anlamda, eleştirel bir planlama stratejisi olarak değer kazanır.

‘Tamamlanmamış şehircilik’, bitmemiş olanın yarattığı bir eksiklik duygusunu değil, süregelen oluşun açığa çıkardığı olasılıklar ve dinamizmi ifade eder. Aynı bağlamda William Lim, Richard Sennett tarafından ortaya atılan ‘açık kent’ kavramına da gönderme yapar. 20 yy. sonlarından itibaren, dünyadaki küresel güç dengesinin değişmesi, kentleşme oranındaki artış ve açığa çıkan çevresel ve iklimsel krizler ile Batı’nın modern kent vizyonu da her aşamada tartışmaya açılır. Mevcut kentsel planlama stratejileri, açığa çıktıkları Batı kentlerinde dahi işlerliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Bahsedilen şartlar altında Sennett, ‘açık kent’ olarak adlandırdığı kompleks bir kavram altında, modern kent planlama pratiklerini eleştirel bir yöntemle ele alır ve kaos, şaşırtıcı durumlar ve düzensizliğin gerekliliğini, ‘tamamlanmamış bir kentsel form’ ihtiyacı ile birlikte şiddetle savunur (Lim,2012). “Otoritenin düzensizlik korkusunu kınayarak; süregelen değişiklikleri destekleyen ve yapıların önemli ölçüde değiştirilmesine ve genişletilmesine olanak veren tasarım kurallarının arayışına girer. Kısaca, büyümenin çatışma ve uyumsuzluğu kabul ettiği açık bir sistem tanımlar” (Lim,2012). Dolayısıyla, bahsedilen bu açık sistemin, ‘tamamlanmamış şehircilik’ söyleminin bir başka dile getiriliş biçimi olduğu ifade edilebilir.

‘İnşa Etmek ve İkamet Etmek: Kent için Etik’ adlı kitabında Richard Sennett (2018), ‘açık kent’ kavramını ideal bir kent formu olarak değil; kentin kompleks yapısını açığa çıkartmaya imkan veren, eleştirel tasarım kriterleri bağlamında değerlendirir. Esas

hedeflenen, tasarımın mevcut düzene karşı bir mücadele cephesi oluşturabileceği fikridir. Öngörülemeyen koşulların varlığını yadsıyan, hataya yer vermeyen, rijit ve statik bir sistem, kısaca kapalı bir sistem yerine; keşfe dayalı, lineer olmayan, sonuç yerine sürece odaklanan, deneyimin ve öngörülemeyen bir imkan olarak değerlendirildiği açık bir sistemi savunur. Aynı zamanda, eşzamanlılık, işaretleme, geçirgenlik, tamamlanmamış form ve çoklu-form gibi kavramsal başlıklar altında, bu açık sistemi olanaklı kılacak tasarıma yönelik birtakım formlar belirler. Bu anlamda ‘açık kent’ kavramı, ‘tamamlanmamış şehircilik’ söyleminin kentsel tasarım sürecine ve yöntemine ilişkin bir ifadesi olarak ele alınmış ve AURA İstanbul 2018 Güz dönemi katılımcılarının araştırma konuları, bahsi geçen kavramsal çerçevenin İstanbul’a ait güncel bir okuması haline getirilmiştir.

5.1. İstanbul’un Hafıza Haritası: Hatıradan İbaret Kalan Kent

Araştırmacı: Feyza Sayman

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Bellek, Kolektif Hafıza, İstanbul’un Hafıza Mekanları.*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *‘Hafıza mekanları aracılığı ile kentin lineer olmayan, çok katmanlı yapısını anlayabilmek’, ‘geleceğe dair kentsel projeksiyonlar üretebilmek’.*

“Şehir maddi bir artifakt, insan tarafından yapılmış bir nesne, kesintili biçimde de olsa zamanın izlerini taşıyan şey, bir dizi değerlerin sentezidir. Şehirde var olan her şey hem bireysel hem de kolektiftir” Aldo Rossi.

Bugün kentin sürekli değişim gösteren dinamik yapısını anlamlandırabilmenin yöntemlerinden biri de kente dair bir hafızanın ne olduğu ve nasıl oluştuğu üzerine düşündürmektir. Her dönemin kendine özgü sosyal, ekonomik ve politik arka planı içinde şekillenen kentsel yapı, kendine ait mekansal nitelikleri görünür kılma yolunu seçer ve kendi kentsel mekanını üretir. Bu süreç, çoğunlukla mevcut dokunun çeşitli biçimlerde değiştirilmesi ya da dönüştürülmesi yoluyla olur. Kentsel belleğin oluşumu ve niteliği de tam olarak bu sürecin bir yansımasıdır. Burada mekansal üretimin kentsel belleği, kentsel belleğin de mekansal üretimi etkilediği diyalektik bir ilişkiden söz edebiliriz. İnsanın, içinde yaşadığı kentte yer ve yön duygusunu kaybetmeden, o kentle bağ

kurmasını sağlayacak imgesel referanslara olan ihtiyacı, bireysel ve kolektif hafızanın bir bütünü olarak tanımlayabileceğimiz kentsel bellek kavramı içinde karşılık bulur. İstanbul gibi tarihsel ve kültürel referansları inanılmaz zenginlikteki bir kentin, kentsel bellek üzerinden bir okuması yapıldığında, son yüzyıllık sürecin “*yenilenmelerin, değişimlerin, kabuk değiştirmelerin üst üste bindiği, birbirini eskittiği dönemler silsilesi*” ve “yeni tahayyüllerin tamamlanmadan eskidiği, gelecek ve geçmiş özelemlerinin birbirine karıştığı bir zaman sıkışması çağı” olarak tanımlandığını görürüz (Bilgin, 2010). Bahsedilen bu hızlı değişim süreci, kentsel bellek içinde de birtakım boşluklar yaratmış ve kentin mekansal üretimindeki tarihsel süreklilik sekteye uğramıştır. Bir anlamda, İstanbul’u İstanbul yapan niteliklerin maddi olarak bir karşılığı kalmamış ve İstanbul yalnızca hatıralarda kalan, gerçeklikten uzak zihinsel bir imge haline gelmiştir. Oysa kentsel mekanın üretiminde, mevcut belleğin aktarımı yoluyla sürekliliğin sağlanabilmesi aranılan temel niteliklerden biridir. Bu yalnızca geçmişe yönelik bir birikimin korunması değil, geleceğe ait olasılıkların biçimlendirilmesi için de bir gerekliliktir. Araştırmacı bu noktada, İstanbul’un son yüzyıllık dönemine ait, kentleşme tarihinin kırılma noktalarına konumlanmış mimari yapı, altyapı ve kamusal mekanları ‘hafıza mekanları’ olarak tanımlamış ve farklı bağlamsal temalar çerçevesinde, kavramsal bir haritalama ve kolaj çalışması üreterek, kent hafızasına ilişkin eleştirel bir değerlendirme sunmaya çalışmıştır.

Yukarıda bahsedilen süreç, yalnızca İstanbul’a özgü bir olgu bir değil, modern kent planlama pratiklerinin temel tartışma meselelerinden biridir. Özellikle global kapitalizmin doyumsuz talepleri karşısında, güncel planlama pratiklerindeki yıkıcı etki; imgelerin silinip gitmesiyle birlikte, kaybolanın ne olduğu dahi fark edilmeden, tarihsel görsel hafızanın kaybına neden olmaktadır (Lim, 2012). Kent hafızasındaki bu kopmalar, mekansal düzlemde öncesi ve sonrası ile ilişki kuramayan, kendi içine kapalı, değişim ve dönüşüme imkan vermeyen bir üretimi tarif eder. **Halbuki, hafızanın sürekliliği ancak ‘tamamlanmamış’ bir sürecin varlığı ile ifade edilebilir.** Tamamlanmamış olan, değişen koşulların yarattığı fikir ayrılıkları ve uyumsuzluklara açıktır. Bu bağlamda, Aldo Van Schaik (2012), ‘Tamamlanmamış Şehircilik’ kitabının önsözünde, Aldo Rossi’nin eski anıtların farklı ve öngörülemez kullanımlarla ele geçirilmesi fikrinin -ihlal edilebilir, açık bir çeper önermesi nedeniyle- ‘tamamlanmamış şehircilik’ stratejisinin temel referanslarından biri olarak kabul edilebileceğini söyler. O halde, İstanbul’a ait kentsel belleğin mekansal üretimde

yeniden okunur hale getirilmesi; **farklılıkları içine alan, çelişki ve karmaşaya imkan tanıyan**, açık bir kent olgusunun gerekliliği olarak değerlendirilebilir. Bu, geçmişe ilişkin nostaljik bir duygunun çok ötesinde; aynı zamanda kentin lineer olmayan, çok katmanlı yapısını anlayabilmek için gerekli, bir yeniden inşa etme yöntemidir.

5.2. İstanbul'u Anlamak?

Araştırmacı: Pelin Öztürk

Anahtar Kelimeler: *Kentin Fiziksel ve Sosyal Coğrafyası, 'Mapping Istanbul', Kaos, Dinamizm, Çok Anlamlılık.*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *'Modern kent planlama pratiklerinin yukarıdan aşağıya doğru gelişen, düzen ve kontrol ile karakterize edilen rijit ve hiyerarşik yapısına alternatif bir planlama aracı arayışı', 'Planlanan kent ve yaşanan kent ayrımı', 'Kentin fiziksel ve sosyal yapılarıyla bir bütün olarak ele alınmasının gerekliliği'.*

Süregelen bir değişim ve dönüşümün nesnesi olan kent, tanımlanması ve anlamlandırılması oldukça güç, birtakım kompleks yapıların bütününden oluşur. Kenti anlamak, yalnızca ona ait fiziksel yapının değil; tarihsel, politik, ekonomik ve kültürel bileşenlerden oluşan sosyal yapının da analizini gerekli kılar. Bu anlamda, İstanbul'un hızla değişen kent yaşamını kavrayabilmenin, ancak çok katmanlı bir okuma ile gerçekleştirilebileceği kabul edilmelidir. Benzer kaygılar içerisinde üretilen güncel analizlerin pek çoğu, özellikle kent araştırmacıları tarafından yürütülenler, bahsedilen bu kompleks yapının bir haritalamasını yapmaya çalışırlar. 'Mapping İstanbul' da bu bağlamda, bir kent araştırmacısı olan Murat Güvenç'in koordinatörlüğünde, istatistikler üzerinden oluşturulan ilişkisel haritalar aracılığı ile İstanbul'un fiziksel ve sosyal yapısına ilişkin makro ölçekte bir değerlendirme sunar. 2009 yılında yayımlanan kitap, içeriğinde istatistiki verilerin görselleştirilmeleri ile birlikte; bu verilere bağlı olarak oluşturulan, çeşitli uzmanlara ait araştırma yazıları ve makalelere de yer verir. AURA İstanbul'daki araştırma atölyesi süresince, araştırmacının temel bir referans olarak ele aldığı bu kitap, İstanbul'un kentsel yapısını çözümleyebilmek adına bir başlangıç noktası oluşturmuştur. Burada ilk fark edilen, makro ölçekteki birtakım parçalanmaların, mikro ölçekte bu derece net çizgilerle ifade edilemeyeceği

gerçeğidir. İstanbul'un farklı bölgelerindeki kentsel yapı, sosyal ve fiziksel anlamda, gerçekten bu derece birbirinden ayrıştırılabilir mi? Başka hangi yöntemlerle, bu tür bir okuma daha yakın bir ölçekten gerçekleştirilebilir? Bir mimar ya da kent planıcısının, kenti ele alma yöntemi ne olmalıdır? Bu ve benzeri sorular ışığında, makro ölçekteki ilişkisel haritalarının birbiri üzerine çakıştırılması sonrası, İstanbul'un birbirinden oldukça farklı üç bölgesine (Fatih-Suriçi, Üsküdar-Kısıklı ve Şişli-Bomonti) yürüyüşler düzenlenerek, daha yakın bir okuma yapılmaya çalışılmıştır. Her şeyden önce, bu tür bir okuma, modern kent planlama pratiklerinin yukarıdan aşağıya doğru gelişen, düzen ve kontrol ile karakterize edilen rijit ve hiyerarşik yapısına alternatif bir planlama aracı arayışına karşılık gelmektedir. Bu bağlamda, Richard Sennett'in 'Açık Kent' modeli içinde tanımladığı 'eşzamanlılık' (senkronizasyon), 'işaretleme', 'geçirgenlik' (porozite), 'tamamlanmamış form' ve 'çoklu form' kavramları aracılığı ile İstanbul'un **belirsiz, kararsız ve değişebilir** olan kaotik ve dinamik yapısı, farklı bir gözle yeniden değerlendirilmeye çalışılır.

Araştırmacı öncelikle, İstanbul'un bahsedilen üç bölgesinin kentsel imge analizini, Kevin Lynch'in tanımladığı beş öge (izler, kenarlar, bölgeler, düğüm/odak noktaları, işaret öğeleri) üzerinden değerlendirir; ancak bu analizin kentin yalnızca fiziksel niteliklerini belirlemeye yönelik olduğu bilgisiyle, bu defa Richard Sennett'in açık kenti tanımlayan formları aracılığı ile kente dair kavramsal bir okuma daha yapar. Kentin kompleks yapısının, çok daha kapsayıcı olan birtakım farklı kavramsal bakış açıları içinde anlamlandırılabilceği iddiasında bulunan bu ikinci okuma, kenti hem fiziksel hem de sosyal yapısı itibarıyla yine beş başlık altında analiz etmeye çalışacaktır. Eşzamanlı kullanımlara imkan tanıyan kamusal mekanlar, kapalı sınırlar yerine etkileşimi öne çıkaran gözenekli yapılar, tanımsız alanlara dikkat çekmek için kullanılan basit işaretlemeler, varyasyonu sağlayan tip-formların varlığı (tamamlanmamış formlar) ve son olarak bu tip-formların kentin farklı bölgelerinde, kendi özgün koşullarında bağımsızca gelişme potansiyeli, kentsel bütünün kompleks bir imajını oluşturacaktır (Sennett, 2018). Tezin kuramsal arka planında detaylı olarak ele aldığımız bu kavramlar, araştırmacı tarafından İstanbul'un üç bölgesinde gerçekleştirilen yürüyüşlerle, bireysel deneyimler üzerinden yeniden ele alınmış ve farklı tekniklerin bir arada kullanıldığı kolajlar aracılığı ile görselleştirilmiştir. Çalışmanın amacı, bahsedilen üç farklı bölgeyi birbirinden ayırtan kentsel nitelikleri tanımlamak olmadığı için, okuduğunuz metinde bu tip gözlem sonuçlarına yer

verilmemiştir. Bu araştırma esas olarak, planlanan kent ile yaşanan kent olgularının, kentin fiziksel ve sosyal yapısının bütünlüğü ilişkisi içinde bir değerlendirmesini yapar. Özellikle, tüm yaşam kurgusunun baştan tanımlandığı planlı mekanlara karşıt olarak, kentin planlanmamış alanlarındaki yaşamın canlılığı ve bireysel deneyim olanaklarının zenginliği öne çıkartılır. Dolayısıyla, bugünün İstanbul’unda, planlanan kentin rijit ve hiyerarşik yapısına alternatif olarak; yaşanan kentin dinamik, çok katmanlı ve çok anlamlı kaotik yapısına yönelik farklı bir planlama aracı ihtiyacından söz edilir ve kaçınılmaz olan değişim ve dönüşüm sürecinin, zorla ve dayatmacı bir üslupla değil; farklı yaşam biçimlerini tanıyan ve çeşitliliğe izin veren kapsayıcı bir tutum içinde gerçekleştirilmesi önerisinde bulunulur. Bu aynı zamanda, Sennett’in açık kent etiğini tanımlarken sözünü ettiği, anlamın netliğinden ziyade, anlamın zenginliğini öne çıkaran yaklaşımının bir başka ifadesidir.

5.3. Zaman Bağlamında Kent-Kıyı İlişkisi: İstanbul Boğazı

Araştırmacı: Gaye Karbeyaz

Anahtar Kelimeler: *Kent ve Kıyı İlişkisi; Geçmiş, Bugün ve Gelecekte Kıyı Kullanımı ve Algısı, Doğal Kıyı / Yapay Kıyı, İstanbul Boğazı ve Suyula Temas, Arzu Nesnesi Olarak İstanbul Boğazı.*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *‘Etkileşime imkan vermeyen kapalı formlar etkisindeki kentsel kıyı gelişimine ve kentlinin kıyı ile olan ilişkisinin zayıflamasına karşı alternatif çözüm arayışları’.*

Kent-kıyı ilişkisinin İstanbul Boğazı üzerinden bir okumasını yapan bu çalışmada, kıyı yalnızca fiziki coğrafyanın bir parçası olarak değil; fenomenolojik düzlemde, kent yaşamı ile doğal yaşam arasında şekillenen bir eşik olarak tanımlanmıştır. Bu bakış açısı, kıyının farklı niteliklerine ilişkin zamansal değişimi, kentlinin kıyı algısındaki değişim paralelinde de okumaya imkan verecektir. Sözü edilen bu eşik, İstanbul’un Boğaz ile kurduğu ilişkinin tarihsel ve kültürel katmanlarının da bir yansımasıdır. Böylece İstanbul’a ait kent yaşamı, yine tek bir olgunun -bu araştırma özelinde kıyı olgusunun- değişim ve dönüşümü üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Burada belirleyici olan, bu okumanın mümkün olduğu kadar çok katmanlı hale getirilmesi ve ancak bu yöntemle, kente dair bir sözün söylenebileceğinin yeniden ifade edilmesidir.

Araştırma süreci boyunca, amaca yönelik olarak yalnızca bilimsel araştırma metinleri değil; efsaneler, anılar, romanlar, günlük hayata ilişkin gazete haberleri, resimler ve fotoğraflar gibi pek çok kaynaktan yararlanılmıştır. Dolayısıyla yalnızca nesnel veriler değil, kurgusal ya da deneyime dayalı öznel veriler de araştırmanın konusu haline gelmiştir.

Çalışma İstanbul'un kıyı ile olan ilişkisini farklı etkiler altında inceler. Bu etkiler, deprem ya da iklimsel değişikliklerle suların yükselmesi gibi insan kontrolü dışındaki doğal afetler olabildiği gibi; artan nüfus ve kentleşme oranıyla, kıyı bölgelerin yapılaşmaya açılması ya da dolgu alanları ile genişletilmesi gibi insan merkezli etkiler de olabilmektedir. Kaynağı her ne olursa olsun, tarihsel süreç içerisinde kentlinin kıyıyı kullanma biçimi önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Bu süreç içerisinde sürekliliğini koruyan en belirgin öge ise, İstanbul'un bir liman kenti oluşudur. Uluslararası ulaşım ve ticaret yollarının önemli bir uğrak yeri olan İstanbul limanı, bu niteliğini hemen her dönemde koruyor olmasında rağmen; liman yapılarının kapasitesi ve denizle kurdukları ilişki çoğunlukla sorunlu olmuştur. Limancı Hamdi Bey lakabı ile tanınan Ahmet Hamdi Başar (1897-1971) İstanbul limanını şu cümlelerle tanımlar: "Halbuki liman demek yalnız deniz demek değildir. Bilakis liman karadır ve karalardaki tesisattır. İstanbul bu hususta o kadar geri ve iptidaidir ki; liman olmaktan bile uzaktır. Açık konuşalım İstanbul'da liman yoktur".

İstanbul'un denizle ilişkisi ele alındığında, başrol oyuncusu şüphesiz İstanbul Boğazı'dır. Boğaz, kentin iki yakasını hem birbirine bağlayan hem de ayıran bir ögedir. Bu kente dair fiziksel bir eşik olma durumu, tarihin her döneminde boğazı aşma isteği uyandırmış ve ulaşım meselesi boğaza ilişkin temel meselelerden biri olmuştur. Bahsedilen ulaşım, yalnızca karşılıklı iki kıyı arasındaki ulaşım değil; uluslararası sularda seyahat eden ticaret ve yolcu gemilerinin de Karadeniz ile bağlantısını sağlayan bir ulaşım biçimidir. Hatta bahsedilen bu deniz trafiği o kadar yoğundur ki, araştırmacı, boğazdan geçen deniz taşıtlarını da İstanbul silüetinin bir parçası olarak değerlendirir. Denizcilik dışında, balıkçılık da kıyı kültürünün vazgeçilmezlerindendir ve İstanbul'un süreklilik gösteren kentsel pratiklerinden biri olmakla beraber, etkinliği oldukça azalmıştır. Diğer taraftan, kentlinin denizle doğrudan ilişki kurabildiği plajlar ve deniz hamamları da İstanbul'da deniz kültürünün önemli birer ögesi olmasına rağmen; artan nüfus, değişen demografik yapı ve kıyıda oluşturulan dolgu alanları nedeniyle, bu ilişki de bir hayli zayıflatılmış ve boğaz, artık daha çok uzaktan bakılan

bir arzu nesnesi konumuna getirilmiştir. Son olarak, geleceğe yönelik bir projeksiyonda, yakın zamanda gerçekleşmesi beklenen İstanbul depremi ya da yapılması planlanan Kanal İstanbul projeleri bağlamında, İstanbul'un kıyı hattı ve İstanbullunun kıyı ile olan ilişkisinin yine önemli ölçüde değişikliğe uğrayacağı söylenebilir. Kritik olan bu sürecin belirsiz ve öngörülemeyen niteliğidir.

Yukarıdaki paragraflarda, İstanbul'un kıyı ile olan ilişkisi çok farklı bakış açıları içerisinden kısaca özetlenmeye çalışılmıştır. Araştırmacının, konuyu farklı başlıklar altında, daha detaylı olarak incelediği çalışmada, bu ilişki biçimlerinin her biri, yazınsal metinleri desteleyecek biçimde özgün kolajlarla desteklenmiştir. Bu kolajlar geçmiş ve bugüne ait yaşam biçimlerini tanımlayan birer belgeleme yöntemi olmalarının yanı sıra, geleceğe dönük projeksiyonları da kapsayan eleştirel bir bakış açısının temsilidirler. Sonuç olarak, çalışma 'Tamamlanmamış şehircilik' stratejisi bakımından değerlendirildiğinde, kente dair tek bir olgunun dahi ne kadar farklı katmanlarla ilişkilendirilebileceği; dolayısıyla, bütün ve tamamlanmış bir form içinde bu olguların tanımlanmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Esasen kentlinin kıyı ile olan ilişkisinin zayıflaması da etkileşime imkan vermeyen kapalı formların hakim olduğu bir planlama anlayışının sonucudur. O halde, kentin kıyı ile olan ilişkisini yeniden güçlendirmek, bir anlamda etkileşime imkan veren açık formların tasarlanması ile mümkün olabilecektir.

5.4. Yok Olmakta Olan Yeniköy

Araştırmacı: Hatice Kübra Baştuğ

Anahtar Kelimeler: *Kent ve Kırsal İlişkisi, Kentsel Saçaklanma, İstanbul 3. Havalimanı Bölgesindeki Yeniköy'e Ait Güncel Belgelemeler, Çocuklarından Gözünden Yeniköy.*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *'Kentsel büyüme sürecinde katılımcı ve etkileşimli bir planlama stratejisine ihtiyaç duyulması'.*

Kentleşme olgusuyla birlikte, ekonomik faaliyetlerin tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne kayması ve kırsal nüfusunun zamanla yoğunlaşarak kent kimliği kazanması süreci, her zaman olağan bir seyir içinde ve öngörülebilir şartlar etkisinde

gerçekleşmez. Kimi zaman, çeşitli politik-ekonomik karar mekanizmaları etkisinde, çok daha hızlı gerçekleşen bu dönüşümün tespiti oldukça güç hale gelebilmektedir. Özellikle ‘kentsel saçaklanma’ kavramı altında ele aldığımız, kent çeperlerinde yer alan kırsal nitelikli alanların kentsel alana dahil edilme süreci, bahsedilen bu hızlı değişimin sıklıkla konusu haline gelir. Bu bağlamda araştırmacı, İstanbul’un son yıllarda üzerinde en çok tartışılan mega projelerinden, 3. Havalimanı projesi etkisinde kalan Arnavutköy bölgesini ele alır ve özel konumu dolayısıyla daha da kritik bulunduğu Yeniköy örneği üzerinden, bahsedilen kırsal alanın kentleşme sürecine ilişkin güncel bir belgelendirme çalışması yapar. Havalimanı projesine sınır komşusu olan bu sahil köyünü araştırılmaya değer kılan en önemli unsur ise, bulunduğu alanın proje kapsamında özel bir yat limanı olarak işlevlendirilmesi ve dolayısıyla kısa bir süre sonra, bu bölgedeki varlığını dahi sürdürmeyecek olmasıdır. Ayrıca uygulanması halinde, Kanal İstanbul projesinin etki alanında kalacak olan bölge, metro hattı projeksiyonunun da bir parçası durumundadır. 1920’li yıllarda mübadele sonrası kurulan bir göçmen köyü olan Yeniköy’ün, yüz sene sonraki yeniden göçünü konu edinen bu araştırma, mevcut durumu belgeleme çalışmalarının yanı sıra; bu değişimi olağan bir süreç olarak kabullenen çocukların gözünden, kentleşme olgusuna yönelik de farklı bir değerlendirme sunmaya çalışacaktır.

Çocukların yaşadıkları köyü nasıl tanımladıklarına yönelik sorularına verilen cevaplar ve yaşadıkları köyü tasvir ettikleri resimler (bunlar bilişsel haritalar olarak adlandırılabilir) aracılığı ile onların gözünden bahsedilen bu değişimin etkisi oldukça net okunabilmektedir. Araştırmacı, sonuçları metin içerisinde politik, ekonomik, sosyolojik ve ekolojik boyutlar olmak üzere farklı başlıklar altında incelemiştir. Bu noktada, en belirgin dönüşüm etkisinin ekolojik boyutta olduğu söylenebilir. Çocuklardan biri köydeki değişim ile düşüncelerini şu şekilde ifade eder: *“Köyümüzde yaşam orta seviyeye geldi. Çünkü havalimanı yapılmaya başladığında çok bir fark etmemişti. Ama iki yıl filan geçtikten sonra hayvanlar artık çok fazla yaşayamaz hale geldi. Havalimanlarından gelen tozlar bitkilerin zarar görmesine sebep oldu. Tatları, görünüşleri değişti. Hayvanlar için yeşillik azaldı. Her tarafta yeşillik vardı ve hayvanlar rahatlıkla yeşillik yiyebiliyorlardı. Ama şimdi ağaçlar bitkiler azaldıktan sonra hayvanların beslenmesi zorlandı. Artık bir sebze veya meyveyi aldığımızda üstlerinde baya bir toz var. Hayvanlar, bitkiler, insanlar tozlardan baya zor durumda kaldılar”*. On dört yaşındaki bir başka çocuk ise köyü şöyle tarif eder: *“Köyümüzde*

yaşam ne iyi ne kötü, kötü olmasının sebebi havalimanı yüzünden. Binlerce ağaç katledildi. Nefes almamız zorlaştı. Bununla da kalmayıp köyümüze bir sürü yabancı geldi. Bu köyün güzel yanı da okulumuzun, havaalanımızın ve okulumuzun manzarası benim için çok önemli, özel ve güzel şeyler. Köyümüzde yaşam eskisine göre biraz daha iyi ama düünden bugüne köyde kötü giden şeyler var. Ağaçların yok olması, yabancılardan gelmesi, kanal geçebilir vb. gibi". Kent planlamacı olan araştırmacının, çocuklara yönlendirdiği sorulara aldığı bu ve benzeri cevapları, kendi gözlem ve araştırmaları ile birlikte değerlendirdiği bu çalışmanın amacı, kentleşme süreciyle ilgili üst ölçekte verilen kararların; bu değişimi doğrudan tecrübe edenlerin, özellikle de bugün içinde yaşadıkları durumu ve geleceğe yönelik öngörü ve beklentilerini oldukça saf bir biçimde dile getiren çocukların gözünden anlamaya çalışmaktır. Sonuç olarak açığa çıkan en önemli değerlendirme ise, kentsel büyüme sürecinde, bir çocuğun dahi söz söylemesine olanak tanıyan, katılımcı ve etkileşimli bir planlama stratejisine duyulan ihtiyacın yeniden hatırlatılmasıdır.

5.5. Kentsel Bir Eşik Olarak Kadıköy Pasajları

Araştırmacı: Gülsen Şenol

Anahtar Kelimeler: *Eşik Kavramı, Kente Dair Zihinsel ve Fiziksel Eşikler, Heterotopya, Geçirgenlik (Porozite), Muğlaklık, Kadıköy Pasajları.*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *'Kentsel eşiklerin; eşzamanlılık ve geçirgenlik nitelikleri ile, farklılıkların bir arada yaşamasına imkan veren bir toplumsal uzlaşma modeli olarak tanımlanması'.*

"İnsanlar mekanı yalnızca tecrübe etmez, aynı zamanda onun aracılığıyla düşünür ve hayal kurarlar. Dolayısıyla mekan yalnızca halihazırdaki toplumsal dünyayı değil, eylem esinleyebilen ve kolektif düşleri ifade edebilen başka mümkün toplumsal dünyaları da şekillendirir" Stavros Stavrides.

Araştırmacının, eşik kavramı üzerine yaptığı okumalarla başlayan çalışma; **eşzamanlılık** ve **geçirgenlik** gibi niteliklerin baskın olduğu, farklı olasılıkları barındıran ve öteki ile iletişim kurmayı imkanı kılın, zengin ve dinamik bir deneyim alanı olarak eşik mekanların potansiyellerini araştırır. İçerisi ve dışı arasında yer

alan bir karşılaşma mekanı olarak da tanımlanabilen bu alanlar, yalnızca fiziksel anlamda bir temas alanı değil, zihinsel düzlemde de karşıt kavramlar arasındaki sınırların muğlaklaştığı bir ara yüz oluştururlar. Eşiğin en güçlü yanı, bu karşılaşmalara imkan veren yapısı ile iç ve dış arasındaki akışın sürekliliğidir.

Modern kent planlamasında, kapalı sınırların baskın karakteri etkisinde, birbirinden tamamen izole edilmiş kent parçaları arasındaki etkileşimin azalması hem kişinin bireysel yaşam deneyimini sıradanlaştırır hem de farklı olana tahammülün giderek azaldığı bu zeminde toplumsal uzlaşmayı imkansız kılar (Sennett, 2018). O halde gözenekli ve geçirgen bir yapı, Stavrides'in ifadesiyle, başka mümkün toplumsal dünyalara da kapı aralayabilecektir. İdeolojik anlamda bu tür bir arka planı olan 'eşik' kavramının, mevcut kent dokusu içindeki karşılıkları nelerdir konusunda çalışmasını derinleştiren araştırmacı, pasaj yapılarının eşik mekanlar olarak tanımlanabileceği bilgisini, pek çok kuramsal okuma ile destekler. (Benjamin'in pasajları bir kent, kendi başına bir dünya ve flanörün evi olarak tanımlaması, Foucault'nun 'heterotopya' kavramı, Geist'in pasaj illüzyonu vb.) Araştırmacının aynı zamanda kendi yaşadığı semt olan Moda'da yer alan, özellikle her gün önünden geçilmesine rağmen kolaylıkla fark edilmeyen küçük pasaj yapıları, bu araştırmaya ait alan çalışmasının konusu haline getirilmiştir. Pasaj-eşik ilişkisi bağlamında ise, bahsedilen bu yapıların tekrar eden örüntüleri üzerindeki incelemeler ile, kentsel bir eşik olarak Kadıköy pasajlarının 'kent içindeki kent' olma karakteri irdelenir.

Alan araştırmasının en ilgi çekici tespiti, pasajların üzerinde yer aldıkları cadde ya da sokaklardaki mevcut akışın zamansal ve mekansal sürekliliğini sağlamaktan çok, genel itibarıyla dışarıya ait baskın karakterin, kimi zaman karşıtı olabilecek kadar farklı bir tutum sergilemeleridir. Dışarıda akış ne kadar hızlıysa, pasajda bu akış o kadar yavaş olabilmektedir. Kendine ait bir ritmi olan bu mekanların, bir karşılaşma mekanı olabilmelerinin temelinde, işte bu karşılaşmalara ve etkileşime imkan veren işleyiş yer alır. Birbirinden bütünüyle farklı mekanların (kitapçı, berber, çilingir, çay ocağı, mobilyacı, avukatlık bürosu, tiyatro salonu vb.) yan yana gelişi ve bir diğerine dönüşebilme potansiyeli, öteki olarak tanımlamadan da farklı olanla bir araya gelebilme imkanındır. Burada açığa çıkan deneyimin zenginliği, modern kent yaşamında bireyin ihtiyaç duyduğu farklılıkları içine alan, heterojen, belirsiz, uyumsuz ve değişebilir bir kent olgusunun yansıması olarak okunabilir. Bu haliyle pasajlar birer kent içinde kent kurgusu barındırırlar. Bahsedilen bu kent ise, eşzamanlı eylemlerin

yan yana oluşu ve kendi sınırlarını korurken dışarı ile olan ilişkisini sürdürebilme yetisi ile ‘açık kent’ olgusuna ait bir ‘tamamlanmamış form’ modeli olarak da tanımlanabilir.

5.6. Kentsel Boşluğun Yeniden Üretimi

Araştırmacı: Kerim Yüksek

Anahtar Kelimeler: *Kapitalist Toplumda Mekan Üretimi, Algılanan Boşluk / Tasarlanan Boşluk / Yaşanan Boşluk.*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *‘Mekanın meta olarak değil, insanlar arasında kurulan ilişkilerin yoğunluğu ve üretilen yeni deneyimler ve değerler üzerinden anlam kazanması gerekliliği’.*

“Dünyayı değiştirmek için, mekanı değiştirmek gerekir” H. Lefebvre.

Mekanın üretim süreçleri ile olan ilişkisini Lefebvre; algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekan olarak adlandırdığı ve birbirinden ayrılmaz kabul ettiği üç temel durum üzerinden açıklar. Sırasıyla mekanın fiziksel, zihinsel (mekanla ilgili soyutlamalar, temsiller) ve toplumsal niteliklerini tarif eden bu üçlü ayrım, ancak bir bütün olarak değerlendirildiğinde mekanın üretim ilişkileri tanımlı hale gelir. Lefebvre’nin üçlü diyalektik süreç olarak adlandırdığı bu süreç içinde mekan, bir toplumsal üretimdir ve bu üretimin hem sonucu hem de ön koşuludur. Marksist söyleme dayanan bu yaklaşımla, mekanın içsel dinamiklerindeki kapitalist toplumsal süreçlerin açığa çıkarılması hedeflenir. Söylem temelinde, toplumsal üretim pratikleriyle bağlantıları içinde, mekansal pratikler (algılanan mekan), mekan temsilleri (tasarlanan mekan) ve temsil mekanları (yaşanan mekan), toplumsal üretimin bütününe kucaklayacak şekilde bağlantılı hale getirilmiştir (Avar, 2009).

Kapitalist toplumda, mekanın üretimi diğer metaların üretimine benzer, mekan artık bir metadır. Bu bağlamda mekan üretiminin çelişkili yapısı, üretime dahil olan bütün karmaşık ve algılanması güç süreçlere ait kodlarının çözülmesi ile mümkün olur (Avar, 2009). Diğer bir ifadeyle, mekanın sayısallaştırılması ile metalaştırılması yan yanadır. Dolayısıyla soyut mekan, kapitalist toplumun baskın mekanıdır, çünkü içsel olarak *“üretim ilişkilerine ve bu ilişkilerin zorunlu kıldığı düzene ve bağlı olarak da bilgiye,*

işaretlere, kodlara ve 'karşıt' ilkelere bağlıdır". Kapitalizmde mekan üretimi, başka metalarda olduğu gibi, "yeniden üretilebilir ve tekrarlanabilir olma" niteliği esas alınarak tanımlanır. Bu süreç, "indirgeme, işlevlerin ayrılması ve yerleştirilmesi, hiyerarşi ve ayırım ve bazen de estetikleştirme aracılığıyla" gerçekleşir. Bir anlamda ideolojik ve baskıcı bir karakterin hakim olduğu bu süreç, ancak gündeliğin, yaşanan deneyimin, praksisin baş kaldırışıyla alt edilebilir (Lefebvre, 1991; Avar, 2009).

Araştırmacı yukarıda bahsedilen kuramsal arka plan çerçevesinde, kentsel yapı içerisindeki boşlukları ele alır ve bir meta haline dönüştürülmeden önce, bu boşlukların potansiyellerinin neler olabileceği üzerine fikir yürütür. Burada temel çıkış noktası, boşluğu karşıtı olan doluluk kavramı üzerinden tanımlamak ve görünmeyeni görünür kılma yoluyla, kentsel boşluk ihtiyacına dair bir farkındalık yaratmaktır. Bu aynı zamanda, kapitalist sistemin soyut mekan üretimine eleştirel bir tavır olarak, kentsel boşluğun yeniden üretilmesi anlamına gelir. Alan çalışması olarak, Yenikapı dolgu alanından Süleymaniye camii'ne uzanan bir hat üzerinde çalışılmış; kimi hiç planlanmamış kimi ise işlevini yitirmiş, kullanım dışı alanların yeniden kent yaşamına dahil edilmesi amaçlanmıştır. Sürece ilişkin temel prensip, bu boşlukların mutlak bir fonksiyon ile tanımlanmadan kurgulanması ve tasarlanan birer temsil mekanı olmak yerine, yaşanan deneyim mekanlarına dönüştürülmesidir. Sahada devam eden altyapı faaliyetleri dolayısıyla çeşitli noktalarda karşılaşılan beton borular (künkler), o alana ait birer buluntu nesne olarak kabul edilerek, bahsedilen boşluklarda farklı kompozisyonlar halinde bir araya getirilmişlerdir. Kimi zaman o alanda daha önceden var olduğu bilinen bir parkın yeniden yorumlanması; kimi zaman beton boruların alana istiflenmesi ve bu borulara ait boşluklar üzerinden boşluk hissinin yeniden deneyimlenmesi; kimi zaman ise yalnızca bir seyir noktası oluşturmak adına, bakış yönünün borularla tanımlandığı geçici nitelikte uygulamalarla, kentsel boşluğun hem bir ihtiyaç hem de bir olanak olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Böylece, modern kent yaşamı içinde, tanımsız kalmış alanların da kent deneyiminin bir parçası olduğu vurgulanmış ve bu alanların yaşamın içinde kendiliğinden olana -düzen ve hiyerarşinin dışında kalana- imkan tanımları dolayısıyla sahip oldukları potansiyellerin altı çizilmiştir. Bu anlamda kentsel boşluk, kente dair **belirsiz, uyumsuz ve değişebilir** niteliklerin gündelik yaşamda karşılık bulduğu aralıklardır. Kentsel boşluğa müdahalenin amacı ise, mekanın meta olarak değil, insanlar arasında kurulan

ilişkilerin yoğunluğu ve üretilen yeni deneyimler ve değerler üzerinden anlam kazanması olmalıdır.

5.7. İstanbul'da Müphem Alanların İzini Sürmek

Araştırmacı: Hilal Kaynar

Anahtar Kelimeler: *'Terrain Vague' / Müphem Alan Kavramı (Ignasi de Sola-Morales), 'İşlevsizliğin İşlevi', Stalker (Andrei Tarkovsky), Müphem Alan His Haritası.*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *'Belirsizlik kavramı temelinde, müphem alanların kendilerine has niteliklerinin korunarak, alışıldık kent deneyiminin dışında bir deneyim vaat etmesi', 'Tasarlanmamış olanın özgürleştirici niteliği'.*

Kentsel mekanın üretim ve tüketim süreçlerinde yaşanan hızlı değişim ve dönüşümler, bir taraftan yeni kentsel mekan kurguları ortaya çıkarırken, diğer taraftan işlevselliğini yitiren, kullanım dışı alanlar yaratmaktadır. Eşzamanlı olarak devam eden bu gelişim ve bozulmanın doğal sonucu olarak da kentte tanımsız kaldığı düşünülen birtakım alanlar açığa çıkar. Bir önceki çalışmada, 'kentsel boşluk' kavramı altında incelenen bu alanlara ait bir başka okuma, bu araştırmada 'müphem alan' kavramı aracılığı ile tekrar yapılacaktır. Ignasi de Sola-Morales tarafından ortaya konan 'terrain vague / müphem alan' kavramı, güncel durumda kullanım dışı kalmış, çoğunlukla terk edilmiş, kent içindeki atıl alanların ölü ya da yitik değil; aksine sahip oldukları potansiyeller dolayısıyla özgürleştirici bir karakter taşıdığını ifade eder. *"Alternatif, bireysel, yapılandırılmamış faaliyetler ve bağlantılar ile dolu"* (Morales, 1996; Kullmann, 2014) bir mekan kurgusuna sahne olabilecek bu tür alanlara yaklaşım, postmodern kent kuramının açıklık nosyonunu ve kendinde var olan imkanları (potansiyelleri) sürdürmeye yönelik tutumunu yansıtır. Burada Lynch'in kararsız ve biçimlenebilir, esnek formlar aracılığı ile farklı eylemlere adapte olabilecek 'açık mekan' (open space) kavramına referans verilmesi söz konusu ise de bu yaklaşımın 'erişilebilirlik ve kullanım' kriterlerine meyilli tutumuna şüpheyile yaklaşılır. Morales için müphem alanların varsayılan potansiyeli, güncel kullanım ve etkinliklerin yokluğu ile özgürlük hissi ve ileriki olasılıkların beklentisi arasındaki etkileşimdedir (Kullmann, 2014).

Foucault'nun heterotopya kavramı ile düşünürsek, müphem alanlar kentin içinde, ancak *“kentin efektif dolaşımlarının ve üretken yapılarının dışındadır”*. Bu durum, esas olarak müphem alanlara nasıl yaklaşılması gerektiği konusundaki ikilemin de kaynağıdır. Bir tarafta, bu alanları mevcut haliyle korumayı öneren sanatın, diğer tarafta ‘sınır, düzen ve form’ baskısı ile otoritenin ve soyut aklın temsili haline gelen mimarlığın etkisinde Morales, terk edilmiş alanlara ilişkin, bu alanların -tıpkı kent içindeki belirsiz yeşil alanlar gibi- serbest ve açık mekanlar olarak yaşamlarını sürdürecekleri yeni bir ‘peyzaj’ yaklaşımı önerisinde bulunur (Kullmann, 2014).

Araştırmanın bundan sonraki bölümü, İstanbul’da bahsedilen belirsiz nitelikteki alanların keşfi ve bu alanlara yaklaşımın nasıl olması gerektiğine ilişkindir. Burada araştırmacının izlediği yöntem, Andrei Tarkovsky’nin 1979 tarihli *Stalker* (İz Sürücü) filminin kavramsal alt metni aracılığı ile İstanbul’da seçilen bazı müphem alanların (Yedikule Gazhanesi ve çevresi, Silivrikapı Sur Dibi, Boğaziçi Köprüsü Ortaköy Ayağı Altı ve Paşalimanı Un Fabrikası), bireyin kent deneyimindeki etkisini analiz etmektir. Bilinmeyen bir zaman ve bilinmeyen bir yerde geçen filme konu olan ‘Bölge’; tanımsız olmasına rağmen sıra dışı ve merak uyandıran karakteriyle müphem alan nitelikleri taşır. Bir bilim adamı ve ilhamını kaybetmiş bir yazarın, iz sürücünün (stalker) rehberliğinde keşfe çıktığı Bölge, geçmişte tanık olduğu yaşanmışlıklara dair çeşitli izler taşır ve Bölge’yi ziyaret edenler, bu izler aracılığı ile kendi hikayelerini üreterek, aynı anda o alanın kendilerine ait anlamlarını keşfederler. Böylece başlangıçta tanımsız olan Bölge, zamanla her bir ziyaretçi için farklı kimlikler kazanır. Öznenin tanıdıklık hissini kaybettiği ve endişeye kapıldığı ‘tekinsiz’ bir alanın, beraberinde getirdiği tedirginlik, korku, heyecan, merak, arzu ve umut gibi hisler aracılığı ile yaşattığı deneyim zenginliği; o alanın herhangi bir fonksiyon ile tanımlanmadan da kişinin kentsel deneyim hissini arttırabileceğini kanıtlar. Araştırmacı burada, müphem alanların kendilerine has niteliklerinin korunarak, alışıldık kent deneyiminin dışında bir deneyim vaat eder ve tasarlanmamış olanın özgürleştirici niteliğine vurgu yapar. Bir anlamda, böyle bir okuma ile müphem alanlar, ‘tamamlanmamış şehirciliğin’ temel niteliklerinden olan ‘belirsizlik’ kavramının kent içindeki somut karşılıkları olarak yorumlanabilirler.

5.8. Kent Toprağına İnsanmerkezci Bakışın Eleştirisi

Araştırmacı: Bedirhan Koç

Anahtar Kelimeler: *‘Kent ve Toprak İlişkisi, Toprağın Mühürlenmesi, Toprak Etiği (Land Ethic, Aldo Leopold), Biyoçeşitlilik, ‘The Third Landscape’.*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *‘Kentsel tasarımın insanmerkezci bakıştan çevremerkezci bakışa evrilmesi sürecinde, güncel planlama stratejilerinin bir parçası olarak kendiliğinden olana imkan tanıma’.*

‘Kentsel boşluk’ ve ‘müphem alan’ gibi kavramlarla ilişkili olarak okunabilecek bir başka mesele de kentin toprakla kurduğu ilişkidir. Artan nüfus ve yapılaşma oranı ile birlikte, kentin doğal çevre ile olan ilişkisi, antroposen çağın genel karakteri olan, insanın doğa üzerinde hakimiyet kurma ideolojisinin yoğun biçimde etkisinde kalmıştır. Bir tarafta, toprak yüzeyinin beton, asfalt gibi malzemelerle örtülmesi ve ekosistem dengesini sekteye uğratabilecek biçimde geçirimsiz hale getirilmesi olarak tanımlanan ‘toprağın mühürlenmesi’ problemi; diğer tarafta yeşil alanlar, parklar gibi doğal olduğu ileri sürülen kent parçalarının dahi, tamamen insan kontrolünde, tasarlanmış alanlar olması, bu insanmerkezci bakışın yansımalarıdır. Bugün, geri döndürülemeyecek boyutlara ulaştığı iddia edilen çevresel ve iklimsel krizler etkisinde, kentin doğa ile kurduğu ilişkiyi yeni bir bakış açısı ile almak, alternatif bir yaklaşımdan ziyade bir zorunluluk haline gelmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mimarlık ve kentsel planlamanın gündeminde olan ekolojik ve sürdürülebilir tasarım ilkeleri, genel olarak doğal kaynakların en verimli şekilde kullanılması prensibine dayanmakta, ancak gelecek nesiller için mevcut kaynakların her koşulda tükenmekte olduğu olgusunu göz ardı etmektedir. Özellikle geçtiğimiz yüzyıl başında 1.6 milyar olan dünya nüfusunun, 2050 yılında 9 milyara ulaşması beklendiğinden, yalnızca korumacı bir anlayışla sürdürülebilirliğin söz konusu olamayacağı açıktır. Bu noktada, kaynakların yenilenmesi prensibine dayanan ve insan-doğa ilişkisini simbiyotik ilişki (karşılıklı yarara dayalı, tamamlayıcı ilişki) üzerinden kuran, yenileyici (rejeneratif) tasarım ilkeleri gündeme gelir. Yenileyici tasarımın temel yaklaşımı, insanın doğa üzerindeki hakim pozisyonu yerine, doğada her türlü canlılığın en az insan kadar yaşam hakkına sahip olduğunun kabulüdür. Çevresel etik

konusunun etkili düşünürlerinden Aldo Leopold (1887-1948) tarafından ortaya konan ‘toprak etiği’ kavramı, bu tür bir bakış açısının düşünsel arka planını oluşturmaktadır. İnsanı biyotik topluluğun sade bir üyesi olarak tanımlayan bu yaklaşımda toprak, onu oluşturan bütün öğeleriyle -insanları, kara ve su parçaları, bitki ve hayvanlarıyla- tek bir topluluk olarak değerlendirilir ve bu topluluk içindeki her bir parçanın, bütünün dengesinde önemli bir rolü bulunur. Etik kavramının insanlar arası ilişkiden insan-doğa ilişkisine genişletildiği bir düzlemde, bahsedilen biyotik topluluğun bütünlük ve dengesini korumaya yönelik eylemlerde bulunulması ise toprak etiğinin temel prensiplerinden biridir.

Yukarıda bahsedilen çevremerkezci bakış etkisinde, kent ve biyotik topluluğu temsil eden toprak arasındaki ilişki tekrar değerlendirildiğinde, kentte doğayı temsil ettiği düşünülen park alanlarının dahi, insan tarafından belirlenen normlar altında kontrollü bir biçimde üretilen, sterilize edilmiş ve hegemonik mekanlar olduğu; doğal olanın ise kentsel planlama uygulamalarının dışında kalan ve kentin işlevselliğine katılamadığı için terk edilmiş izlenimi veren, atıl durumdaki alanlar olduğu görülür. Araştırmacı, bir önceki bölümde ‘müphem alan’ olarak ele alınan ve kentsel literatürde tanımsız olarak nitelendirilen bu alanların, insanmerkezci bakışa alternatif bir tutumun temsili olabileceklerini iddia eder. Fransız peyzaj mimarı, Gilles Clement’in ‘The Third Landscape’ (Üçüncü Peyzaj) manifestosu (2003) temelinde, kent içerisinde kendiliğinden oluşmuş peyzaj alanlarının sahip olduğu biyolojik çeşitliliğinin, bir imkan olarak ele alınabileceğini ve kent-toprak ilişkisinde, biyotik topluluğun bütünlüğüne yönelik bir tavır olarak değerlendirilebileceğini söyler. Şunu belirtmek gerekir ki, burada insan müdahalesini tümüyle yok sayan bir tutumdan bahsedilmez. Amaç doğal hayatın da kent yaşamının bir parçası olması gerektiğinin hatırlatılması ve kentte insan müdahalesinin sınırlandırıldığı, kendiliğinden gelişen alanlara da ihtiyaç olduğunun altını çizmektir. Böylece, kentsel tasarımın insanmerkezci bakıştan çevremerkezci bakışa evrilmesi sürecinde, kendiliğinden olana imkan tanıma ilkesi de güncel planlama stratejilerinin bir parçası haline gelir.

5.9. Kentsel Tarım: Yedikule Bostanları

Araştırmacı: Fatma Betül Güreş

Anahtar Kelimeler: *İstanbul Bostanları Üzerine Okumalar, Yedikule Bostanı, Kentsel Tarım (Urban Farming), Üreten Kent, Müştereklik, Sosyalleşme.*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *'Küresel kapitalizmin yıkıcı taleplerine meydan okuma ve kentsel ekolojik sürdürülebilirliğin desteklenmesi'.*

Sosyo-ekolojik açıdan kente dair tartışılması gereken güncel meselelerden biri de kentsel tarım olgusudur. Her ne kadar, çevremerkezci bakış açısından tarım alanları, insan kontrolündeki alanlar olduğu için doğal yapının dışında değerlendirilse de artan nüfus yoğunluğu ile birlikte kentin kendini besleyebilir olma niteliği, yenileyici (rejeneratif) tasarım ilkelerinin bir parçası olmak durumundadır. Endüstrileşme ile birlikte gelen seri üretim mekanizması, besinlerimizi elde etme ve tüketme biçimlerimizi de değiştirmiş, buna bağlı olarak, geleneksel tarım ve gıda üretim biçimlerine ilişkin beceri ve alışkanlıklarımız kentsel ortamdaki geçerliliğini yitirmiştir. Diğer taraftan endüstriyel üretim süreci; aşırı tüketim, düşük kalite, yüksek israf ve üretici firmalara aşırı bağımlılık gibi problemleri de beraberinde getirmiştir. Araştırmacı bu noktada, İstanbul'un kentsel tarım geleneğine ilişkin okumalar yaparak, bu geleneğin bugünün şartlarında hem kaynakların yenilenmesi prensibine dayanan rejeneratif ilkeler bağlamında, hem de birlikte üretim prensibine dayanan sosyal bir süreç olarak, kentsel müşterekler bağlamında bir değerlendirmesini yapar. Araştırmanın temel amacı ise, tüketim odaklı kent kültürünün, üreten kent modeline dönüştürülebilme çabasının gerekçelerini ortaya koyabilmektir.

Kentsel tarım alanları olarak, İstanbul özelinde 1500 yıllık bir kent geleneğine sahip bostanların, bilinen ve halen korunup, yaşatılmasına çalışılan en eski örneklerinden biri Yedikule Bostanlarıdır. Bizans döneminden bugüne kadar canlılığını sürdüren ve UNESCO tarafından maddi olmayan kültürel miraslar kategorisinde değerlendirilen bu alan, sıklıkla kentsel yoğunlaşmaya yönelik, rant odaklı imar planlama çalışmalarının nesnesi durumuna getirilmiştir. Kültürel miras olarak kabulünden sonra dahi, bu defa tarım alanı niteliklerinin koruması yerine, kentsel bir park alanı olarak planlanması önerisinde bulunulur. Bu durum karşısında, çoğunlukla aktivistlerin

abalarıyla, bölgenin tarihsel, sosyo-kültürel ve ekonomik değerlerindeki bozulmalar gündeme getirilmiş ve alana yönelik, mevcut karakterinin dışında herhangi bir müdahalenin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Güncel durumda, her ne kadar bu tür müdahaleler engellenmiş gibi görünse de alanın tarımsal niteliğine ilişkin herhangi bir yenileyici veya iyileştirici öneri sunulmamaktadır. Araştırmacı bu bağlamda, *“doğal ekosistemlerin çeşitliliğine, istikrarına ve esnekliğine sahip, tarımsal olarak üretken ekosistemlerin bilinçli tasarımı ve bakımlarının sağlanması”* (Mollison, 1988) olarak tanımlanan permakültür ilkelerine dayandırılan, yeni bir kentsel tarım alanı önerisinde bulunur. Kalıcı tarım anlamına gelen permakültür (permanent culture), *“doğal sistemlerin gözlemine, geleneksel tarım yöntemlerinin içerdiği erdeme ve modern, bilimsel, teknolojik bilgiye dayanan, doğaya aykırı olmaktan ziyade onunla birlikte çalışan bütünsel bir tasarım modelidir. Amacı ise, sürdürülebilir insan yerleşimleri oluşturmak, bir başka deyişle kendi ihtiyaçlarını karşılayan, çevresini smrmeyen ve kirletmeyen, uzun vadeli, ekolojik anlamda sağlıklı ve ekonomik olarak da uygulanabilir sistemler yaratmaktır”* (Mollison, 1988).

Bu bağlamda araştırmacı, Yedikule Bostanlarının, yalnızca kentin besin ihtiyaını sağlamak adına değil; kentlinin tarımsal faaliyetlere katılımcı olabildiği ve ekolojik besin üretim süreçlerine ilişkin bilgilendirilebildiği sosyal bir platform olarak tasarlanması önerisinde bulunur. Burada ‘reten kent’ metaforu, besin üretiminden çok, insanlar arası sosyal ilişkilerin üretilmesi anlamında kullanılmaktadır. Yedikule Bostanlarına ait bu öneri, bir taraftan tarihi ve kültürel mirasımız olan bir kentsel pratiğin devamlılığı, diğer taraftan güncel kentsel planlama stratejilerinde kritik öneme sahip olduğu düşünülen katılımcı mekan anlayışının, kentsel bir müşterek üzerinden ele alınışı olarak okunmalıdır. Son olarak, ‘tamamlanmamış şehircilik’ stratejisinin temel prensiplerinden biri olan, küresel kapitalizmin yıkıcı taleplerine meydan okuma ve bir diğeri, kentsel ekolojik sürdürülebilirliğin desteklenmesi prensipleri aracılığı ile konuyu değerlendirdiğimizde ise, kentsel tarım alanlarını, ağdaş kent planlama pratiklerinin karşılık bulduğu önemli alanlardan biri olarak tanımlayabiliriz.

5.10. Bir Katılımcı Tasarım Oyunu: Müsterek İstanbul

Araştırmacı: Özlem Delikanlı

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Tasarımda Aktörler, Katılımcı Mekan / Katılımcı Tasarım, Müstereklik Kavramı, Kentsel Müsterekler (Urban Commons), Bir Eleştiri Platformu Olarak Oyun.*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *‘Mekansal ve sosyal adaletin mimarlık ve şehircilik yoluyla temini’.*

Kentsel planlama sürecinin aktörleri kimlerdir sorusu temelinde; katılımcı mekan ve katılımcı tasarım kavramlarına ilişkin bir okuma yapan bu araştırma, kentsel müsterekler bağlamında, modern kent planlama pratiklerine dair eleştirel bir değerlendirme sunar. 1960’lı yıllarda dünya genelinde yaşanan sosyal, ekonomik ve politik kırılma süreciyle birlikte, ’68 hareketine zemin hazırlayan şartlar içerisinde çoğulcu ve demokratik taleplerin gündeme gelmesi; hak, özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramların farklı disiplinler altında tartışılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, mimarlık söylemine sosyal adalet kavramı dahil edilmiş, mimarlığın toplumsal anlamı ve kamu yararı üzerine alternatif yaklaşımlar geliştirilmiş ve mimarlık kolektif bir üretim süreci olarak yeniden tanımlanmıştır. Her ne kadar 1980’lerden sonra, bu yaklaşım ve söylemler marjinalize edilmiş, kavramlar bağlam ve anlamından uzaklaştırılarak mimarlık söylemi giderek felsefi bir retoriğe dönüştürülmüş ve bunun tasarıma yansımaları da salt biçimsel bir dile indirgenmişse de 2000’li yıllardan sonra, özellikle 2008 kriziyle birlikte görünür olan sosyal ve ekonomik eşitsizlik karşısında, mimarlıkta alternatif arayışlar yeniden gündeme gelir (Sancar, 2018). 1968’de Henri Lefebvre tarafından ortaya konan ‘kent hakkı’ kavramının, 2008’de David Harvey tarafından yazılan bir makale ile tekrar kaleme alması, bu sürecin bir yansıması olarak nitelendirilebilir.

“Şehir hakkı şehir kaynaklarına bireysel olarak erişme özgürlüğünden çok fazlasıdır: şehri değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Dahası, bireysel değil ortak bir haktır çünkü bu dönüşüm kaçınılmaz olarak şehirleşme süreçlerini yeniden şekillendirecek kolektif bir gücün uygulanmasına dayanır. Şehirlerimizi ve kendimizi

yapma ve yeniden yapma özgürlüğü, iddia ediyorum, insan haklarımız içinde en kıymetli ve en ihmal edilmiş bir haktır” David Harvey.

Yukarıdaki alıntı açıkça ifade etmektedir ki, Harvey kentsel tasarım süreçlerine katılımı yalnızca kentsel yaşam olanaklarına erişimde sosyal adaletin sağlanması anlamında ele almaz; bu sürecin, bireyin kentle birlikte kendini inşa etme sürecinin de bir parçası olduğunu söyler. Varoluşçu felsefe üzerinden derinlemesine okunabilecek bu önermenin, burada yalnızca kentsel tasarım süreçlerinin etik alandaki karşılığı olarak değerlendirilebileceğini söylemek yeterli olacaktır. Aynı alıntıdaki diğer bir ifade ise, kentin ancak kolektif bir irade ile tasarlanabileceği, dolayısıyla kent hakkının bireysel değil, müşterek bir hak olduğu vurgusudur. Araştırmacının, bu noktada konuyu ele alış biçimi de benzer bir farkındalık üzerine kurulmuştur. *“Müşterekler bir kaynaktan ziyade bir süreçtir, bir grup insanın sorumluluk paylaştığı bir sosyal ilişki alanıdır”* (McGuirk, 2015). Bu anlamda kentin kendisi de bir müşterek olarak ele alınabilir ve bağlantılı olarak, kentsel planlama süreci müşterekleşme siyasetinin bir parçası haline gelir. *“Özellikle kent ve mekan pratikleri temelinde araştırma yapanlar; aslında müşterekleşme pratikleri deneyimleri ile toplumsallaşmanın yeniden gerçekleştiği ya da topluluk oluştuğunu (co-existence), kentler ve mekanlardaki mücadele ile müşterekleşme siyasetinin gerçekleştiğini savunurlar. Mimar Stavros Stavrides’in belirttiği gibi, müşterekleşme pratiklerinde paylaşma eyleminden ya da gerçeğinden çok, önemli olan müzakere zemininin varlığıdır”* (Tan, 2017). Burada bahsedilen müzakere zemini ihtiyacı, araştırmacı tarafından incelenmeye değer bulunmuş ve bu bağlamda, kentsel tasarım sürecinin farklı aktörlerinin katılımcı olduğu bir kutu oyunu tasarlanmıştır. Bu oyun, günümüz metropolünde kentsel mekan üretiminin tek bir disiplinin ya da tek bir aktörün mutlak kontrolünde olamayacağı bilgisiyle; kentin müşterek bir değer olarak kabul edildiği ve kent tasarımında aktör olan herkesin paydaş (iştirakçi) olarak katıldığı alternatif bir kent modeli önerir. Tasarımcının rolünün oyun kurucu olduğu bu modelde, mimar ya da kent plancısı *“diğer aktörlerin becerilerini ortaya çıkaran, gündelik alelade olanı görünür kılan, fark edilmeyeni yakalayan, elde ettiği verileri-tasarlama eyleminin doğası ile çatışmayacak şekilde bireysel yaratıcı etkinliklerle- tasarıma dönüştüren ilişki kurucu ya da ara bulucu”* olarak tanımlanmıştır. Oyunun amacı iyi ya da kötüyü seçtirmek değil; İstanbul hakkında herkesin farklı açılardan düşüncesini ifade edebildiği ve seçim hakkının bütünüyle katılımcıya bırakıldığı bir platform yaratmaktır. Yine

araştırmacının kendi ifadesiyle, “*Oyun bitmez, sürekli, tekrar tekrar oynanabilir ve her birinde farklı olasılıklara kapı açar*”.

Bu tür bir oyun deneyiminin en önemli kazancı, oyuna konu olan planlama sürecine ilişkin, yeni açılımların ve farklı olasılıkların açığa çıkartılabilmesi imkanındır. Bu aynı zamanda, Sennett’in açık kent yaklaşımı içinde sözünü ettiği; keşfe dayalı, lineer olmayan, sonuç yerine sürece odaklanan, deneyimin ve öngörüleemeyenin bir imkan olarak değerlendirildiği açık bir sistemin yansımasıdır. Diğer taraftan, tasarımın mevcut düzene karşı bir mücadele cephesi oluşturabileceği önermesi de yine bu oyun kurgusu içerisinde bir karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın, ‘tamamlanmamış şehircilik’ kuramının bir başka temel prensibi olan, mekansal ve sosyal adaletin mimarlık ve şehircilik yoluyla temini konusunda, destekleyici bir kavramsal arka plan sunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

5.11. Kamusal Mekan-Avm İlişisine Radikal Bir Müdahale

Araştırmacı: Ecenur Çorlu

Anahtar Kelimeler: *Kamusal Mekan ve AVM İlişkisi, Tüketim Toplumunda Kamusal Mekan Kavramı, Sözde Kamusal Mekanlar (AVM’ler), Gordon Matta Clark, Kamusal Mekanın AVM’ler ile Yeniden Entegrasyonu.*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *‘Etkileşimli kentsel mekan kurgusu ihtiyacı’, ‘Kentın içinde kendiliğindenliğe izin veren bağlantılar kurulması’.*

Kamusal mekanların ticari alanlarla ilişkilendirilmesi meselesi, Antik Yunan kentlerindeki agoralardan başlayan uzun bir tarihsel süreci içermesine rağmen; özellikle modernizm ile birlikte üretim toplumundan tüketim toplumuna geçiş süreci, bu ilişkinin ele alınış biçimini de değiştirmiştir. 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan alışveriş merkezlerinin, bir karşılaşma mekanı olarak, kentlerin yeni kamusal nitelikli mekanları olup olmadığı meselesi bu noktada tartışmaya açılır. İlginçtir ki, 1956 yılında Amerika’nın ilk kapalı alışveriş merkezi Southdale Mall’u tasarlayan Avusturya asıllı mimar Victor Gruen’in amacı; modern kentın farklı aktivite alanlarına bölünmesiyle anlamı boşalan kent merkezinin yerini doldurabilecek alternatif bir

sosyal mekan yaratmaktır (Dincer, 2010). Gruen (1960), alışveriş merkezlerinin, insanların çeşitli ihtiyaç ve aktivitelerini karşılayan kentsel organizmaların karakteristiğine sahip olabilmeleri gerektiğini savunur. Buna rağmen, tüketim alışkanlıklarının yarattığı yeni toplum yapısı, AVM'lerin ortaya çıkışındaki bu ilk fikrin uygulamada geçersiz kalmasına neden olacaktır. Bireyin katılımcı olamadığı, daha çok seyirci durumunda kaldığı bu ortamlar, toplumsal etkileşimin gerçekleşebileceği alanlar olmaktan oldukça uzaklaşmıştır. Bununla birlikte, tüketimciliğin yükselmesine koşut olarak, müşterilerin alışverişte daha fazla zaman geçirmesi için yeni stratejiler oluşturmaya başlanır (Zukin, 1998; Ozaydın, 2009). Bu bağlamda; kültür, sanat ve eğlencenin, alışveriş merkezlerine entegre edilerek, birer tüketim nesnesi haline dönüştürülmesi de aynı döneme rastlar. Diğer taraftan, popüler kültür etkisindeki tüketim kültürünün sürekli değişmesine paralel olarak, bu mekanların kendisi de zamanla birer tüketim nesnesine dönüşecektir. Bulundukları çevre ile sosyal, kültürel ve fiziksel bağları koparılmış, kimliksizleştirilmiş bu mekanlar, Auge'nin (1992) kavramsal değerlendirmesi içinde 'yok yerler' olarak karşılık bulur. Burada kısaca özetlemeye çalıştığımız mesele, yalnızca kendi içine kapalı birer kurgusu olan alışveriş merkezlerinin gerçek birer kamusal mekan niteliği taşıyamayacağı değil, aynı zamanda pazarlanan bu sözde kamusal mekanların, giderek kentin gerçek kamusal mekanları olan kent meydanlarının etkinliğini de önemli ölçüde zayıflatıyor olmasıdır. Dolayısıyla, temel yaklaşım bu mekanları yeniden kentsel dolaşım ağının etkin birer parçası haline getirmenin yollarını araştırmak şeklinde tanımlanabilir.

Araştırmacı İstanbul özelinde konuyu ele alırken, üç farklı alışveriş merkezinin neredeyse yan yana konumlandığı Levent'te çalışmayı tercih eder. Metrocity, Özdilek Park ve Kanyon alışveriş merkezlerinin her birinin kendi içine kapalı, sözde kamusal mekan kurguları, her şeyden önce belli bir kullanıcı kitlesine hitap etmeleri nedeniyle, ayrıştırıcı bir toplumsal yapının yansımasıdır. Bu mekanları kent ile tekrar bütünleştirme çabası, bir anlamda anarşik bir eylem olarak da ele alınmış ve 20. yüzyılın dikkat çeken figürlerinden, mimar ve sanatçı Gordon Matta-Clark'ın (1943-1978) öznel üslubu etkisinde, yapılarda oluşturulan boşluklarla mekanın biçim ve anlamı dönüştürülerek, yeni bir mekansal kurgu önerisinde bulunulmuştur. [Bu tavır aynı zamanda, Italo Calvino'nun Marcovaldo ya da Kentte Mevsimler kitabında (1963), tüketim çılgınlığından kaçmak isteyen Marcovaldo ve ailesinin, süpermarketin

duvarında gördükleri bir boşluktan kaçma çabalarının temsili olarak da okunabilir]. Araştırmacı, bahsedilen alışveriş merkezlerinde, tıpkı Matta-Clark gibi hem metaforik anlamda boşluklar yaratmış hem de yeni bakış açıları ve odak noktaları oluşturarak, iç ve dış mekan sürekliliğini sağlamaya çalışmıştır. Ancak yöntem olarak, sezgisel bir tercihten çok, kent kuramcısı Bill Hillier tarafından ortaya konan, fiziksel mekana ait hareket ve görülebilirlik analizlerinin açığa çıkardığı nesnel bir mekansal dizim yöntemini tercih eder.

Bu çalışma, kentsel ya da mimari bir öneriden çok mekansal bir eleştiri olarak ele alınmalıdır. Boşluklar yoluyla oluşturulan yıkıcı etki, aynı zamanda alışveriş merkezlerinin yarattığı kentsel ayrılmaya yönelik de bir yıkımı temsil eder. Zaman ve bağlamdan kopuk, anlamını yitirmiş mekanlar olan alışveriş merkezlerine açılan bu boşluklar; mekanı deneyimleyen özneler, hem zamansal algıda bir farkındalık kazandırır hem de oluşturulan yeni yaya bağlantıları ile kentsel sürekliliği sağlayan bir deneyim yaşatır. Bu eleştirel müdahale, araştırmacının kendi ifadesiyle, “*küreselleşen dünyada özneyi tüketime sürükleyen dizimde oluşturulmuş yapıların, tek tipleşmesini bozarak biricikleştirmeyi sağlarken; öznenin kurgusunu kendisinin oluşturduğu ve şehrin içinde kendiliğindenliğe izin veren bağlantılar kurulması*” şeklinde özetlenebilir. Görüldüğü gibi, araştırmacının temel meselesi olan kamusal mekanın niteliği; farklı eylemleri bir arada bulunduran ve beraberinde kendiliğinden gelişen yeni eylem biçimlerine de izin veren, dinamik ve etkileşimli bir kentsel mekan kurgusu olarak ‘açık kent’ kavramı içinde karşılık bulmaktadır.

5.12. Evi Yitirmek: Metropol, Mesken, Beden

Araştırmacı: Tuğba Menşur

Anahtar Kelimeler: Kent ve Mesken İlişkisi (Kentin Ev, Ev’in Kent Olması), Beden ve Mekan, Oluş Halinde Bulunma, Süregelen Değişim ve Dönüşüm, Kentsel Dinamizm.

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: ‘Metropol, mesken ve beden ilişkisi içerisinde, insanın kendi özgün varoluşunu inşa etme süreci’.

“Burada modernite dinamik bir ifade kazanır: varoluşun fragmanlara ayrılmış, merkezden uzaklaşan doğrultuları, tikel unsurların keyfiliği aydınlığa kavuşur. Buna karşılık eşmerkezli ilkeye, asli unsura ulaşılamaz” Georg Simmel.

Bireyin bedenden meskene ve meskenden metropole dönüşen bir uzamda, kendine yabancılaşması problemini ele alan bu çalışmada, araştırmacı Simmel’in ‘Metropol ve Zihinsel Yaşam’ (1903) adlı çalışmasını temel referans kaynağı olarak kullanır. Metropol yaşamının dayattığı “dışsal kültür ve yaşama tekniği karşısında”, bireyin kendi özgün varoluşunu nasıl kurabileceği problemi üzerinde yoğunlaşan araştırmada, ‘Ev’ bireysel varoluşu temsil eden bir metafor olarak ele alınmış ve Ev’e ait kavramlar aracılığı ile İstanbul’un günlük kent yaşamı tasvir edilmeye çalışılmıştır. Süregelen bir değişim ve dönüşümün nesnesi olan kentte, tüm bu dinamik süreç içerisinde, bireyin güven ve aidiyet ihtiyacının nasıl karşılanabileceği meselesi de bu ekseninde değerlendirilir. Bahsedilen, tam olarak Heidegger’in ‘inşa etme’ (building), ‘ikamet etme’ (dwelling) ve düşünme (thinking) eylemleri arasında kurduğu eşzamanlı varoluş ilkesinin bir yansımasıdır. ‘İkamet etme’ ya da araştırmacının deyişiyle ‘mesken tutma’ bir varoluşsal ihtiyaçtır. Heidegger (1951) ikamet etme eylemini, kişinin kendisini ait hissettiği, ruhen beslendiği, huzur ve güven bulduğu bir ortamın varlığı olarak tanımlar. İkamet etme, insanın o yeri benimsemesi, kendini evinde hissetmesidir. Bu benimseye dayalı ‘yer duygusu’, Heidegger’in varoluşsal mekansallık kavramının temel unsurudur; çünkü insanın özgün varoluş imkanı, ancak benimsediği yerde açığa çıkabilir.

Bahsedilen felsefi arka plan çerçevesinde, araştırmacı kentin birey üzerinde yarattığı ‘deformasyon’ olgusunu merkeze alarak, deformasyonu aynı zamanda bir üretim yöntemi haline getirmiş ve bu bağlamda, farklı yöntemlerle oluşturduğu imajları (el çizimleri, fotoğraf ve kolajlar) deforme ederek, kente ait zihinsel imgeleri görselleştirme yoluna gitmiştir. Yine serbest yazın tekniği ile oluşturduğu özgün metinler aracılığı ile konuya ilişkin poetik bir anlatım yolunu da denemiştir. Bahsedilen çalışma her ne kadar araştırmacının İstanbul’a ait deneyimleri aracılığı ile üretilmiş olsa da yaşadığımız çağa özgü bir kent ethosu (varoluş modu / tavrı, yaşama biçimi) tanımlaması dolayısıyla, yerel ve evrensel olana ilişkin tartışmalar birbiri ile örtüşmektedir.

Bir modernite eleştirisi olarak da okunabilecek bu çalışma, kapitalist üretim sisteminin parçası haline gelen insan bedeninin kentle kurduğu ilişkiyi sorgular. Modern

mimarlığın insan bedenini dahi rasyonalize etme çabasıyla birlikte (Modulor, Le Corbusier, 1948), hem evin hem de kentin üretiminde rasyonalizasyon ilkesinin öne çıkarıldığı, metalaşan bir dünyadan bahsedilir. Her şeyin tanımlı olduğu bu dünyada, beden ve mekan ilişkisinin belli kalıplar içine sığdırılmaya çalışılması, bireyin özgün varoluş imkanını da kısıtlayacaktır. Buna karşılık, her ne kadar **‘belirsizlik, uyumsuzluk ve değişebilirlik’** nitelikleri içindeki bir kentte, bedenin farklı varoluş imkanlarını deneyimlemesi mümkünse de insanın bulunduğu çevreyi anlamlandırmaya yönelik olarak, sürekliliğini koruyan referanslara da ihtiyacı vardır. Teknolojinin getirdiği hız içerisinde, zaman ve mekan algısını kaybeden bireyin kendi varoluşunu anlamlandırması söz konusu olamaz. Burada etkileşimi imkanı kılacak bir eşik alana ihtiyaç vardır. Bu eşik, karşılaşmalar yoluyla, kentin temel unsuru olan ‘takas’ (exchange) olgusunun deneyimlenebildiği bir mekandır. William Lim’in ‘tamamlanmış şehircilik’ söylemi de işte bu noktada, modern kentin giderek tek tipleşen, ayrıştırıcı ve ötekileştirici pratiklerine karşılık; geleceğe ait birtakım potansiyellere de açık olarak, değişen ve dönüşen bir kentsel eşik önerisinde bulunur. Buradaki yer olgusu geçmiş ve gelecek arasındaki iletişimin sürdürüldüğü, ancak aynı kalmadığı, bir ‘oluş halinde bulunma’ durumunu tarif eder. Bir anlamda, devinimsiz ve durağan bir kentsel mekan yerine, ‘evrimsel’ (gelişimsel) ve dinamik bir kent mekanı önerisinde bulunur. Böylece beden, mesken ve kent ilişkisi içerisinde, insanın kendi özgün varoluşunu inşa etme süreci de yine gelişimsel ve dinamik bir nitelik kazanacaktır.

5.13. İstanbul Metrosunun Psikocoğrafi Bir Anlatısı: M2 Hattı

Araştırmacı: Buket Turan

Anahtar Kelimeler: *Yabancılaşma, Sütüasyonist Enternasyonal Hareket, Dérive (Sürüklenme), Oyun Kavramı, Rutini Bozacak Müdahaleler.*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *‘Yabancılaşma olgusuna karşı geliştirilen analiz ve eylem biçimleri ile bireyin kent deneyimine ait bir farkındalık yaratma’.*

‘Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı’ kitabında Fredric Jameson’ın, her şeyin imgelere ve metalara göre seçildiği bir toplum ve yine her şeyin

görünümlerine göre değerlendirildiği, derinlikten yoksun bir kültür tanımlamasıyla ortaya koyduğu postmodernite eleştirisi (Jameson, 1991; Leach, 2005), bu araştırmanın da temel meselelerinden biridir. Araştırmacı Situasyonist Enternasyonal hareketin (1957-1972) ortaya çıkış dinamikleri içinden meseleyi ele alır ve Guy Debord'nun kapitalist sistemin ve meta dolaşımının uzantısı olarak tanımladığı 'Gösteri Toplumu' (1967) kavramı ekseninde gündelik kent hayatının dinamiklerini analiz etmeye çalışır. Modern kente ait bireyselleşme ideolojisinin yarattığı yabancılaşma olgusunun, postmodern toplumsal koşullar içerisinde yeniden değerlendirildiği bu okumada, sonuç ürün olarak, İstanbul metrosunun psikocoğrafi bir anlatısının oluşturulması hedeflenmiştir. Bu tür bir anlatının amacı, Sitüasyonist Enternasyonal (SE) grubun analiz ve eylem biçimleri aracılığı ile; hıza bağımlı metropol yaşamının temsili ve farklı toplumsal grupların bir araya gelebildiği bir karşılaşma mekanı olarak metrolarda, bahsedilen yabancılaşma etkisinin kırılmasına yönelik özgürleştirici bir tavrın açığa çıkarılmasıdır. Diğer taraftan, mevcut kent yaşantısının bir yansıması olarak da okunabilecek, yer ve yön duygusunun kaybolduğu metrolara ait mekansal kurguda; 'kendine özgü biçimleriyle mimari bir pratik olan yürüme eylemi aracılığı ile' (Ingold, Vergunst, 2008; Önen, 2016) bireysel farkındalık esaslı bir kent deneyimi hedeflenir. SE hareketin 'oyun' kavramı da bu noktada bir eylem biçimi olarak ele alınır ve İstanbul M2 (Yenikapı-Hacıosman) metro hattı boyunca, araştırmacının önerdiği bir oyun kurgusu içinde; yine SE harekete ait 'derivé' (sürüklenme) yöntemi ile oluşturulmuş, bireyin kenti anlamlandırabilmesine olanak tanıyan psikocoğrafi bir harita oluşturulur.

Metro istasyonları gerçek birer karşılaşma mekanına dönüştürülebilir mi sorusundan hareketle, bu çalışmayı Sennett'in çağdaş kent eleştirisi üzerinden de yeniden değerlendirmek mümkün görünmektedir. **Kaos, şaşırtıcı durumlar ve düzensizliğin gerekliliğini** merkeze alan bu yaklaşım; eylemlerin aynılaştığı, içerisinden hızla geçilen kimliksiz mekanlar olarak tanımlayabileceğimiz metro istasyonlarının nasıl kentsel deneyimin bir parçası olabileceğini sorgular. Aynı zamanda, gündelik hayatta yabancılaşma olgusunun en yoğun hissedildiği mekanlar olarak toplu taşıma araçları ele alındığında, metro istasyonlarının bu yabancılaşma etkisinin kırılabileceği deneysel birer alana dönüştürülmesi amaçlanır. Yeraltı dérive'leri (kentin psikocoğrafik yapısını çözümlemeye çalışan, eleştirel yürüyüşler) aracılığı ile İstanbul metrosunun farklı bir anlatısını kuran araştırmacı, yaptığı çalışmayı şöyle tanımlar:

“M2 (Yenikapı-Haciosman) hattı arasında yapılan *dérive*’ler sonucunda oluşturulan psikocoğrafi harita, var olan düzen tarafından oluşturulmuş kentin başka bir okumasını sunmaktadır. Kentte edilgen konumda bulunan bireyi keşfeden, dönüştüren ve oyun oynayan bir konuma getirmektedir. Kavramları hapsettikleri imgelerin sınırlarının dışına çıkararak bireylerin yeni anlamlar inşa etmesi ve gündelik hayattaki yabancılaşmayı kırarak bilişsel özgürlüğe ulaşması hedeflenmiştir. Bu özgürlüğe ulaşan bireylerin yaratıcı potansiyellerini ortaya çıkaracağı düşünülmüştür. Bireyin kenti yeniden inşa etmesi, kendi imgelerini yaratması için bir analiz ve eylem biçimi sunmaktadır”. Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi, burada İstanbul M2 metro hattı özelinde oluşturulan keşif haritası, bir metro hattının keşfinden çok, bireyin kent deneyimine ait bir farkındalık yaratmayı amaçlar. Temel yaklaşım, farklı eylem biçimlerine yönelik olarak yaratılan imkanların (olanaklılıkların), aynı zamanda farklı varoluş biçimlerine de olanak sağlayabilmesidir. Araştırma süresince, rutini bozacak müdahaleler eşliğinde yaratılan kaos, şaşırtıcı durumlar ve düzensizlik ise, zengin bir kent deneyimi yaratan bu imkanların açığa çıkartılması için gerekli unsurlar olarak değerlendirilmelidir.

5.14. Beşiktaş’ta 12 Dakika: Kenti Yürüyerek Deneyimleme

Araştırmacı: Şeyma Büyükköçak

Anahtar Kelimeler: Mekanı Yürüyerek Keşfetme, Beden İle İlişki Kurma, Hareket Halinde Öğrenme, Flaneur / *Dérive* / *Street Smart* (Streetwise) Kavramları.

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: ‘Yürüme eyleminin - estetik, eleştirel ya da bilişsel bir eylem olarak- bireyin özgün kent deneyiminin bir parçası olması’, ‘Yürümenin hem bireyin kentsel mekanı tanınması hem de kentsel mekan aracılığı ile kendini tanınması arasında geçen diyalektik bir eylem oluşu’.

Kent olgusunu fiziksel yapı öğelerinden ziyade, kente dair yaşama biçimleri üzerinden tanımlaya çalışan bu araştırma, bireysel deneyimle açığa çıkan ‘keşif’ kavramını merkeze alır. Bu bağlamda, yürüme eyleminin bahsedilen bu bireysel keşfin bir yöntemi olabileceği öne sürülür ve yürüme aracılığı ile kentin çok katmanlı ve dinamik yapısı etkisinde, bireyin kişisel kent deneyimini zenginleştirebileceği savunulur. Araştırmanın ilk bölümünde, yürüme eyleminin düşünsel ve tarihsel arka planı, kent

teorisyenlerin bir yöntem olarak konuyu ele alış biçimleri üzerinden değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise bir kentsel araştırma metodu olarak bu eylemin, metropol yaşantısının yarattığı modern kayıtsızlık hali (yabancılaşma hissi) karşısında bir direnç oluşturabileceği fikri benimsenmiş ve araştırmacının İstanbul Beşiktaş semtinde, farklı rotalar üzerinde, üç farklı aşamada gerçekleştirdiği yürüyüşlerle konuya ilişkin kavramsal değerlendirmeler yapılmıştır. Bireysel deneyim haritaları aracılığı ile ifade edilen bu değerlendirmeler; yürüme eylemi aracılığı ile kentin zihinsel ve bedensel, kurgusal ve rastlantısal biçimlerde açığa çıkan bireysel anlamlarının keşfine odaklanır. Bu yalnızca kente dair bir keşif değil; aynı zamanda, kentsel mekan aracılığı ile bireyin kendi öznel varoluşuna dair bir keşiftir.

Kentsel mekan deneyimi bağlamında, yürüme eylemi, **‘beden aracılığı ile mekanın keşfi ve anlamlandırılması (flaneur olma), kentsel mekanın eleştirisi (dérive) ve hareket halinde öğrenme biçimi (street smart)’** olarak farklı ifadelerle tanımlanabilir. Araştırmacı Benjamin’in ‘flaneur’ kavramı ile başlayarak, *“kalabalık içinde dolaşan ama onunla iletişime girmeyen/ girmeye çalışmayan, yalnız dolaşan gözlemci birey, kent aylağı”* (Yarımbaş, 2017) tasviri içerisinde, yürüme eylemini gündelik ve sıradan kent yaşantısını anlamlandıran bir araç olarak ele alır. Ardından ‘flaneur’ kavramının Situasyonist Enternasyonal hareketin bir yorumu olarak da adlandırılabilen ‘dérive’ (sürüklenme) kavramını inceler ve psikocoğrafi araştırmanın bir yöntemi olarak, ‘dérive’ pratiğini bireysel araştırmasının temel yöntemlerinden biri haline getirir. Situasyonist akımın öncüsü Guy Debord’ya göre dérive, *“Kentsel toplumun koşullarıyla bağlantılı bir deneysel davranış tarzı: Değişik ambiyanslardan hızla geçme tekniği. Aynı zamanda, kesintiye uğramadan belirli bir sürede dolaşma süresini ifade eder”* (Artun, 2010; Debord, 1958). (Araştırmacının ilk aşamada gerçekleştirdiği 12 dakika ile sınırlı yürüyüş deneyimi bu tür bir yaklaşıma karşılık gelir). Situasyonistlerin tanımladığı bu sürüklenme biçimi, ‘flaneur’ kavramının ele aldığı sıradan bir hareketlilikten çok, kapitalizme ve modernist şehir plancılığına karşı bir direniş pratiğidir (Önen, 2016), dolayısıyla kente dair eleştirel bir değerlendirmeyi öne çıkaracaktır. ‘Flaneur’ ve ‘dérive’ kavramları arasındaki bu ayrım şöyle de ifade edilebilir: *“Flanörlük estetik bir eylemdir, şehirle ilgili bir anlatı üretmektir. Aksine, dérive kentsel yaşamın ritim ve temposunu belirleyen alan ve vorteksleri (girdapları) yaratan kentsel mekanın karakteristik özelliklerini belirleme*

çabasıdı. Flanör kenti tanımak isterken, Situasyonisler onu değiştirmek ister” (Shortell, 2016).

Richard Sennett’in ‘açık kent’ vizyonu üzerinden bir değerlendirme yaptığımızda, bu araştırmada bahsedilen ‘flaneur’ olma durumunun ya da situasyonist bir yöntem olarak ‘dérive’ kavramının, kent yaşamında ayakta kalabilen anlamına gelen ‘**street smart**’ kavramı ile karşılık bulduğunu söyleyebilir miyiz? Sennett’in son kitabında (Building and Dwelling: Ethics for the City, 2018) ayrı bir bölüm olarak ele aldığı ve bugünün kentlisini tanımlamaya çalıştığı bu kavram; **kaos, şaşırtıcı durumlar ve düzensizliğin** gerekliliğinin savunulduğu bir kentsel yaşam içinde, **bireyin hem bedensel hem zihinsel anlamda çevresiyle uyum sağlayabilme** becerisini ifade eder. Teorik bilgi yerine deneyimsel bilgiyi öne çıkaran bu ifade, esasen ‘flaneur’ ve ‘dérive’ kavramlarını da içine alır; ancak Sennett bunu bireysel bir tercihten çok, çağdaş kent yaşamına dair bir zorunluluk olarak değerlendirir. Bu aynı zamanda, bireysel kent deneyimlerimiz yoluyla öğrenmeye ilişkin bilişsel bir süreç olarak da ifade edilebilir. Bir anlamda kent, birey için bir öğrenme mekanı haline gelir ve zengin bir yaşam deneyimi için ihtiyaç duyulan karmaşıklıkla başa çıkmanın yollarını gösterir. (Sennett, Nijerya asıllı Amerikalı yazar Teju Cole’un 2011 yılında yayımlanan ‘Açık Kent’ romanını bu bağlamda ele almış ve New York’ta bir göçmen doktor olan baş karakterin kent içindeki yürüyüşlerini de böylesi bir deneyimin parçası olarak değerlendirmiştir). Sonuç olarak, yürüme eylemi ister sanatsal ister eleştirel ister bilişsel olsun; kent teorisyenlerinin sıklıkla üzerinde durduğu özgün bir deneyimleme metodudur ve bu bağlamda ‘yürünebilirlik’ olgusu, kentsel tasarım kriterlerinin önemli bir bileşeni olarak tanımlanmaya devam edecektir.

5.15. Mimarlıkta Kullanım Dönüşümüne Yönelik Beş Yaklaşım

Araştırmacı: Musa Can Çilek

Anahtar Kelimeler: *Tarihsel Yaklaşım (Hafıza), Fiziksel Yaklaşım (Biçim / Malzeme), İşlevsel Yaklaşım, Tasarımsal Yaklaşım (Yenilikçi / Sanatsal), Yenilemecî Yaklaşım (Güncelleme / Renovasyon).*

Kentsel Etik Bağlamında Değerlendirilebilecek Yaklaşımlar: *‘Kentte adaptasyona ve dönüşüme imkan veren bir fiziksel yapının gerekliliği’.*

Richard Sennett'in açık kent yaklaşımı içerisinde değerlendirdiği '**tamamlanmamış form**' kriteri, kentin hızla değişen dinamik yapısına cevap verecek nitelikte, adaptasyona ve dönüşüme imkan veren bir fiziksel yapının gerekliliğine atıfta bulunur. Geleceğe yönelik öngörülemeyen kullanım biçimlerini de karşılayabilecek esnek mekan kurgularına ihtiyaç duyulduğundan bahseder ve tasarımın, bahsedilen belirsizlik durumlarına da cevap verebilecek nitelikte, uyarlanabilir olması fikrini oldukça önemser. Benzer bir yaklaşıma William Lim'in 'tamamlanmamış şehircilik' söyleminde de rastlarız. Dinamik ve etkileşimli bir süreç olarak tanımlanan bu stratejik söylemin temel niteliklerinden biri olan '**değişebilirlik**', geleceğe dair eylem olasılıklarını da içine alan benzer bir yaklaşımın temsidir. Bu tür bir yaklaşımın güncel mimari pratikler içindeki yerini sorguladığımızda, araştırmacının 'mimarlıkta kullanım dönüşümü' başlığı altında incelediği '**adaptive reuse**' kavramı ile karşılaşırız. Kullanım dönüşümü bir anlamda yapının yaşam süresini uzatmaya yönelik bir müdahaledir. Bu bağlamda, özellikle dünyanın içine girmiş olduğu ekonomik ve çevresel krizler etkisinde yapıların sürdürülebilirliğini sağlamak, her şeyden önce, kaynakların verimli kullanımı anlamında etik bir sorumluluk olarak ele alınmalıdır. Diğer taraftan, tarihsel ve kültürel belleğin aktarımı konusunda da bu tür bir yaklaşımın benimsenmesi; geçmiş, bugün ve gelecek ilişkisinde bireyin kendi varoluşunu anlamlandırması yolunda sürekliliği olan bir referans ihtiyacına karşılık gelir. Rem Koolhaas'ın 2010 Venedik Bienali kapsamında küratörlüğünü üstlendiği 'Cronacaos' sergisi; bir tarafta herhangi bir değişime izin vermeyen radikal bir koruma yaklaşımı ile diğer tarafta, bütünüyle silip ortadan kaldıran radikal bir yıkım ideolojisinin karşıtlığı üzerinden konuyu ele alır ve bugün ihtiyacımız olanın bu iki yaklaşıma ait bir uzlaşma zemini olduğunu öne sürer. Meselenin tek bir bakış açısı ile ele alınamayacak kadar kompleks olmasının yanı sıra; kendi mimari pratiğini de temellendirdiği bir alan olarak, koruma olgusunu (preservation) mimarlığın geleceğinde kritik öneme sahip bir olgu olarak tanımlayan Koolhaas'ın özgün yaklaşımı esas olarak mimarlıkta kullanım dönüşümüne yönelik bir tutum içinde değerlendirilebilir.

Araştırmacının konuyu ele alış biçimi, mimarlıkta kullanım dönüşümüne ilişkin farklı yaklaşımların farklı mimari projeler üzerinden değerlendirmeler yapılarak tespit edilmesi yönünde olmuştur. Bu bağlamda incelenen beş farklı proje özelinde, öznel bir değerlendirme sonucu beş farklı yaklaşım geliştirildiği görülür. Tarihsel, fiziksel,

işlevsel, tasarımsal ve yenilemeci yaklaşım başlıkları altında; mimaride kullanım dönüşümüne yönelik yöntemler belirlemek yerine, bahsedilen mimari müdahalelerin hangi kriterler ışığında değerlendirilmesi gerektiği üzerine bir söz söylenmesi amaçlanmıştır. Örneğin, Carlo Scarpa'nın 'Castelvecchio' müze projesi (1958-1974), yapının eski kullanım izlerinin, kültürel mirasın ve kente dair hafızanın bir parçası olarak korunduğu, 'tarihsel nitelikli bir yaklaşımın' konusu olur. Renzo Piano tarafından tasarlanan 'Lingotto' projesi ise (1983-2003), eski bir fabrika yapısının, çeşitli müdahalelerle, biçim ve malzeme açısından değişikliğe uğratılarak, karma kullanımlı bir yapıya dönüştürülmesidir ve mimari kullanım dönüşümünde 'fiziksel yaklaşım' başlığı altında incelenir. 'İşlevsel yaklaşım', yine fiziksel dönüşüm söz konusu olsa bile, öne çıkan niteliğin yapının işlevindeki radikal değişim olarak tanımlandığı bir durumu ifade eder. Emre Arolat, Nevzat Sayın ve Han Tümerterkin imzalı 'Santral İstanbul' projesi (2004-2007) bu başlık altında ele alınmıştır. Bir başka yaklaşım, bu defa işlev değişiminden çok yenilikçi ve sanatsal müdahalelerin söz konusu olduğu 'tasarımsal yaklaşımdır'. Peter Latz and Partners tarafından gerçekleştirilen 'Duisburg-Nord' peyzaj tasarım projesi (1992-2002) bu başlığın konusu olmuştur. Son olarak, yapının işlev değişiminden çok, mevcut kullanımın günün şartlarına göre yenilenmesini zorunlu kılan, güncelleme olarak da adlandırabileceğimiz 'yenilemeci yaklaşımdan' bahsedilir. Çağdaş bir sanat yapısı olarak güncellenen, 'Palais de Tokyo' yapısı da (Lacaton & Vassal, 2002) bu yaklaşımın en iyi örneklerinden biridir.

Araştırmanın ikinci aşamasında, yukarıda belirlenen farklı yaklaşım tipleri üzerinden, İstanbul'daki beş farklı mimari yapı özelinde, kullanım dönüşümüne yönelik ne tip müdahaleler yapılabileceğine ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Sırasıyla, Büyükaada Rum Yetimhanesi (Tarihsel Yaklaşım), Sapphire İstanbul (Fiziksel Yaklaşım), TOKİ Kayaşehir / Renovasyon Önerisi (Yenilemeci Yaklaşım), Yavuz Sultan Selim Köprüsü / Ekolojik Köprü Önerisi (Tasarımsal Yaklaşım) ve Fındıklı Akbank Binası / Üniversite Kampüsü Önerisi (İşlevsel Yaklaşım) ilgili başlıklar altında incelenmiş ve her biri farklı yöntem ve farklı üsluplarla ifade edilmiştir. Buradaki üslup çeşitliliği aynı zamanda, üzerinde konuştuğumuz kentsel planlama yaklaşımlarının da özünde yatan farklı olasılıkların birer imkan olarak değerlendirilebilmesi meselesidir. Bu bağlamda, 'mimarlıkta kullanım dönüşümü' farklı başlıklar altında incelenebilecek bir

tasarım yaklaşımı olarak, yalnızca mimarlık alanında değil, kentsel tasarım alanında da güncel planlama yaklaşımlarının konusu haline gelir.

5.16. Bölüm Sonucu

Kente ilişkin oldukça farklı konularda yürütülen bu araştırmaların, tezin esas meselesi olan etik kavramı bağlamında bir okuması yapıldığında, herbirinin daha önce sözünü ettiğimiz ‘tamamlanmamış şehircilik’ ya da ‘açık kent’ söylemleriyle kolaylıkla ilişki kurabildiğini görüyoruz. Sırasıyla tekrar hatırlatmak gerekirse; (1) *Hafıza mekanları aracılığı ile kentin lineer olmayan, çok katmanlı yapısını anlayabilme ve geleceğe dair kentsel projeksiyonlar üretebilme*, (2) *Kentin fiziksel ve sosyal yapılarıyla bir bütün olarak ele alınmasının gerekliliği*, (3) *Etkileşime imkan vermeyen kapalı formlar etkisindeki kentsel kıyı gelişimine ve kentlinin kıyı ile olan ilişkisinin zayıflamasına karşı alternatif çözüm arayışları*, (4) *Kentsel büyüme sürecinde katılımcı ve etkileşimli bir planlama stratejisine ihtiyaç duyulması*, (5) *Kentsel eşiklerin; eşzamanlılık ve geçirgenlik nitelikleri ile, farklılıkların bir arada yaşamasına imkan veren, bir toplumsal uzlaşma modeli tanımlanması*, (6) *Geçici kullanım önerileriyle kentsel boşlukların görünür kılınması ve bu yolla, mekanın meta olarak değil, insanlar arasında kurulan ilişkilerin yoğunluğu ve üretilen yeni deneyimler ve değerler üzerinden anlam kazanması gerekliliğinin ifadesi*, (7) *Belirsizlik kavramı temelinde, müphem alanların kendilerine has niteliklerinin korunarak, alışıldık kent deneyiminin dışında bir deneyim vaat etmesi ve tasarlanmamış olanın özgürleştirici niteliği*, (8) *Kentsel tasarımın insanmerkezci bakıştan çevremerkezci bakışa evrilmesi sürecinde, güncel planlama stratejilerinin bir parçası olarak kendiliğinden olana imkan tanıma*, (9) *Küresel kapitalizmin yıkıcı taleplerine meydan okuma ve kentsel ekolojik sürdürülebilirliğin desteklenmesi ile birlikte; kentsel tarım alanlarının sosyal ilişkileri besleyen alternatif bir platform olarak ele alınması*, (10) *Mekansal ve sosyal adaletin mimarlık ve şehircilik yoluyla temini*, (11) *Etkileşimli kentsel mekan kurgusu ihtiyacı ve kentin içinde kendiliğindenliğe izin veren bağlantılar kurulması* (12) *Metropol, mesken ve beden ilişkisi ekseninde, insanın kendi özgün varoluşunu inşa etme süreci ve bu süreç içerisinde, devinimsiz ve durağan bir kentsel mekan yerine, evrimsel ve dinamik bir kentsel mekan ihtiyacının açığa çıkması* (13) *Yabancılaşma olgusuna karşı geliştirilen analiz ve eylem biçimleri ile bireyin kent deneyimine ait bir farkındalık yaratılması*, (14) *Yürüme eyleminin -estetik, eleştirel ya da bilişsel bir eylem olarak-*

bireyin özgün kent deneyiminin bir parçası olması ve son olarak (15) Kentte adaptasyona ve dönüşüme imkan veren bir fiziksel yapının gerekliliği ifadeleri hem William S. W. Lim'in 'tamamlanmamış şehircilik' hem de Richard Sennett'in 'açık kent' kavramları ile ifade ettikleri eleştirel söylemlerin birer parçasıdır.

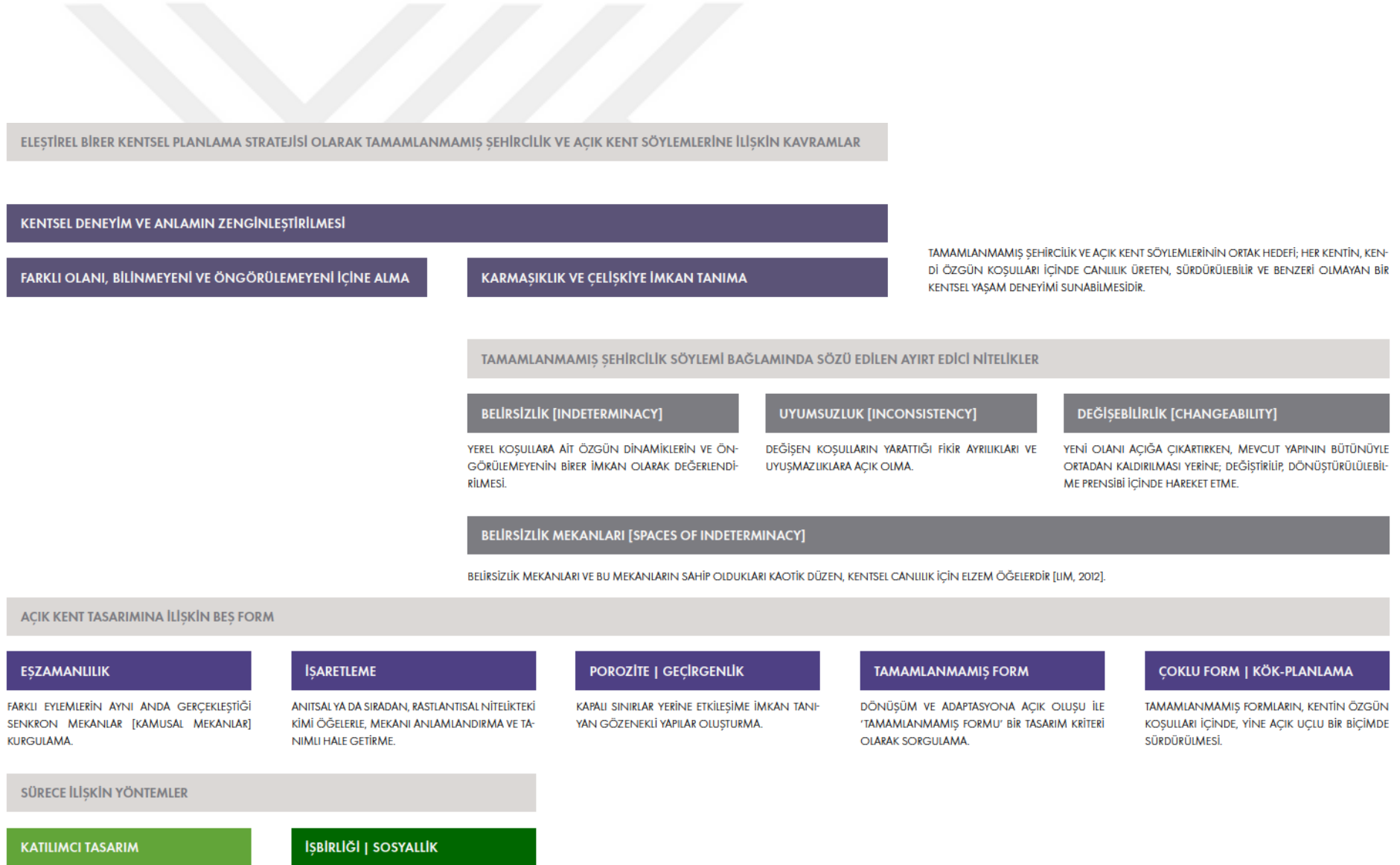
Her iki söyleme ilişkin oluşturulan kavramsal haritalama üzerinden de takip edilebileceği gibi (Bkz. Bölüm Sonu, Şekil 5.1), bu söylemlerin birincil amacı, karmaşa ve çelişkiye imkan tanıyan bir yapı içinde kentsel deneyim ve anlamın zengileştirilmesidir. Bu amaca yönelik olarak, Sennett'in açık kent teorisi içinde bahsettiği bilinmeyene açık olma durumu, Lim'in tamamlanmamış şehirciliğin temel nitelikleri bağlamında sözünü ettiği belirsizlik, uyumsuzluk ve değişebilirlik ilkelerinin bir başka ifadesidir. Diğer taraftan, Lim'in belirsizlik mekanları olarak tanımladığı tasarım dışı alanların her biri, esasen Sennett'in planlama dahilinde öngörülemeyen ve kent içinde kendiliğinden gelişen mekansal kurguların varlığı üzerine temellenen açık kent tasarımının da bir parçasıdır. Her iki kuramcının da temel yaklaşımı, tasarlanmamış mekanların sahip oldukları kentsel deneyim zenginliğinin bir imkan olarak ele alınması ve tasarıma konu olan mekanların da bu tür bir deneyime izin verecek biçimde, bilinçli olarak yaratılan belirsizlik durumları barındırmalarıdır. Sennett'in açık kente ait beş açık form başlığı altında ele aldığı eşzamanlılık, işaretleme, porozite, tamamlanmamış form ve çoklu form kriterlerinin her biri bahsedilen bu tasarım anlayışının birer yöntemidirler. Son olarak, Sennett'in açık kente ait planlama sürecinde sözünü ettiği katılımcı tasarım anlayışı ve kentsel müşterekler bağlamında, ortak bir amaç uğruna biraraya gelen insanlar arasındaki sosyal bağın teşvik ettiği eylem olasılıkları da (işbirliği ve sosyallik) yine kentsel deneyimin zenginleştirilmesi prensibi içinde değerlendirilebilir.

Yukarıda tanımlanan kavramsal temalar aracılığı ile Aura İstanbul Güz 2018 araştırma stüdyosu projeleri ele alındığında, Şekil 5.2'de (Bkz. Bölüm Sonu) gösterildiği gibi bu araştırmaları beş farklı başlık altında toplayabiliriz. Açık kent formlarına ilişkin araştırmalar (Bölüm 5.1, 5.2, 5.3, 5.5, 5.11, 5.15), belirsizlik mekanlarına ilişkin araştırmalar (Bölüm 5.6, 5.7, 5.8), bireysel kent deneyimine ilişkin araştırmalar (Bölüm 5.12, 5.13, 5.14), katılımcı tasarım sürecine ilişkin araştırmalar (Bölüm 5.4, 5.10) ve kolektif kentsel mekana ilişkin araştırmalar (Bölüm 5.9) olarak sınıflandırabileceğimiz bu yaklaşımların her birine ait, öne çıkan ifadeler ve kavramlar

Şekil 5.3’de gösterilmiş ve yine Şekil 5.4’de (Bkz. Bölüm Sonu) kentsel etik bağlamında ele alınan yaklaşımlar birer cümle ile özetlenmiştir

Tüm bu karşılaştırmalar sonucunda, birbiriyle ilişkili bulduğumuz bu iki söylemin; İstanbul’a ait güncel bir okuma içinde de rahatlıkla karşılık bulduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Lim’in, evrensel değerlerin yerel koşulların oluşturduğu aktüalite içinde okunması gerekliliği ilkesi ve Sennett’in Batı dünyasının modern kent vizyonu dışında kalan yerlerde gözlemleyebildiği heterojen ve dinamik kent yapısının taşıdığı potansiyeller; İstanbul özelinde sözü edilen yaklaşımları daha da değerli kılmaktadır. O halde bu söylemleri, bugüne ait kentsel meseleleri tartışmaya olanak sağlayan, bütünlüyci birer yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak yine de ‘tamamlanmamış şehircilik’ ya da ‘açık kent’ söylemleri, gerçek manasıyla zamanımıza ait birer kent ethosu olarak tanımlanabilir mi? Tezin sonuç bölümünde, bu soruya ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır.

Şekil 5.1: Tamamlanmamış şehircilik ve açık kent söylemlerine ilişkin kavramlar (Tombaz, 2019).

ARAŞTIRMA KONULARI	AÇIK KENT FORMLARINA İLİŞKİN ARAŞTIRMALAR	BELİRSİZLİK MEKANLARINA İLİŞKİN ARAŞTIRMALAR	BİREYSEL KENT DENEYİMİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMALAR	KATILIMCI TASARIM SÜRECİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMALAR	KOLEKTİF KENTSEL MEKANA İLİŞKİN ARAŞTIRMALAR
[01] İSTANBUL'UN HAFIZA HARİTASI	AÇIK FORMLAR				
[02] İSTANBUL'U ANLAMAK?	AÇIK FORMLAR				
[03] KENT-KIYI İLİŞKİSİ: İSTANBUL BOĞAZI	AÇIK FORMLAR				
[04] YOK OLMAKTA OLAN YENİKÖY				KATILIMCI TASARIM	
[05] KENTSEL BİR EŞİK OLARAK KADIKÖY PASAJLARI	AÇIK FORMLAR				
[06] KENTSEL BOŞLUĞUN YENİDEN ÜRETİMİ		BELİRSİZLİK MEKANLARI			
[07] İSTANBUL'DA MÜPHEM ALANLARIN İZİNİ SÖRMEK		BELİRSİZLİK MEKANLARI			
[08] KENT TOPRAĞINA İNSANMERKEZCİ BAKIŞIN ELEŞTİİSİ		BELİRSİZLİK MEKANLARI			
[09] KENTSEL TARIM: YEDİKULE BOSTANLARI					İŞBİRLİĞİ SOSYALLIK
[10] BİR KATILIMCI TASARIM OYUNU: MÜŞTEREK İSTANBUL				KATILIMCI TASARIM	
[11] KAMUSAL MEKAN-AVM İLİŞKİSİNE RADİKAL BİR MÜDAHALE	AÇIK FORMLAR				
[12] EVİ YİTİRMEK: METROPOL, MESKEN, BEDEN			KENTSEL DENEYİM		
[13] İSTANBUL METROSUNUN PSİKOCOĞRAFİ BİR ANLATISI: M2 HATTI			KENTSEL DENEYİM		
[14] BEŞİKTAŞ'TA 12 DAKİKA: KENTİ YÜRÜYEREK DENEYİMLEME			KENTSEL DENEYİM		
[15] MİMARLIKTA KULLANIM DÖNÜŞÜMÜNE YÖNELİK BEŞ YAKLAŞIM	AÇIK FORMLAR				

Şekil 5.2: Aura İstanbul Güz 2018 araştırma stüdyosu projelerinin, kavramsal temalar aracılığı ile sınıflandırılması (Tombaz, 2019).

[01] İSTANBUL'UN HAFIZA HARİTASI	[02] İSTANBUL'U ANLAMAK?	[03] KENT-KİYİ İLİŞKİSİ: İSTANBUL BOĞAZI	[04] YOK OLMAKTA OLAN YENİ-KÖY	[05] KENTSEL BİR EŞİK OLARAK KADIKÖY PASAJLARI	[06] KENTSEL BOŞ-LUGUN YENİDEN ÜRETİMİ	[07] İSTANBUL'DA MÜPHEM ALANLARIN İZİNİ SÜRMEK	[08] KENT TOPRAĞINA İNSANMERKEZCİ BAKIŞIN ELEŞTİRİSİ	[09] KENTSEL TARIM: YEDİKULE BOSTANLARI	[10] BİR KATILIMCI TASARIM OYUNU: MÜŞTEREK İSTANBUL	[11] KAMUSAL MEKAN-AVM İLİŞKİSİNE RADİKAL BİR MÜDAHALE	[12] EVİ YİTİRMEK: METROPOL, MESKEN, BEDEN	[13] İSTANBUL METROSUNUN PSİKOĞRAFI BİR ANLATIŞI: M2 HATTI	[14] BEŞİK-TAŞ'TA 12 DAKİKA: KENTLİ YÜRÜYEREK DENEYİM-LEME	[15] MİMARLIKTAKI KULLANIM DÖNÜŞÜ-MÜNE YÖNELİK BEŞ YAKLAŞIM
Kentsel Bellek Kolektif Hafıza İstanbul'un Hafıza Mekanları Aldo Rossi'nin eski anıtların farklı ve öngörülemez kullanımlarla ele geçirilmesi fikri ihlal edilebilir, açık bir çeper önermesi nedeniyle 'tamamlanmamış şehircilik' stratejisinin temel referanslarından biri olarak kabul edilebilir [Van Schaik, 2012].	Kentin Fiziksel ve Sosyal Coğrafyası Kaos Dinamizm Eş zamanlı kullanımlara imkan tanıyan kamusal mekanlar, etkileşimi öne çıkaran gözenekli yapılar, mekan tanımlayan işaretlemeler, varyasyonu sağlayan tip-formlar ve bu tip-formların kentin farklı bölgelerinde, kendi özgün koşullarında bağımsızca gelişme potansiyeli, kentsel bütünün kompleks bir imajını oluşturacaktır.	Kent ve Kıyı İlişkisi Geçmiş, Bugün ve Gelecekte Kıyı Kullanımı ve Algısı Kentin kırı ile olan ilişkisinin zayıflaması, daha ziyade etkileşime imkan vermeyen kapalı formların hakim olduğu bir planlama anlayışının sonucudur. O halde, kentin kırı ile olan ilişkisini yeniden güçlendirmek, bir anlamda etkileşime imkan veren açık formların tasarlanması ile mümkün olabilecektir.	Kent ve Kırsal İlişkisi Kentsel Savaşçılık Çocuklarından Gözünden Yeniköy Kentsel büyüme sürecinde, bir çocuğun dahi söz söylemesine olanak tanıyan, kahımcı ve etkileşimli bir planlama stratejisine ihtiyaç duyulabileceğinin altı çizilir.	Kente Dair Zihinsel ve Fiziksel Eşikler Heterotopya Geçirgenlik [Porozite] Birbirinden bütünüyle farklı mekanların yan yana gelişi ve bir diğerine dönüşebilme potansiyeli, öteki olarak tanımlamadan da farklı olanla bir araya gelebilme imkanı sağlar. Bu bağlamda kentsel bir eşik olarak pasajlar, bir toplumsal uzlaşı modeli olarak ele alınabilirler.	Kapitalist Toplumda Mekan Üretimi Algılanan Tasarlanan Yaşanan Boşluk Modern kent yaşamı içinde, tanımsız kalmış alanların da kent deneyiminin bir parçası olduğu belirtilmiş ve bu alanların yaşamın içinde kendiliğinden olana -düzen ve hiyerarşinin dışında kalana-imkan tanımları dolayısıyla sahip oldukları potansiyellerin altı çizilmiştir.	'Terrain Vague' Müphem Alan Kavramı [Ignasi de Sola Morales] 'İşlevsizliğin İşlevi' Araştırmacı burada, müphem alanların kendilerine has niteliklerinin korunarak, alışıldık kent deneyiminin dışında bir deneyim vaat eder ve tasarlanmamış olanın özgürleştirici niteliğine vurgu yapar.	Kent ve Toprak İlişkisi Toprağın Mühürlenmesi Toprak Etiği Gilles Clement'in 'The Third Landscape' [2003] manifestosu temelinde, kent içerisinde kendiliğinden oluşmuş peyzaj alanlarının sahip olduğu biyolojik çeşitliliğinin, bir imkan olarak ele alınabileceğini ifade edilir ve kentte insan müdahalesinin sınırlandırıldığı, kendiliğinden gelişen doğal peyzaj alanlarına da ihtiyaç olduğunun altı çizilir.	Kentsel Tarım Üreten Kent Müştereklik Sosyalleşme Bostanların, besin üretim ihtiyacından çok, kentinin tarımsal faaliyetlere katılımcı olarak yaşadığı sosyal bir platform olarak tasarlanması önerisinde bulunulur. Burada 'üreten kent' metaforu, besin üretiminden çok, insanlar arası sosyal ilişkilerin kurulması anlamında kullanılmaktadır.	Kentsel Tasarımda Aktörler Kahımcı Tasarım Bir Eleştiri Platformu Olarak Oyun Bu tür bir oyun deneyiminin en önemli kazanımı, oyuna konu olan planlama sürecine ilişkin, yeni açılımların ve farklı olasılıkların açığa çıkarılabilmesi imkanıdır. Diğer taraftan, tasarımın mevcut düzene karşı bir mücadele cephesi oluşturabileceği önermesi de yine bu oyun kurgusu içerisinde bir karşılık bulmaktadır.	Tüketim Toplumunda Kamusal Mekan Kavramı Gordon Matta Clark Bu çalışmada, boşluklar yoluyla oluşturulan yıkıcı etki, alışveriş merkezlerinin yarattığı kentsel ayrılmaya yönelik de bir yığın temsildir. Kamusal mekanlar, farklı eylemlerin bir aradılığının yanı sıra, kendiliğinden gelişen yeni eylem biçimlerine de izin veren, dinamik ve etkileşimli bir kentsel mekan kurgusu barındırmalıdır.	Beden ve Mekan Süregelen Değişim ve Dönüşüm Kentsel Dinamizm Devinimsiz ve durağan bir kentsel mekan yerine, 'evrimsel' [gelişimsel] ve dinamik bir kent mekanı önerisinde bulunulur. Böylece beden, mesken ve kent ilişkisi içerisinde, insanın kendi özgün varoluşunu inşa etme süreci de yine gelişimsel ve dinamik bir nitelik kazanacaktır.	Yabancılaşma Dérive Oyun Kavramı Rutini Bozacak Müdahaleler. Kaos, şaşırtıcı durumlar ve düzensizliğin gerekliliğini merkeze alan bu yaklaşım; eylemlerin ayrıştığı, içerisinden kimliksiz mekanlar olarak tanımlayabileceğimiz metro istasyonlarının nasıl kentsel deneyimin bir parçası olabileceğini sorgular.	Mekani Yürüyerek Keşfetme Beden ile İlişki Kurma Hareket Halinde Öğrenme Yürüme eyleminin estetik, eleştirel ya da bilissel bir eylem olarak bi-reyin özgün kent deneyiminin bir parçası olması. Bu çalışmada bahsedilen 'flâneur' olma durumunun ya da situasyonist bir yöntem olarak 'dérive' kavramının, Sennett'in sözünü ettiği, 'street smart' kavramında karşılık bulduğunu söyleyebilir miyiz?	Mimarlıkta Kullanım Dönüşümü [Adaptive Reuse] Tamamlanmamış Form Değişebilirlik 'Tamamlanmamış form' kriteri, kentin hızla değişen yapısına cevap verecek nitelikte, adaptasyona ve dönüşüme imkan veren bir fiziksel yapının gerekliliğine atıfta bulunur. Bu tür bir yaklaşımın güncel mimari pratikler içindeki karşılığı, mimarlıkta kullanım dönüşümü [adaptive reuse] başlığı altında incelenmiştir.

Şekil 5.3: Aura İstanbul Güz 2018 araştırma stüdyosu projelerinin tamamlanmamış şehircilik ve açık kent kavramlarıyla ilişkilendirilmesi (Tombaz, 2019).

ARAŞTIRMA KONULARI	TEMALAR	TAMAMLANMAMIŞ ŞEHİRCİLİK VE AÇIK KENT SÖYLEMLERİ BAĞLAMINDA ELE ALINAN YAKLAŞIMLAR
[01] İSTANBUL'UN HAFIZA HARİTASI	AÇIK FORMLAR	HAFIZA MEKANLARI ARACILIĞI İLE GELECEĞE DAIR KENTSEL PROJEKSİYONLAR ÜRETEBİLME
[02] İSTANBUL'U ANLAMAK?	AÇIK FORMLAR	KENTİN FİZİKSEL VE SOSYAL YAPILARIYLA BİR BÜTÜN OLARAK ELE ALINMASININ GEREKLİLİĞİ
[03] KENT-KIYI İLİŞKİSİ: İSTANBUL BOĞAZI	AÇIK FORMLAR	KAPALI FORMLAR ETKİSİNDEKİ KENTSEL KIYI GELİŞİMİNE KARŞI ALTERNATİF ÇÖZÜM ARAYIŞLARI
[04] YOK OLMAKTA OLAN YENİKÖY	KATILIMCI TASARIM	KENTSEL BÜYÜME SÜRECİNDE KATILIMCI VE ETKİLEŞİMLİ BİR PLANLAMA STRATEJİSİNE İHTİYAÇ DUYULMASI
[05] KENTSEL BİR EŞİK OLARAK KADIKÖY PASAJLARI	AÇIK FORMLAR	KENTSEL EŞİKLERİN BİR TOPLUMSAL UZLAŞI MODELİ OLARAK TANIMLANMASI
[06] KENTSEL BOŞLUĞUN YENİDEN ÜRETİMİ	BELİRSİZLİK MEKANLARI	GEÇİCİ KULLANIM ÖNERİLERİYLE KENTSEL BOŞLUKLARI GÖRÜNÜR KILMA
[07] İSTANBUL'DA MÜPHEM ALANLARIN İZİNİ SÖRMEK	BELİRSİZLİK MEKANLARI	BELİRSİZLİK KAVRAMI TEMELİNDE, TASARLANMAMIŞ OLANIN ÖZGÜRLEŞTİRİCİ NİTELİĞİ
[08] KENT TOPRAĞINA İNSANMERKEZCİ BAKIŞIN ELEŞTİRİSİ	BELİRSİZLİK MEKANLARI	KENTSEL TASARIMIN ÇEVREMERKEZCİ BAKIŞA EVRİLMESİ SÜRECİNDE KENDİLİĞİNDEN OLANA İMKAN TANIMA
[09] KENTSEL TARIM: YEDİKULE BOSTANLARI	İŞBİRLİĞİ SOSYALLIK	KENTSEL TARIM ALANLARININ SOSYAL İLİŞKİLERİ BESLEYEN ALTERNATİF BİR PLATFORM OLUŞTURMASI
[10] BİR KATILIMCI TASARIM OYUNU: MÜŞTEREK İSTANBUL	KATILIMCI TASARIM	MEKANSAL VE SOSYAL ADALETİN MİMARLIK VE ŞEHİRCİLİK YOLUYLA TEMİNİ
[11] KAMUSAL MEKAN-AVM İLİŞKİSİNE RADİKAL BİR MÜDAHALE	AÇIK FORMLAR	ETKİLEŞİMLİ KENTSEL MEKAN KURGUSU İHTİYACI , KENDİLİĞİNDENLİĞE İZİN VEREN BAĞLANTILAR KURULMASI
[12] EVİ YİTİRMEK: METROPOL, MESKEN, BEDEN	KENTSEL DENEYİM	DEVİNİMSİZ VE DURAĞAN BİR KENTSEL MEKAN YERİNE, EVRİMSSEL VE DİNAMİK BİR KENTSEL MEKAN ÖNERİSİ
[13] İSTANBUL METROSUNUN PSİKOCOĞRAFİ BİR ANLATISI: M2 HATTI	KENTSEL DENEYİM	RUTİNİ BOZAN MÜDAHALELER ARACILIĞI İLE BİREYİN KENT DENEYİMİNE AİT BİR FARKINDALIK YARATMA
[14] BEŞİKTAŞ'TA 12 DAKİKA: KENTİ YÜRÜYEREK DENEYİMLEME	KENTSEL DENEYİM	YÜRÜME EYLEMİ ARACILIĞI İLE BİREYİN ÖZGÜN KENT DENEYİMİNİN ZENGİNLEŞMESİ
[15] MİMARLIKTA KULLANIM DÖNÜŞÜMÜNE YÖNELİK BEŞ YAKLAŞIM	AÇIK FORMLAR	KENTTE ADAPTASYONA VE DÖNÜŞÜME İMKAN VEREN BİR FİZİKSEL YAPININ GEREKLİLİĞİ

Şekil 5.4: Aura İstanbul Güz 2018 araştırma stüdyosu projelerinin kentsel etik bağlamında değerlendirilmesi (Tombaz, 2019).

6. DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde tezin kısa bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra; İstanbul'a ait güncel eleştirel okumalar içinde de doğrudan karşılık bulabilen tamamlanmamış şehircilik ve açık kent söylemlerinin, kentsel birer ethos olabilme potansiyelleri tartışılacaktır.

6.1. Tezin Değerlendirilmesi

'Kentsel Etik' başlığı altında kurgulanan bu tez çalışması, öncelikle etik kavramının mekansal tasarım disiplinleri içinde ne şekilde tanımlanması gerektiği üzerine bir değerlendirme yapar. Etik kelimesinin kökenindeki ethos ile ilişki kuran bu değerlendirme; etik alanın kişisel ve toplumsal düzeydeki pratiklerin nasıl olması gerektiği konusunda söz söyleyen ve bu anlamda birtakım kurallar ve şablonlar belirleyen bir yapı olarak tanımlanamayacağının özellikle altını çizmektedir. Fransız filozof Jacques Ranciere'nin de ifade ettiği gibi; ethos kelimesi, norm ve ahlak anlamına gelmeden önce iki durumu işaret eder. Ethos ikamettir ve bu ikamete karşılık gelen varoluş tarzı, yaşama biçimidir (Ranciere, 2012). Bu bağlamda, bir varoluşsal durum olarak tanımlanan etik kavramı; yaşadığımız dünyayı rasyonel aklın soyut kavramları ile değil, ancak maddesel ve bireysel deneyimlerimiz aracılığı ile kavrayabileceğimiz önermesi içinde karşılık bulur. Anlam ve deneyimi öne çıkaran varoluşçu felsefenin bu tutumu, mekansal söylemler içinde çoğunlukla Martin Heidegger'e atıfta bulunur ve onun özellikle, 'İnşa Etmek, İkamet Etmek, Düşünmek' (İngilizce baskı: Building, Dwelling, Thinking, 1971; Almanca orijinal baskı: Bauen Wohnen Denken, 1951) adlı makalesinde, inşa etme ile ikamet etme (mesken tutma, yaşama) eylemleri arasında kurduğu eşzamanlı ilişkiyi referans alır. Karsten Harries'in mimarlığın etik fonksiyonundan bahsederken (The Ethical Function of Architecture, 1996) ya da Richard Sennett'in kentsel etiği 'açık kent' kavramı ile ilişkilendirirken (Building and Dwelling: Ethics for the City, 2018) ele aldıkları temel referans kaynağı bu metindir. İnşa etmenin aslen ikamet etmek (yaşamak) anlamına geldiği ve buradaki inşa eyleminin hem yapısal anlamda bir inşa hem de insanın kendi özgün varoluş imkanlarının inşası (kültürün inşası) olarak anlaşılması gerektiği vurgulanır (Heidegger, 1971). Bahsedilen felsefi önerme, insan bilincinin içinde yaşadığı çevre

ile derinlemesine bir etkileşim içinde olduğu prensibinden hareketle, yapılı çevrede anlamı indirgeyen ve kontrol altında tutan bir yapıya karşılık; deneyim içinde açığa çıkan bir anlam zenginliğinden bahseder. Diğer bir ifadeyle, fiziksel yapı ile sosyal yapının bütünlüğü ekseninde, aslen ikamet etmeyi; kişinin kendini ait hissettiği, ruhen beslendiği, huzur ve güven bulduğu bir ortam içinde özgün varoluşunu gerçekleştirebilmesi olarak tanımlar. Bu kavramsal çerçeve içerisinde, etik kavramı; mekansal üretim pratikleri içinde inşa etme eyleminin anlamının sorgulandığı bir durumu ifade etmektedir; dolayısıyla mimarlık ve şehircilik disiplinlerinde açığa çıkan eleştirel söylemlerin her biri etik alan içinde değerlendirilebilir.

Etik kavramı ile eleştirel söylem arasında kurulan bu doğrudan ilişki, tezin ana eksenini oluşturmaktadır ve tıpkı Harries'in (1997) mimarlık etiği olarak bahsettiği meselenin meslek etiği ile hiçbir ilişkisi olmadığını özellikle vurgulaması gibi, belirli normlar içinde tanımlanan, donmuş bir yapının ethos ile ilişki kuramayacağı tekrar hatırlatılmalıdır. Bu bağlamda, özellikle yeni üretim ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla bilginin her an yeniden üretildiği ve herşeyin çok hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci içerisinde sıradanlaşmaya mahkum kaldığı günümüz dünyasında, kişinin kendi kontrolü dışındaki bu akışa direnç gösterebilmesi oldukça önemlidir (Nalbantoğlu, 2002). Dolayısıyla, etik kavramı ile ilişki kurduğumuz her meselenin eleştirel bir bakış içinde ele alınabilmesi bir gerekliliktir ve mekansal eleştirel söylemlerin her biri de bu anlamda etik felsefesinin alanına girer. Tez kapsamında 'tamamlanmamış şehircilik' ve 'açık kent' başlıkları altında incelenen eleştirel kentsel söylemler, bu tür bir değerlendirme içinde ele alınmış ve Harries'in mimarlığın ethosunu, zamanımız için geçerli bir yaşama biçiminin yorumu olarak tanımlamasına paralel; bahsedilen bu söylemlerin bugüne ait birer kentsel ethos olarak tanımlanması mümkün müdür sorusunun cevabı aranmıştır.

'Tamamlanmamış şehircilik', Singapurlu mimar William S.W. Lim'in 2012 yılında yayınlanan aynı isimli kitabında sözünü ettiği (Incomplete Urbanism: A Critical Urban Strategy for Emerging Economies) ve Asya kentleri özelinde, gelişmekte olan ekonomilere yönelik ileri sürülen bir eleştirel kentsel stratejidir. Lim'in bu söylem bağlamında altını çizdiği esas mesele; Batı'nın ortaya koyduğu evrensel normlar içerisinde şekillenen kentsel planlama yaklaşımlarının, gelişmekte olan ekonomilerin kendilerine özgü sosyal, kültürel ve coğrafi koşulları içerisinde işlerliğini kaybedebileceği gerçeğidir. Burada yerel koşulların yarattığı dinamizm ve çeşitliliği

içine alabilen alternatif bir yaklaşım önerisinde bulunulur. **Belirsizlik, uyumsuzluk ve değişebilirlik** ilkeleri temelinde, Asya kentlerinin sahip olduğu heterojen ve değişken yapının sürdürülebilirliği hedef alınır ve tamamlanmamış olma durumu bu hedefe yönelik bir tutum olarak dile getirilir. Bu aynı zamanda modern kent planlama yaklaşımlarının ortaya koyduğu, *“günümüzün düzen ve kontrol ile karakterize edilen rijit, hiyerarşik kentsel pratiklerine alternatif uygulanabilir bir planlama aracı ihtiyacıdır”* (Lim, 2012, s. 61). Kaos ve canlılık nosyonlarının öne çıkarıldığı bu alternatif yaklaşımda; beklenmedik toplumsal değişimlere, yeni bilgilere ve yenilikçi gelişimlere açık bir sistem önerisi getirilir. Sennett’in ‘açık kent’ teorisinin de karşılık bulduğu bu söylem içinde Lim; ‘açık kent’ teorisinin kavramsal düzlemde ortaya koyduğu birtakım soruların, pratik alandaki cevaplarını bulmaya çalışır. Diğer taraftan, ‘kent hakkı’ kavramı ile ilişkili olarak, mekansal ve sosyal adaletin mimarlık yoluyla temini konusundaki mücadelecilik tutumu ile ortaya koyduğu söylemin etik düzlemde de bir karşılığı olduğunu özellikle vurgular. Tam olarak bu noktada, ‘tamamlanmamış şehircilik’ söylemi içinde bahsedilen tüm bu niteliklerin, yalnızca gelişmekte olan ekonomilere özgü bir kentsel planlama anlayışı içinde değerlendirilmesi mümkün müdür sorusu akla gelir. Esasen, Richard Sennett’in güncel kent planlama yaklaşımlarını eleştirel bir tutum içinde ele aldığı ‘açık kent’ teorisi de Batı’nın kentleşme pratiklerine alternatif bir yaklaşım önerisi içinde, yine gelişmekte olan ekonomilerin mevcut kentsel yaşam pratiklerini model olarak alır. Bu bağlamda da her iki söylemin birbiri ile ilişkili olarak değerlendirilmesi kaçınılmazdır.

‘Açık kent’ kavramının, Richard Sennett’in güncel kent planlama yaklaşımlarını tartışmaya açabilmek üzere ortaya koyduğu bir kavram olduğundan bahsettik. Kendisinin de özellikle altını çizdiği gibi; bir planlama aracı olmaktan çok, mevcut planlama araçlarının gelişimine yönelik eleştirel bir değerlendirme aracı olarak ele alınmalıdır. En genel ifadesiyle, bireyin kentsel yaşam deneyimini zenginleştirmeyi hedefleyen ve bu bağlamda, çeşitliliği ve canlılığı açığa çıkartacak koşullarının yaratılması olarak özetlenebilir. Robert Venturi’nin ‘zorluklar, belirsizlikler ve karmaşıklıklar’ (difficulties, ambiguities, and complexities) içerisinde karşılık bulacağını öne sürdüğü bu tür bir kentsel deneyimin; bir taraftan düzen ve hiyerarşinin hakim olduğu, diğer taraftan rijit ve homojen bir yapı içinde anlamın sınırlandırıldığı güncel kent yaşamına alternatif olabileceği savunulur. Bu çerçevede içerisinde, kentin fiziksel yapısı ile sosyal yapısının, diğer bir ifadeyle planlanan kent ile yaşayan kentin

bir bütün olarak ele alınması gerekliliği temelinde ortaya konan birtakım formlarla, bahsedilen bu deneyimsel ve anlamsal zenginliğin açığa çıkartılabileceği ifade edilir. Yazara göre, Sennett'in açık kent tasarımına imkan tanıyan beş açık form başlığı altında incelediği eşzamanlılık, işaretleme, porozite / geçirgenlik, tamamlanmamış form ve çoklu form kavramlarının her biri hem mevcut yapıya ilişkin eleştirel birer değerlendirme kriteri hem de ideal olana yönelik birer tasarım kriteri olarak ele alınabilir. Farklı eylem biçimlerinin aynı anda gerçekleşmesiyle beraber, karşılaşmalara ve etkileşime olanak sağlayan **senkron (eşzamanlı) mekanlar kurgulanması**; senkron mekandaki uyaran yoğunluğunun bireyde yaratabileceği kafa karışıklığı ve tepkisizlik haline karşı anıtsal olabileceği gibi, gündelik ve rastlantısal nitelikte de olabilecek öğelerle, oryantasyona yönelik olarak **mekanların işaretlenmesi**; etkileşimi olanaksız kılan sınırlar yerine, farklı unsurlar arasında iletişimin sürekliliğinin sağlandığı **geçirimli alanlar (eşikler) yaratılması**; adaptasyon ve dönüşüme imkan veren **tamamlanmamış formlar üretilmesi** ve üretilen bu formların farklı ekonomik, coğrafi, sosyal ve kültürel şartlar altında farklı biçimlerde gelişimine izin veren, **çoklu form (kök-planlama) üretim modelinin uygulanması** biçiminde özetleyebileceğimiz bu beş kavram, açık kent teorisinin temel unsurlarıdır. Bu teorinin pratiğe yansıma süreci ise; kullanıcının da yaşadığı kent hakkında söz söyleyebilme hakkının temsili olan 'katılımcı tasarım' ve ortak bir amaç uğruna bir araya gelen insanlar arasındaki sosyal bağın teşvik ettiği eylem olasılıklarından bahsedebileceğimiz 'katılımcı mekan' (müşterek mekan) uygulamaları doğrultusunda gerçekleştirilmelidir. Bahsedilen sistem; bilinmeyene açık, hata yapabilmeye izin veren, sonuçtan çok sürece odaklanan, lineer olmayan ve keşfe dayalı açık bir sistemin kentsel tasarım ve planlama süreçlerine bir yansıması olarak okunmalıdır. Yeniden kentsel etik bağlamında bir değerlendirmeye gidersek; Sennett'in tüm bu kavramsal temalar altında genel hatlarını çizdiği 'açık kent' teorisi, postmodern söylemin bireysel anlatılar ve deneyimler yoluyla anlamı çoğaltmaya yönelik tutumunu benimser. Öyle ki, tezin ana referans kaynağı olan 'Building and Dwelling: Ethics for the City' kitabı şu cümlelerle son bulur: *"Birçok imkan içinden birini yaşamak, Robert Venturi'nin sözleriyle, 'anlamın netliğinden çok anlamın zenginliğine' olanak verir. Açık bir kentin etiği budur"* (Sennett, 2018, s. 302).

Tezin alan çalışması kapsamında; kente ilişkin güncel eleştirel söylemler bağlamında ele aldığımız 'tamamlanmamış şehircilik' ve 'açık kent' söylemlerinin, bugünün

şartlarında, İstanbul'a dair bir okumasının yapılması amaçlanmış ve bu doğrultuda, İstanbul Mimarlık ve Şehircilik Araştırmaları Akademisi'nin (AURA-İstanbul) 2018 Güz Dönemi katılımcılarına ait araştırma projeleri, bahsedilen söylemlerin tartışmaya açtığı kavramsal temalar aracılığıyla yeniden değerlendirilmiştir. Kentsel bellek aracılığı ile mekansal üretimde sürekliliğin sağlanması – bu yalnızca geçmişe yönelik bir birikimin korunması adına değil, geleceğe ait olasılıkların biçimlendirilmesi için de bir gerekliliktir (Bkz. Bölüm 5.1); kentin anlamlandırılmasına ilişkin, fiziksel ve sosyal yapılara ait bütünleşik bir değerlendirme ihtiyacı (Bkz. Bölüm 5.2); kent-kıyı ilişkisinin etkileşime imkan veren açık formlar aracılığı ile yeniden tanımlanması (Bkz. Bölüm 5.3); yine kentsel eşikler bağlamında ele alınan pasaj yapılarının, eşzamanlılık ve geçirgenlik nitelikleriyle, farklılıkların bir arada yaşayabildiği mekansal ve toplumsal bir uzlaşma modeli önermesi (Bkz. Bölüm 5.5); kamusal mekan ve alışveriş merkezleri arasındaki işlevsel ve anlamsal bağın yeniden kurulması (Bkz. Bölüm 5.11) ve son olarak; mimarlıkta kullanım dönüşümü başlığı altında, kentte adaptasyona ve dönüşüme imkan veren bir fiziksel yapının gerekliliğinin tartışmaya açılması (Bkz. Bölüm 5.15) konuları **'açık kent formlarına ilişkin araştırmalar'** olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte, kentsel boşlukların tasarlanan birer temsil mekanına dönüştürülmesi yerine, yaşanan deneyim mekanları olarak potansiyellerinin korunması- mekanın meta olarak değil, insanlar arasında kurulan ilişkilerin yoğunluğu ve üretilen yeni deneyimler ve değerler üzerinden anlam kazanması (Bkz. Bölüm 5.6); kentsel boşlukları da dahil edebileceğimiz müphem alanların, belirsizlik ilkesi temelinde, alışıldık kent deneyiminin dışında bir deneyim vaat etmesi ve tasarlanmamış olanın özgürleştirici niteliği (Bkz. Bölüm 5.7); kent ve toprak ilişkisinin insanmerkezci bakıştan çevremerkezci bakışa evrilme sürecinde yeniden değerlendirilmesi (Bkz. Bölüm 5.8) konuları **'belirsizlik mekanlarına ilişkin araştırmalar'** iken; evi yitirmek üst başlığı altında, metropol, mesken ve beden ilişkisi üzerinden, insanın kendi özgün varoluşunu inşa etme sürecinin tanımlanması (Bkz. Bölüm 5.12); İstanbul metrosu konulu bir anlatı içinde, bireyin kent deneyimine ait bir farkındalık yaratılması (Bkz. Bölüm 5.13) ve yürüyerek kenti deneyimleme başlığı altında estetik, eleştirel ya da bilişsel bir eylem olarak yürüme eyleminin kentsel deneyim içindeki yerinin araştırılması (Bkz. Bölüm 5.14) konuları, **'bireysel kent deneyimine ilişkin araştırmalar'** kapsamında değerlendirilmiştir. Sürece yönelik olarak ise; kent ve kırsal ilişkisi özelinde, kentsel büyüme süreçlerinde katılımcı ve etkileşimli planlama stratejilerinin oluşturulması (Bkz. 5.4); kentin bir müşterek olarak

tanımlanması ve mekansal adaletin mimarlık ve şehircilik yoluyla sağlanabileceğinin savunulması (Bkz. Bölüm 5.10) konuları **‘katılımcı tasarım sürecine ilişkin araştırmalar’**; kentsel tarım aracılığı ile küresel kapitalizmin yıkıcı taleplerine meydan okuma ve kentsel ekolojik sürdürülebilirliğin desteklenmesinin yanısıra, kentsel tarım alanlarının sosyal ilişkileri besleyen alternatif bir platform oluşturabilme potansiyeli de (Bkz. Bölüm 5.9) **‘kolektif kentsel mekana ilişkin araştırmalar’** adı altında incelenmiştir.

Araştırma konularına ilişkin bu kısa değerlendirme göstermektedir ki İstanbul özelinde ele alınan konuların her biri esasen, küreselleşen kentlere ait temel meselelerin birer yansımasıdır ve ‘tamamlanmamış şehircilik’ ve ‘açık kent’ söylemleri ile doğrudan ilişki kurmaktadır. O halde, teze konu olan bu söylemlerin güncel kentsel meseleleri tartışabilmek adına eleştirel birer araç olma hedeflerine ulaştığını söyleyebiliriz. Her iki söylemin de yerel koşulların yarattığı özgün nitelikleri birer imkan olarak değerlendirmesi ve bu nitelikleri bilişsel ve deneyimsel veriler olarak kabul etmesi; farklı coğrafyaların kendilerine özgü kentsel pratiklerinin, aynı kavramsal başlıklar altında tartışılabilmesini olanaklı kılmaktadır.

6.2. Sonuç ve Öneriler

Yukarıdaki genel değerlendirmeden sonra, tezin araştırma sorusuna geri dönersek; aynı kavramsal çerçeveyi tanımladığı iddiasında bulunduğumuz ‘tamamlanmamış şehircilik’ ve ‘açık kent’ söylemleri, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan ve günümüzde halen geçerliliğini koruyan, özellikle Batı modernizminin küresel ölçekteki ekonomik, politik ve teknolojik hakimiyetinin tartışmaya açıldığı bir sürecin devamı biçiminde okunabilir. Bu bağlamda her iki söylemi; güncel kent yaşamını eleştirel bir bakış içinde yeniden yorumlama çabaları üzerinden, kentsel etik kavramının bugüne ait ifadeleri olarak da değerlendirebiliriz. Ancak; postmodern söylemin kentsel mekana yansıması olan bu yorumlamalar; belirsizlik, uyumsuzluk gibi niteliklerin öne çıkartıldığı kaotik bir atmosferin varlığından beslenir. Oysa ki, Heidegger’in sözünü ettiği varoluş modu / ethos; bireyin kendini huzur ve güvende hissettiği, ruhen beslendiği bir ortamda, yaşadığı yeri benimsemesinden bahseder. Belirsizliğin ve uyumsuzluğun hakim olduğu ve bir anlamda teşvik edildiği bir kentsel yaşam içinde, kişinin kendi özgün varoluşunu inşası gerçekten mümkün müdür? Bu noktada, söz konusu söylemlerin Heidegger üzerinden bir değerlendirilmesi

yapıldığında, bugüne ait birer kentsel ethos olarak tanımlanmalarına şüpheyle yaklaşılabilir. Özellikle, İstanbul gibi söz konusu modernleşme sürecini tam olarak yaşayamamış ve her iki söylemin de referans aldığı, kaos ve canlılık öğelerinin çok daha yoğun hissedildiği bir kentsel yaşam deneyimi içinde, birey olarak kendimizi güvende hissetmediğimiz ve yaşadığımız yeri benimsemekte güçlük çektiğimiz çok açıktır. Yine de her iki kuramcının, kentleşme sürecindeki inanılmaz hız karşısında; sanayi öncesi dönemin kendiliğinden gelişen kent yapısındaki sürdürülebilirliğin imkansızlığı ve kente ilişkin makro ölçekte bir takım kararların alınmasının bir zorunluluk olduğu ifadesiyle beraber; düzen ve hiyerarşi odaklı modern kentleşme pratiklerini bütünüyle dışarıda bırakmayan bir tutum izlediğini de hatırlatmak gerekir. **Buradaki yaklaşım, daha çok düzensizliğe de izin veren bir düzenin oluşturulması olarak özetlenebilir.** Sözü edilen kaos kavramı ise, düzenin karşıtı bir kavram değil; belirsizlik ve öngörülemez değişimi ifade eden bir kavramdır. Başka bir deyişle, evrendeki düzensizliklerin aslında düzenli olduğunu öngören ‘kaos teorisi’, bu söylemler içinde doğrudan bir karşılık bulmaktadır denilebilir. Yazar bu noktada kentsel ethos kavramı ya da bu çerçevede sözünü ettiğimiz söylemlere yönelik ileriki çalışmaların ‘kaos teorisi’ temelinde tekrar kurgulanabileceğini ve böylesi bir okumanın, çağımızın kentsel ethosunu tanımlamakta daha güçlü karşılaştırmalar sağlayabileceğini öngörmektedir.

Tezin dikkat çekmek istediği bir diğer nokta ise yaşadığımız dönemin koşullarının yeniden değerlendirilmesi gerektiğidir. Bugün 68 hareketine zemin hazırlayan ve postmodern söylemi açığa çıkaran koşullar çoğunlukla geçerliliğini sürdürse de iletişim teknolojilerinin getirdiği hız, tüm bu koşulların deneyimlenme biçimini değiştirmiştir. (Bu noktada Paul Virilio’nun hız kuramı üzerinden bir değerlendirme yapılması da sonraki çalışmalar için bir yöntem olarak önerilebilir.) O halde esas mesele, bütün bu hız içerisinde herhangi bir yerin nasıl benimsenebilir olacağıdır. Nasıl ki, Sennett aynı anda farklı eylemlere sahne olabilen senkron mekanlar kurgusunda, oryantasyonu sağlayacak işaretlere ihtiyaç duyuyorsa; aynı şekilde, değişim ve dönüşümün bu derece yoğun olduğu bir toplumsal yaşam içinde, bireyin kendini konumlandırmasına olanak sağlayacak bir takım referans değerlere de ihtiyaç vardır. Esasen her iki yaklaşım da **farklı olanın kendi kimliğini koruyarak, ötekilerle birarada yaşayabilmesi prensibi temelinde**, bu tür bir çerçeve çizmeye çalışmaktadır. Ancak yine de o farklılığı (özgünlüğü) korumaya yönelik tavrın ne

olabileceği ve kentsel mekan kurgusunun, bu amaca yönelik yeterli bir araç olup olamayacağı daha detaylı tartışılmalıdır.

Son olarak, etik ve estetik ilişkisi üzerinden bir değerdendirme yaptığımızda, kentsel etik bağlamında ele aldığımız tamamlanmamış form kriterinin, estetik alandaki karşılığı nasıl okunmalıdır meselesi de araştırılmaya değerdere bir konu olarak karşımıza çıkar. Yazar, ileriki çalışmalarında, kentsel mekanda etik ve estetik ilişkisi ekseninde konuyla ilgili çalışmalarını sürdürmeyi ve kentsel ethos kavramını, bir kez de estetik kuramlarla ilişkisi içinde değerdendirmeyi planlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Avar, A. A.** (2009). Mimarlık ve Mekan Algısı, Lefebvre'in Üçlü- Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekan- Diyalektiği, Dosya 17, 7-9.
- Bilgin, İ.** (1992). Aldo Rossi'de Akıl ve Hafıza. Defter Dergisi. Sayı 18. Ocak-Haziran. Retrieved from https://media.turuz.com/her_konu-2018/3858-18-Defder-Sayi._18-1992-143s.pdf
- Brown, E., & Shortell, T.** (2016). Walking in cities: Quotidian mobility as urban theory, method, and practice.
- Can, G. Ş.** (2016). Küreselleşmeyle Gelişen Yabancılaşma Kavramı ve Sanat. The Journal of Academic Social Science Studies, 51, s. 229-236.
- Calvino, I.** (2017). Marcovaldo ya da Kentte Mevsimler. (Rekin Teksoy, Çev.). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Clement, G.** (2003). The Third Landscape. Retrieved from <http://www.gillesclement.com/art-454-tit-The-Third-Landscape>
- Debord, G.** (1958). Theory of the derive. Internationale Situationniste #2, Retrieved from <http://www.cddc.vt.edu/sionline/si/theory.html>
- Debord, G.** (2010). Sitüasyonistler: Enternasyonal Manifesto. Ed. Ali Artun. Sanat Manifestoları, İstanbul: İletişim/sanathayat dizisi, s. 320-323.
- Debord, G.** (2018). Gösteri Toplumu. (Okşan Taşkent ve Ayşen Ekmekçi, Çev.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Demirel, D.** (2014). Farabi'nin İdeal Devleti: Erdemli Şehir. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2014, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 358-369.
- Deutsche Umwelthilfe** (2004). A new relationship between city and wilderness. A case for wilder urban nature. Retrieved from https://www.duh.de/fileadmin/user_upload/download/Projektinformation/Kommunaler_Umweltschutz/Wild_Cities/A-case-for-wilder-urban-nature.pdf
- Dinçer, D.** (2010). Kamusal alan ve alışveriş fonksiyonu etkileşiminin mekansal açıdan değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
- Ghibusi, M.** (2018). Game as Co-design Tool. In Urban design ecologies: Projects for city environments. Santarcangelo di Romagna: Maggioli.
- Giedion, S.** (1967). Space, time and architecture: The growth of a new tradition. Cambridge Mass: Harvard Univ. Press.
- Harries, K.** (1997). The ethical function of architecture. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Harvey, D.** (1997), Postmodernliğin Durumu. (Sungur Savran, Çev.). Metis Yayınları, İstanbul.

- Harvey, D.** (2003). The right to the city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(4), 939–941. <https://doi.org/10.1111/j.0309-1317.2003.00492.x>
- Heidegger, M., & Translated by Hofstadter, A.** (1971). Building Dwelling Thinking. In *Poetry, Language, Thought* (p. 42). Retrieved from <http://mysite.pratt.edu/~arch543p/readings/Heidegger.html>
- Helleman, G.** (2018). The Open City. Retrieved from <http://urbanspringtime.blogspot.com/2018/03/the-open-city.html>
- Hillier, B.** (2008). Space and spatiality: What the built environment needs from social theory. *Building Research and Information*, 36(3), 216–230. <https://doi.org/10.1080/09613210801928073>
- Koolhaas, R.** (2010). ‘Cronacaos’. Venice Biennale 2010. Retrieved from <https://oma.eu/projects/venice-biennale-2010-cronacaos>
- Koyuncu, A.** (2011). Sosyoloji Kuramlarında Kent. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/151702>
- Kullmann, K.** (2014). The Usefulness of Uselessness: Towards a Landscape Framework for Un-Activated Urban Public Space, *Architectural Theory Review*, 19:2, 154-173, DOI: 10.1080/13264826.2014.967330
- Leach, N.** (2005). Less aesthetics, more ethics. In *Architecture and its Ethical Dilemmas* (pp. 135–142). Routledge Taylor & Francis Group.
- Leopold, A.** (2018). The land ethic. In *Environmental Ethics for Engineers* (pp. 43–53). CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781351071765>
- Lim, W. S. W.** (2012). *Incomplete urbanism: A critical urban strategy for emerging economies*. Singapore: World Scientific.
- Lynch, K.** (1960). *The Image of the City*. Cambridge, MA: MIT Press.
- McGuirk, J.** (2015). Urban commons have radical potential – it’s not just about community gardens. *Guardian*, 15–18. Retrieved from <http://www.theguardian.com/cities/2015/jun/15/urban-common-radical-community-gardens>
- Messerly, J.** (2017). Summary of Sartre’s Ethics. Retrieved from <https://reasonandmeaning.com/2017/11/15/ethics-existentialism/>
- Mollison, B. C.** (2012). *Permaculture: A designers' manual*.
- Nalbantoğlu, H. Ü.** (2002). Etik, Estetik, Teknik. *Değer Dergisi*, 45, s. 187-229.
- Önen, S.** (2016). Kenti Yürüyerek Keşfetmenin Sosyolojisi. *İDEALKENT*, 7 (18), 286-303. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/idealkent/issue/36793/419107>
- Özaydın, G.** (2009). Büyük Kentsel Projeler Olarak Alışveriş Merkezlerinin İstanbul Örneğinde Değerlendirilmesi. *MİMARLIK* 347, Mayıs-Haziran, 2009. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=361&RecID=2074>
- Pérez-Gómez, A.** (1997). *Hermeneutics as Architectural Discourse*. Retrieved from http://courses.arch.ntua.gr/fsr/141771/Gomez_hermeneutics.pdf

- Purcell, M.** (2014). Possible worlds: Henri lefebvre and the right to the city. *Journal of Urban Affairs*, 36(1), 141–154. <https://doi.org/10.1111/juaf.12034>
- Ranciere, J.** (2012). *Estetiğin Huzursuzluğu: Sanat Rejimi ve Politika*. (Aziz Ufuk Kılıç, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rapport, N., Auge, M., & Howe, J.** (2006). Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 2(2), 359. <https://doi.org/10.2307/3034109>
- Rossi, A.** (2006). *Şehrin Mimarisi*. (Nurdan Gürbilek, Çev.). Kanat Yayınları, İstanbul.
- Sancar, F.** (2018). '68 Hareketi ve Mimarlığa Yansımaları. Retrieved from <http://www.mimdap.org/?p=217954>
- Sennett, R.** (n.d.). The open city. Retrieved from <https://www.richardsennett.com/site/senn/UploadedResources/The%20Open%20City.pdf>
- Sennett, R.** (2016). The pnyx and the agora. In *Designing Politics: The Limits of Design*. Retrieved from <https://www.readingdesign.org/the-pnyx-and-the-agora>
- Sennett, R.** (2017). The open city. Lecture at Harvard GSD.
- Sennett, R.** (2017). The open city. In *the Post-Urban World: Emergent Transformation of Cities and Regions in the Innovative Global Economy* (pp. 97–106). Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315672168>
- Sennett, R.** (2018). *Building and dwelling: Ethics for the city*. London: Allen Lane.
- Simmel, G.** (1903). The Metropolis and Mental Life. Retrieved from http://www.blackwellpublishing.com/content/BPL/Images/Content_store/Sample_chapter/0631225137/Bridge.pdf
- Sola Morales, I.** (1995). Terrain Vagues. In *Anyplace* (pp. 118–123). MIT Press.
- Spector, T.** (2001). *The ethical architect: The dilemma of contemporary practice*. New York, N.Y: Princeton architectural Press.
- Stavrides, S.** (2016). *Kentsel Heterotopya*. (Ali Karatay, Çev.). Sel Yayınları, İstanbul.
- Stavrides, S.** (2018). *Müşterek Mekan: Müşterekler Olarak Şehir*. (Cenk Saraçoğlu, Çev.). Sel Yayınları, İstanbul.
- Tan, P.** (2017). *Mimarlık ve Müşterekleşme Pratikleri*. Retrieved from <http://egemimarlik.org/97/7.pdf>
- Tülüce, H.A.** (2016). Martin Heidegger'de Dasein Kavramı, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 245-259
- Tarkovskii, A. A.** (2006). *Stalker*. New York, NY: Kino International Corp.
- Wheeler, M.** (2018) "Martin Heidegger", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/heidegger/>
- Van Schaik, L.** (2012). Foreword. In *Incomplete urbanism: A critical urban strategy for emerging economies*. (pp. V-XI). Singapore: World Scientific.

- Venturi, R.** (1977). *Contradiction in Architecture*. New York (p. 133).
<https://doi.org/10.1080/10464883.2012.714912>
- Yarımbaş, D.** (2017). Kentin Yürüyerek Deneyimlenmesi: İletişim Elemanları. Retrieved from
<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=407&RecID=4113>
- Zevi, A., Truglio, M. R., & Lee, P. M.** (2006). Object to Be Destroyed: The Work of Gordon Matta-Clark. *The Art Bulletin*, 83(3), 569.
<https://doi.org/10.2307/3177247>

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Hande Tombaz
Doğum Tarihi ve Yeri : 31 03 1981 / Berlin
E-posta : handetombaz@gmail.com
Lisans : 2004, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

